МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи

Кафедра педагогіки та соціальної роботи

СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЯ ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка VI курсу, групи 614

спеціальності 231 «Соціальна робота»

Мірош Ольга Миколаївна

Керівник:

к. пед. н., асист. **Гуляєва М. М.**

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № 4

від «16» листопада 2022 р.

Зав. кафедри _____ д. пед. н., проф. Тимчук Л.І.

Чернівці – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП
……..... 3
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В КРИЗОВИХ УМОВАХ НА РІВНІ ГРОМАДИ …… 6
1.1. Вплив кризи та надзвичайної ситуації на соціально-психологічне благополуччя населення **6**
1.2. Міжсекторна взаємодія та мобілізація ресурсів громади щодо соціально-освітньої підтримки постраждалих внаслідок кризи ……. **15**
Висновки до першого розділу …… 23
РОЗДІЛ 2. ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ …… 25
2.1. Заходи реалізації особливої соціальної підтримки постраждалого населення на рівні громади **25**
2.2. Забезпечення доступу до безпечної підтримуючої освіти та інформаційно-просвітницька діяльність ……..……..…. **37**
Висновки до другого розділу ……...…… 48
ВИСНОВКИ ……..……...… 50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……..……..…… 54
ДОДАТКИ ……..…….…. 59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціально-політичні протистояння, збройні конфлікти, стихійні лиха й катастрофи завдають значних бід постраждалому населенню. Наслідки (соціальні, екзистенційно-психологічні та економічні) надзвичайних ситуацій можуть бути гострими протягом досить короткого періоду, але вони й можуть підривати психічне здоров'я, психосоціальне благополуччя, традиційний уклад життя постраждалого населення у тривалій перспективі. Такі наслідки можуть загрожувати існуванню миру, процесам розвитку, дотриманню прав людини та створювати й поглиблювати дисбаланс у сферах соціального захисту і доступу до якісних соціальних та освітніх послуг різним категоріям громадян. Отже, одним із пріоритетів у разі виникнення надзвичайних ситуацій є соціально-освітня підтримка, захист і покращення психосоціального благополуччя та психічного здоров'я населення. Досягнення цих пріоритетних завдань вимагає скоординованості дій усіх урядових та неурядових гуманітарних організацій, установ соціального захисту, закладів освіти, охорони здоров'я.

Значним недоліком залишається відсутність мультисекторної, міжвідомчої взаємодії чи структури, що забезпечувала б ефективне координування, визначала б дієві, результативні та потенційно шкідливі практики і роз'яснювала б, як різні підходи до соціально-освітньої підтримки населення в окреслених умовах доповнюють один одного. Зокрема, відсутній узагальнений комплексний підхід до роботи з сім'ями та родинами, що постраждали внаслідок кризи чи надзвичайної ситуації та опинилися в СЖО. Потребують удосконалення та доопрацювання механізми збору статистичних даних тощо. Саме тому актуальною є тема кваліфікаційної роботи – **«Соціально-освітня підтримка населення в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях».**

Звісно, загальні засади адміністративно-правового регулювання діяльності органів державної влади щодо підтримки постраждалого внаслідок кризи населення **досліджувались** у працях таких вітчизняних вчених як В. Бабенко,

Д. Бахрах, В. Білобородько, В. Васійчук, Н. Григоренко, Т. Друцул, О. Дядюшенко, О. Зайчук, А. Іванищук, Ю. Кіцул, М. Ковалів, І. Ковбас, Т. Коломоєць, Н. Лелеченко, О. Музичук, Ю. Назар, Н. Оніщенко, А. Пасічник, Н. Пильгун, М. Рощук, О. Снісар, І. Стахура, М. Стеблюк, О. Харенко, В. Чубань, Т. Шараєвська, Ю. Шемшученко, О. Ярмиш. На окрему увагу заслуговує дисертаційне дослідження Ю. Шматової на тему «Механізм адміністративно-правового забезпечення прав людини в умовах надзвичайних ситуацій» (Київ, 2014). Низка закордонних вчених (Д. Віннікот, М. Вільямс, Дж. Каплан, І. Кіра, Б. Крістел-Андерсон, Дж. Мерфі, М. Мюллер, К. Парк, Г. Сельє, Г. Хульбут та ін.) вивчали та розробляли методи подолання стресових і кризових ситуацій. Проте відсутні комплексні дослідження саме соціально-правового та освітньо-педагогічного характеру окресленої проблеми, що додатково свідчить на користь актуальності обраної теми дослідження.

Також новий виток відкритої збройної агресії російської федерації проти України зумовив необхідність мобілізації ресурсів суспільства і громади щодо допомоги значній кількості населення, яке постраждало внаслідок таких ворожих дій.

Об’єкт дослідження – мультисекторний підхід до системи допомоги і підтримки населення в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях (на прикладі Вашківецької міської громади Вижницького району Чернівецької області).

Предмет дослідження – форми і методи соціально-освітньої допомоги населенню в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях.

Мета роботи – зактуалізувати й розкрити зміст, довести ефективність мультисекторного (міжсекторного соціально-освітнього) підходу до організації підтримки населення в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях.

Завдання роботи:

1. Проаналізувати вплив кризи та надзвичайної ситуації на соціально-психологічне благополуччя населення.

2. Розкрити механізм міжсекторної взаємодії та мобілізації ресурсів громади щодо підтримки постраждалих внаслідок кризи.

3. Проаналізувати реалізовувані заходи особливої соціально-освітньої підтримки постраждалого населення, форми інформаційно-просвітницької діяльності (на рівні Вашківецької міської громади Вижницького району Чернівецької області).

4. Розробити гайд (методичні рекомендації) для працівників соціогуманітарної та освітньої сфер щодо підтримки населення в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях.

Методологічну й теоретичну основи дослідження становлять положення гуманістичної теорії соціальної роботи та філософії освіти, діалектичні принципи взаємовпливу теорії і практики, взаємозумовленості явищ об'єктивної дійсності (мультифакторної взаємозалежності та взаємодії об'єктів і процесів соціального середовища), теорії виникнення і прояву кризових процесів. Для вирішення поставлених завдань було використано такі **методи дослідження:** *загальнонаукові* (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація зібраного матеріалу); *теоретичний аналіз* – з метою обґрунтування сутності базових понять дослідження; *метод наукової екстраполяції* – з метою окреслення можливостей використання ресурсів громади щодо соціально-освітньої підтримки населення в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях; *емпіричні:* спостереження та реалізація заходів соціально-освітньої підтримки населення Вашківецької міської громади Вижницького району Чернівецької області; контент-аналіз офіційних веб-сайтів органів міського самоврядування та соціального захисту населення цієї ж громади; обговорення дослідницьких проблем під час виробничих та педагогічних нарад на базі Вашківецького ЗЗСО I-III ступенів.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів (по 2 підрозділи у кожному), висновків до розділів і загальних висновків, списку використаних джерел (39 позицій), додатків (4 позиції). Загальний обсяг роботи – 125 сторінок, з них основного тексту – 51 сторінка.

РОЗДІЛ 1
ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В КРИЗОВИХ УМОВАХ НА РІВНІ ГРОМАДИ

1.1. Вплив кризи та надзвичайної ситуації на соціально-психологічне благополуччя населення

Під час криз та надзвичайних ситуацій виникає широке коло проблем на всіх рівнях: особистостісному, сім'ї, громади і суспільства. Кризи та надзвичайні ситуації збільшують ризики виникнення різних проблем, зокрема, посилюють актуальні проблеми соціальної несправедливості та нерівності, загалом погіршують природні та звичні механізми підтримки. Наприклад, кризи й ситуації природнього характеру, стихійні лиха (зсуви, землетруси, повені), зазвичай завдають особливої шкоди саме незаможним людям, які можуть жити на відносно безпечних територіях.

Термін «криза» (з грецьк. krisis – поворотний пункт, вихід, рішення) означає «тяжкий перехідний стан людини, що викликаний внутрішнім або зовнішнім чинником чи різкою зміною статусу персонального життя» [22, с.14]. Зазвичай, виділяють три типи кризи: невротичну, розвитку й травматичну. Невротичні кризи спричиняються внутрішніми передумовами особистості та пов'язані з її досвідом. Кризи розвитку (або ж вікові) виникають при переході від одного вікового періоду до іншого. Травматичні кризи виникають як відповідь на психотравмуючу ситуацію [10, с.40]. Деякі автори окремо вирізняють кризу втрати [12, с.38] та біографічну кризу [12, с.43]. Як правило, причиною виникнення й розвитку кризи є кризова ситуація, що виникає внаслідок значного стресового фактору та руйнує звичні способи подолання несприятливих життєвих обставин. Через кризову ситуацію у людини може розвиватись кризовий стан, суттєвими характеристиками якого є його тривалість та інтенсивність.

«Криза – розлад, занепад, загострення (політичних, економічних, соціальних) протиріч, а також переломний момент хвороби, коли стан хворого поліпшується чи погіршується» [6, с.22].

«Соціальна криза – форма прояву соціальних суперечностей унаслідок порушення нормальної взаємодії між членами суспільства, соціальними групами та інститутами» [3, с,405]. Соціальна криза ускладнює, унеможливлює стабільне функціонування важливих підсистем суспільства або й всього суспільства. Вона виникає внаслідок проблематизації повсякденних соціальних практик, впорядкованих наявними нормами, правилами, цінностями, ролями.

Соціальна криза може бути короткочасною або тривалою; загальною; обмеженою; відбуватися у мирній або насильницькій формах; реалізовуватися як криза довіри у суспільстві, соціальної адаптації соціальних інституцій.

Детально види криз наведено нижче [11, с. 129]: «екологічна – ситуація, що виникає в екологічних системах внаслідок порушення рівноваги під впливом стихійних природних явищ або внаслідок впливу антропогенних чинників; економічна – відносне надвиробництво товарів, які не знаходять збуту внаслідок обмеженості платоспроможного попиту населення; фінансова – глибокий розлад фінансової системи держави; політична – ситуація в державі, яка склалася через неможливість узгоджених дій між політичними силами, наслідком чого є припинення всіх законотворчих процесів і ослаблення державного контролю; соціальна – складнощі на етапі становлення суспільства, соціальні катаклізми, зміни у політичному, економічному, культурному житті суспільства, що мають місце протягом тривалого часу».

В умовах кризи найчастіше говорять про виникнення у людини стресу. У найбільш загальному значенні термін «стрес» (від англ. stress – напруга» застовується для позначення станів людини, що характеризуються сильним напруженням і які виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи – стресори [6, с.53]. Фізіолог Г. Сель’є, який увів зазначений термін у науковий обіг, виходив «із гомеостатичної моделі функціонування організму» та розглядав «стресори як стимули, що мобілізують його ресурси, викликаючи реакцію

загального адаптаційного синдрому. Першою стадією даного синдрому є реакція тривоги, тобто індивід входить у стан тривоги (фаза шоку). Та одночасно мобілізуються його захисні сили (фаза протишоку). Якщо стрес продовжується, то організм переходить у стадію опору (резистентності), під час якої стійкість до різних впливів є підвищеною. Ця стадія або призводить до стабілізації стану і зцілення, або змінюється стадією виснаження, яка супроводжується порушенням соматичних процесів, занепадом сил і може закінчитися загибеллю організму» [34, с.9]. Отже, переживання стресу може мати і позитивне, прогресивне, мобілізуюче значення для організму людини, і негативні, згубні, патологічні наслідки.

Безперечно, в житті кожного виникають ситуації, що експансивним чином ставлять перед ним життєві завдання, які раніше ніхто для себе не вирізняв в силу розвитку чи особливостей свідомості. Такі ситуації називають кризовими. Вони можуть призводити до суттєвих якісних змін особистості, покращити в цілому її життєву організацію, але можуть мати і зворотні наслідки – спричинити соціальну дисфункцію та деструктивний розвиток. Кризові ситуації, як вже зазначалося в вище, можуть виникати:

- природнім чином – у процесі філогенезу (мова про вікові кризи);
- в результаті поступального розвитку особистості, коли людина внутрішньо переростає свій узвичаєний життєвий устрій;
- внаслідок раптових непередбачуваних подій – стихійного лиха, катаклізмів, масових заворушень, воєн, втрати, розлучення, тощо.

Отже, кризова ситуація – це ситуація емоційного, інтелектуального стресу, що вимагає значної зміни уявлень про світ навколо, про себе за відносно короткий проміжок часу [6, с.58]. Людина, яка потрапила у кризову ситуацію, вже не може залишатися такою ж, як раніше. Як правило, їй не вдається осмислити свій психотравмуючий досвід, оперуючи лише знайомими шаблонними категоріями та використовуючи звичні моделі вирішення проблем.

Дж. Каплан вирізняє наступні стадії розвитку кризової ситуації [12, с.30]: «первинне зростання напруження, що стимулює звичні способи вирішення

проблем; подальше зростання напруження в умовах, коли ці способи виявляються неефективними; ще більше зростання напруження, що вимагає мобілізацію зовнішніх та внутрішніх ресурсів; якщо все сходить нанівець, особистість дезорганізується: посилюється тривожність, депресія, почуття безпорадності та безнадійності; виникнення негативних чи позитивних змін, що призводять до деградації чи розвитку особистості, яка зіткнулась із кризовою ситуацією».

Розрізняють два типи кризових ситуацій, залежно від того, які можливості для клієнта вони залишають у подальшому житті. Так, криза першого типу пов'язана зі значним потрясінням, проте все ж таки залишає можливості для виходу на звичний життєвій устрій. А криза другого типу перекреслює усі життєві плани і конструкти людини, стимулює значні особистісні, ціннісні, смислові зміни у її житті [6, с.75].

У результаті перебування людини в кризовій ситуації у неї може сформуватися кризовий стан. «Кризовий стан – стан людини, що раптово зіткнулася з суб'єктивно чи об'єктивно значимою травмою (внаслідок непередбачуваної зміни життєвого устрою, внутрішньоособистої картини світу) або яка знаходиться під загрозою виникнення психотравмуючої ситуації – стан дезорганізації особистості, який може бути зумовлений як внутрішніми чинниками, так і певною ситуацією» [12, с.43]. Кризовий стан – складний перехідний етап розвитку особистості, коли протиріччя мають уже глобальний характер і стосуються власне основ життя людини.

Існують чітком зрозумілі індикатори та показники перебування клієнта в кризовому стані. Як правило, кризовий стан супроводжується наступними переживаннями: страх, тривога, гнів, розпач, розчарування, образа тощо; ідеями: втеча від реальності, звуження свідомості, пошук винних. Людина у кризовому стані справді відчуває значну напругу, може втратити сенс життя і перебувати (періодично чи постійно) у пригніченому настрої.

Проблеми визначення поняття та класифікації надзвичайних ситуацій також стали об'єктом дослідження багатьох вчених. Так, О. Васійчук визначає

надзвичайну ситуацію як «порушення нормальних умов життя людей на об’єкті або території, які викликані аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епіфітотією, епізоотією, великими пожежами, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських втрат і матеріальних збитків» [8, с.28].

У контексті трактування надзвичайної ситуації як умови кризового функціонування значної кількості постраждалого населення необхідно конкретизувати визначення власне поняття «надзвичайна ситуація» в офіційних нормативно-правових джерелах. Таким офіційним нормативно-правовим актом є Кодекс цивільного захисту України, і надзвичайну ситуацію він визначає як «обстановку на окремій території чи суб’єкті господарювання на ній або водному об’єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров’ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об’єкті, провадження на ній господарської діяльності» [7].

Звісно, таке визначення має формальне нормативно-правове звучання, проте є фундаментальним для розуміння наслідків надзвичайної ситуації для психосоціального благополуччя та нормального соціального функціонування людини.

Проблеми психічного здоров’я та соціально-освітньої підтримки в умовах кризи (особистісної, соціальної, економічної, психосоціальної) та надзвичайних ситуаціях тісно взаємопов’язані, при цьому здебільшого це проблеми соціального або психологічного характеру. Суттєві проблеми переважно соціального характеру включають:

- соціальні проблеми, що існували раніше (ще до надзвичайної ситуації) – бідність; стигматизація; приналежність до маргіналізованих або дискримінованих груп; політичний тиск;
- соціальні проблеми, що виникли безпосередньо внаслідок надзвичайної ситуації – втрата зв'язків з родиною; порушення соціальних зв'язків і мереж; розпад громадських структур, втрата ресурсів, довіри; зростання гендерно зумовленого насильства;
- соціальні проблеми через надання (а точніше – ненадання, нестачу, відсутність) гуманітарної допомоги – послаблення структури громади, традиційних механізмів підтримки та взаємодопомоги.

Подібним чином до проблем психологічного характеру зараховують:

- проблеми, що існували раніше – зловживання алкоголем, психоактивними речовинами, тяжкі психічні розлади;
- проблеми, що виникли внаслідок надзвичайної – відчуття та емоції горя; непатологічний дистрес; відчуття і неспокою депресія; посттравматичний стресовий розлад (ПТСР);
- проблеми, що виникли через надання чи відсутність гуманітарної допомоги – тривога через брак інформації щодо надання притулку чи справедливого розподілу їжі.

Таким чином, проблеми психічного здоров'я та соціально-освітньої підтримки під час надзвичайних ситуацій значно глибші, ніж просто ПТСР, а власне соціально-освітня підтримка розглядається як «будь-який тип локальної або зовнішньої підтримки, що спрямована на захист чи сприяння психосоціальному благополуччю та/або запобігання чи лікування психічних розладів, профілактику ризиків та ускладнень вже існуючих СЖО» [5, с.18].

Гуманітарні організації, які не належать до сектору охорони здоров'я, часто говорять про підтримку саме психосоціального благополуччя (див. Додаток А). Натомість представники охорони здоров'я, як правило, вживають термін «психічне здоров'я», але історично користувалися термінами психосоціальна реабілітація та психосоціальне лікування, що говорить про

перетин сфер медицини, соціального захисту, соціальної педагогіки та психології. Точні визначення та вживання цих термінів залежать від різних соціогуманітарних підходів до надання допомоги населенню та реалізації власне соціальної роботи, розуміння місії гуманітарних організацій, специфіки різних дисциплін і країн.

У надзвичайних ситуаціях та в ситуаціях підвищеного ризику не всі люди зазнають значних психосоціальних проблем. У багатьох спостерігається психологічна пружність – резильєнтність, тобто здатність відносно добре реагувати і діяти в досить складних ситуаціях [6; 22; 25]. Існують численні взаємопов'язані соціальні, психологічні та біологічні фактори, що впливають на виникнення психосоціальних проблем та на згадану резильєнтність у складних умовах.

Залежно від природи надзвичайної ситуації окремі групи людей можуть зазнавати підвищеного ризику виникнення психосоціальних проблем. Хоча багато ключових форм підтримки повинні бути доступні для будь-кого серед постраждалих в надзвичайній ситуації, спеціальні програми безпосередньо передбачають надання відповідних послуг лише для найвразливіших груп людей, яких потрібно ідентифікувати в кожній окремій кризовій ситуації [24, с.55].

В зоні ризику залежно від характеру ситуації потенційно можуть перебувати усі підгрупи населення. Далі зазначені групи осіб, які найчастіше наражаються на значно чи порівняно більший ризик виникнення проблем у різних надзвичайних ситуаціях [5, с.20-21]: «жінки (наприклад, вагітні, матері, матері-одиначки, вдови і, в певних культурах, незаміжні жінки і дівчата-підлітки); чоловіки (наприклад, колишні учасники бойових дій, безробітні чоловіки, які втратили засоби для матеріального забезпечення своїх сімей, молоді чоловіки, для яких найбільш вірогідний ризик затримання, викрадення або насильства); діти (від немовлят до молодих людей до 18 років), а саме діти, розлучені з родиною, або ті, що залишилися без опіки (у тому числі сироти), діти, яких залучили або використовували у збройних силах чи озброєних

угрупуваннях, жертви торгівлі дітьми, а також діти, що перебувають у конфлікті з законом, мають небезпечні умови праці, діти, які живуть або працюють на вулиці, а також недоїдають, нерозвинені діти; старші люди (особливо, якщо вони втратили членів сім'ї, які ними опікувалися); люди в злиднях; біженці, внутрішньо переміщені особи і мігранти з невизначеним статусом (особливо жінки і діти, які стали жертвами торгівлі людьми і не мають документів, що засвідчують особу); люди, які потерпіли від надзвичайно стресових подій/травм (наприклад, ті, що втратили членів сім'ї або всі засоби для існування, що пережили зґвалтування і тортури, або ті, хто стали свідками звірств тощо); люди з тяжкими фізичними, неврологічними або психічними порушеннями чи розладами, що існували раніше; люди, що живуть у спеціалізованих установах (сироти, люди похилого віку, люди з неврологічними/психічними порушеннями або розладами); люди, які потерпають від соціальної стигми (наприклад, недоторкані/даліти, працівники секс-індустрії, люди з тяжкими психічними розладами, люди, що пережили сексуальне насильство); особи, що наражаються на особливий ризик порушення прав людини (наприклад, політичні активісти, етнічні або мовні меншини, люди, що перебувають у соціальних установах або затримані, люди, чиї права раніше порушували)».

Практики стверджують – необхідно визнати, що:

- «Існує чимало ризиків, проблем і ресурсів як всередині певної групи, так і між згаданими групами» [15, с.189].
- «Окремі люди з групи ризику можуть давати собі раду і поратися з проблемами відносно добре» [15, с.190].
- «Деякі групи в певній кризовій ситуації можуть потрапляти під більший ризик, але відносно краще справлятися за інших кризових обставин» [14, с.156].
- «Окремі групи (наприклад, учасники бойових дій) можуть водночас перебувати в зоні підвищеного ризику виникнення певних проблем (наприклад, зловживання психоактивними речовинами, нав'язливі

стани) та у зоні зниженого ризику виникнення інших (наприклад, голодування)» [15, с.192].

- «Там, де існує ризик для однієї групи, інші групи теж є вразливими» [36, с.29].
- «Належність людей до групи ризику ще не означає, що вони є пасивними жертвами. Хоча особи з такої групи потребують підтримки, вони часто мають соціальні зв'язки та можливості, що дозволяють їм допомагати сім'ї, брати активну участь у соціальному, громадському, релігійному й політичному житті» [14, с.158].

Постраждалі групи мають здібності або ресурси, що сприяють психічному здоров'ю і психосоціальному благополуччю. Звісно, характер та обсяги доступних чи наявних ресурсів різні – залежно від віку, статі, соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-культурних обставин, а також характеру надзвичайної ситуації.

Працюючи в сфері психосоціального благополуччя і його підтримки, дуже часто припускаються помилки ігнорування наявних ресурсів та зосередження уваги винятково на бідах, проблемах, нестачах і труднощах постраждалої групи: стражданні, слабостях і патологіях.

Маємо визнати і розуміти – постраждалі мають такі ресурси як уміння спілкуватися, домовлятися, вирішувати проблеми, заробляти собі на життя. Приклади соціальних ресурсів із потенціалом підтримки передбачають: наявність родини, ефективного місцевого самоврядування, дієвих лідерів громад, народних цілителів та навіть знахарів (у багатьох суспільствах), працівників охорони здоров'я, педагогів (зокрема, андрагогів), жіночих груп та об'єднань, молодіжних клубів, громадських груп, неурядових організацій та багато іншого. Власне, постраждалі громади можуть мати певні економічні ресурси, наприклад, бюджетні кошти, заощадження, вклади, землі, сільськогосподарські угіддя і тварин; освітні ресурси, такі як заклади освіти різних рівнів, ступенів та підпорядкування, педагогічні кадри, тобто вчителі; ресурси охорони здоров'я: пункти та заклади охорони здоров'я, фахівців цієї

галузі. Значні релігійні і духовні ресурси – релігійні лідери, місцеві цілителі, обрядові практики, молитовні та культурні практики. Щоб ефективно спланувати відповідну систему реагування у надзвичайній ситуації, важливо знати специфіку і характер місцевих ресурсів, є вони корисними чи шкідливими, якою мірою постраждале населення може отримати до них доступ.

1.2. Міжсекторна взаємодія та мобілізація ресурсів громади щодо соціально-освітньої підтримки постраждалих внаслідок кризи

Реалізація програми ефективної соціально-освітньої підтримки потребує міжсекторного координування між різними установами, закладами та організаціями, тому що всі учасники надання гуманітарної допомоги відповідальні за сприяння психосоціальному благополуччю. Координування у сфері такої підтримки має охоплювати сфери соціального захисту захисту, освіти, охорони здоров'я, а також представників постраждалих громад. Координування включає сектори (напрями) харчування, догляду, безпеки, тимчасового житла, водопостачання та санзабезпечення, безперешкодного доступу до освіти й інформаційних ресурсів.

Координування сприяє забезпеченню того, що [4, с.118]: «всі аспекти гуманітарного реагування впроваджуються у такий спосіб, який сприяє підтримці психосоціального благополуччя; спеціальні заходи підтримки психічного здоров'я та психосоціального благополуччя включено до плану гуманітарного реагування».

Для досягнення цієї мети суб'єкти, задіяні у сфері такої підтримки, повинні узгодити спільну стратегію і розподіл праці з метою надання рівноцінної підтримки всім групам постраждалого населення. Невдале координування може призвести до безрезультатної, малоефективної, недоцільної або навіть шкідливої програмної діяльності.

При забезпеченні якісного координування можуть виникати труднощі. Основна складність більшості надзвичайних ситуацій – подолання розриву між

«психічним здоров'ям» і «психосоціальними» програмами (що їх часто зараховують до сфер охорони здоров'я та захисту). Особливо складним координування дій численних організацій є під час масштабних надзвичайних ситуацій. Адже постраждале населення може бути перевантажене великою кількістю незалежних автономних зовнішніх суб'єктів надання допомоги, що підриває, нівелює і маргіналізує внесок, що його місцеві жителі можуть зробити для захисту постраждалих. Важливими факторами ефективного координування є налагодження взаєморозуміння, взаємоузгодження між організаціями із різними поглядами стосовно окресленого міжсекторного координування у сфері соціально-освітньої підтримки (наприклад, владою чи урядами різних рівнів, міжнародними організаціями, місцевими громадами і неурядовими організаціями, донорами, спонсорами, бізнесовими структурами) та забезпечення своєвчасного вирішення спільних проблем.

У більшості надзвичайних ситуацій порушуються права людини. Надзвичайні ситуації характеризуються багатьма рисами (переміщення чи переселення, розділення родин та порушення соціальних структур, відсутність чи нестача гуманітарної допомоги, руйнація звичної системи цінностей, погане врядування, безконтрольність, недоступність медичного обслуговування, насильство тощо), що за своєю суттю є порушенням прав людини. Зневага до міжнародних норм прав людини дуже часто є причиною або ж наслідком виникнення збройних конфліктів. Порушення прав людини та погане врядування також здатні погіршити чи гіперболізувати шкідливий вплив, вже заподіяний стихійними лихами. Групи потенційних постраждалих від надзвичайної ситуації людей, визначені попередньо, включають також осіб, що є переслідуваними та перебувають під загрозою з політичних причин. Ці особи, можливо, зазнають порушення прав людини та перебувають під більшим ризиком психосоціальних проблем й емоційного дистресу. У надзвичайних ситуаціях існує тісний взаємозв'язок між підтримкою психосоціального благополуччя та підтримкою і захистом прав людини. «Просування дотримання стандартів прав людини, таких як право на освіту або охорону здоров'я, свободу від дискримінації, сприяє

створенню захисного середовища та забезпеченню соціального і правового захисту. Просування міжнародних стандартів прав людини закладає основу для відповідальності, а також стимулює впровадження заходів, що дозволяють припинити дискримінацію, погане ставлення і насильство. Вживаючи заходи, спрямовані на підтримку та захист прав людини, можна значно знизити ризики для тих, хто постраждав у надзвичайній ситуації» [2].

Водночас, соціально-гуманітарна допомога сприяє людям у реалізації їх численних прав і може зменшити кількість випадків їх порушення.

Так, надаючи можливим групам ризику доступ до, наприклад, тимчасового житла, засобів гігієни та води, можна примножити їх шанси долучитися до процесів розподілу їжі, покращити власне здоров'я та зменшити ризики зловживань, дискримінації та стигматизації. Надання соціально-освітньої підтримки, наприклад, навчання дівчат і жінок певним життєвим навичкам і надання їм матеріальної допомоги теж можуть зменшити ризик набуття ними певних асоціальних навичок виживання, зокрема, проституції, що в подальшому призведе до додаткових ризиків порушення прав людини. Варто пам'ятати, що необхідно уникати стигматизації вразливих груп у випадку, якщо допомога спрямована тільки на них.

Оскільки просування прав людини не відокремлено від сприяння психосоціальному благополуччю, працівники в сфері соціально-освітньої підтримки несуть «подвійну відповідальність. По-перше, працівники повинні забезпечити враховування підтримки прав людини в програмах соціально-освітньої підтримки. По-друге, вони, як і всі гуманітарні працівники, незалежно від сектору, несуть відповідальність щодо підтримки прав людини і захисту людей у групах ризику від зловживань та експлуатації» [5, с.68].

Під час надзвичайних ситуацій існує складний взаємозв'язок між загрозами захисту й психосоціальним благополуччям. Постраждалі доволі часто повідомляють, що найбільший стрес у них викликають наступні загрози: переслідування, напади, примусове переселення, гендерно зумовлене насильство, викрадення родичів, розлука з членами сім'ї, злидні, бідність,

експлуатація, відверто погане ставлення. Подібні проблеми захисту призводять до страждань, дискомфорту, поганого самопочуття, а також можуть ускладнити відновлення порушених чи втрачених соціальних зв'язків та відчуття приналежності до самої громади, адже обидва ці аспекти стосуються психосоціального благополуччя людини. Надзвичайні ситуації та кризові стани лише поглиблюють нерівність серед постраждалого населення, підсилюючи вразливість раніше маргіналізованих груп.

Без належної уваги до питань захисту, програми соціально-освітньої підтримки можуть зосередитися на наслідках, нехтуючи фундаментальними і поточними причинами. Таким чином, сприяння безпечному середовищу є невіддільною частиною соціально-освітньої підтримки. Питання з соціально-освітньої підтримки можуть також підсилити загрозу захисту. До прикладу, діти, які втратили свої сім'ї, своїх близьких і перебувають в стані стресу, наражаються на більші ризики через бездоглядність, безпритульність, експлуатацію і, в деяких випадках, приєднання до злочинних угрупувань. Особи з тяжкими психічними розладами можуть залишитись взагалі без нагляду, наражаючи себе на небезпеку, яка більшості людей невідома.

Захист потребує правових та соціальних механізмів. Правовий захист передбачає застосування міжнародного інструментарію захисту прав людини [2], а також міжнародних та національних законів [18; 19; 23]. «Соціальний захист найчастіше виявляється через активацію та посилення соціальних зв'язків і механізмів громад, які знижують ризики й задовольняють нагальні потреби. Такий захист є колективною відповідальністю держави, постраждалого населення і гуманітарної громади» [29].

Гуманітарні та асоційовані працівники, незалежно від того, чи є вони представниками постраждалого населення, чи залучені з організацій зовні, або і те, і те одночасно, можуть зробити багато для забезпечення захисту. Основним етапом є надання допомоги в різних ключових секторах, сферах і напрямах таким чином, щоб забезпечити підтримку саме вразливим людям, повернути їм гідність, впевненість, довіру, а також допомогти відновити порушені чи втрачені

соціальні зв’язки. Більшість максимально ефективних систем соціального захисту виникає тоді, коли місцеві люди самоорганізовуються для реагування на загрози, посилюючи таким чином потенціал своїх можливостей і перспективи стійких механізмів захисту. Ця робота нефахових працівників підсилюється залученням кваліфікованих фахівців соціальної роботи та професіоналів з захисту. Зокрема, досвідчений працівник служби захисту дітей необхідний для організації надання допомоги дітям з інвалідністю, однак для розбудови місцевої спроможності захисту потрібні спеціалісти саме в цій сфері, тобто в сфері інклюзивної освіти, що свідчить на користь необхідності мультисекторного та мультидисциплінарного підходу до організації соціально-освітньої допомоги населенню в кризових у мовах та надзвичайних ситуаціях. Важливо, щоб такий підхід було реалізовано саме на рівні громади.

Механізмами мультисекторної взаємодії (міжсекторального або ж соціального партнерства) у роботі з громадою на регіональному рівні є організаційно-управлінські механізми, що передбачають [9, с.47-48]: «створення надійного соціального середовища, що означає упевненість партнерів і місцевого співтовариства в цілому, що зобов’язання будуть виконані, а конструктивні пропозиції розглянуті та прийняті до виконання; забезпечення можливості здобуття повної та достовірної інформації про партнерів, їх відкритості перед місцевим співтовариством; визначення норм, що спонукають партнерів не шукати вигоду лише для себе, а прагнути до досягнення загальної мети: підвищення якості надання соціальних послуг територіальним громадам; координація й залучення ресурсів органів влади (субсидії, гранти некомерційним організаціям), бізнес-структур (спонсорство, добродійність, меценатство) і громадськості (фінансові, матеріальні, людські ресурси); розробка та підписання відповідної угоди про партнерство з метою закріплення основаних на відповідній правовій базі його пріоритетних напрямів, механізмів, технологій, критеріїв оцінювання ефективності; визначення обов’язків сторін».

Серед функціональних типів механізмів соціального партнерства у роботі з громадою, що можуть бути реалізовані на регіональному рівні, В. Якимець

виділяє [11, с.122]: «конкурсні – будуються на тому, що влада спільно з НДО та бізнесом утворює нову організаційну структуру, якій делегується частина функцій щодо вирішення соціально значущих завдань; організаційні – передбачають взаємодію влади (грантодавця) лише з тими суб'єктами, які виграли конкурс (механізми соціального замовлення, соціального гранту, тендеру, конкурсу на отримання кредиту, конкурсу соціальних проектів, громадських ініціатив, авторських варіативних програм); процедурні – встановлюють правила співпраці, необхідні для вирішення спільних завдань партнерів».

Зрозуміло, що жодні партнерські відносини не існують у довершеному вигляді – їх треба вибудовувати, враховуючи зацікавленості усіх сторін та ймовірні чи потенційні ризики. Проте основою цих відносин є визнання незалежності й рівноправності кожного з учасників. Останнє не означає абсолютно однаковий вплив на процеси чи внесення, застосування рівнозначних ресурсів – йдеться про можливість рівнозначної участі в прийнятті рішень, командну гру за спільними правилами і принципами. З одного боку, це вибудовуватиме взаємну довіру партнерів один до одного, а з іншого – унеможливлюватиме конфлікт інтересів.

«Активні громади – рушійна сила місцевого розвитку та стабілізації ситуації в умовах кризи. Постраждале населення також має максимально нести власну відповідальність, контролювати процес реагування на кризу та надзвичайну ситуацію, а також використовувати власні структури підтримки, в тому числі структури місцевого самоврядування» [11, с.122]. Надалі вживатимемо термін «мобілізація громади» в значенні зусиль як зсередини, так і ззовні громади, застосованих до залучення її членів (груп людей, родичів, сімей, однолітків, сусідів та інших представників, які мають спільні інтереси) до обговорень, дискусій, ухвалення рішень, сприяння у реалізації дій, що впливатимуть на них та їх майбутнє [1; 4]. Що більше люди залучені в подібні процеси, то вищою є імовірність того, що вони віднайдуть надію, стимул і здатність долати труднощі, досягнуть значних успіхів у відновленні власного

життя і громади в цілому. На кожному етапі необхідно допомагати і підтримувати дії місцевих жителів, але не варто виконувати за них те, що вони можуть зробити самостійно.

Виділяють різні рівні залученості громади [5, с.60]: «Громада значною мірою контролює процес надання допомоги й ухвалює рішення щодо реагувань, а урядові й неурядові організації забепечують пряму адвокацію; громада або її представники на рівних правах разом із урядовими й неурядовими організаціями та громадськими діячами беруть участь в ухваленні рішень та проведенні необхідних робіт; із громадою або з її представниками радяться під час ухвалення всіх важливих рішень; громада виступає в ролі партнера з реалізації завдань (наприклад, допомагаючи у процесі розподілу їжі або у заходах із самодопомоги), проте урядові та неурядові організації ухвалюють всі важливі рішення; члени громади не беруть участі в розробленні й лише мінімально задіяні в реалізації заходів з допомоги».

Вирішальні кроки під час мобілізації громади детально визначені Дж. Донахью і Дж. Вільямсоном ще у 1999 році [28]: «Члени громади усвідомлюють, що у них є спільні турботи й що вони зможуть досягти більшого, якщо працюватимуть разом (приклад: «Ми маємо підтримувати один одного для того, щоб з цим упоратися»); розвиток почуття обов'язку і власної відповідальності, що настає разом із цим усвідомленням («Це відбувається з нами, і ми можемо щось із цим вдіяти»); громада визначила загальний запас знань і ресурсів, якими вона володіє, а також індивідуальних навичок і вмінь кожного її члена («Хто і що може виконати або вже виконує; які ресурси у нас для цього є; що ще можна зробити?»); визначення пріоритетних питань («Найбільше нас хвилює...»); члени громади планують та реалізовують різні заходи, використовуючи внутрішні ресурси; зростання можливостей членів громади продовжувати й покращувати ефективність проведених робіт».

Необхідно зазначити, що самі громади зазвичай складаються з декількох підгруп, що мають різні потреби й інтереси, а тому часто конкурують за вплив та панування. Сприяння реальному залученню громади потребує розуміння

місцевої структури влади, можливих конфліктів всередині громади, особливостей співпраці з різними підгрупами, уникнення привілеїв окремим групам. Певною мірою це стало актуальним викликом для мешканців Вашківецької міської громади Вижницького району Чернівецької області в процесі її створення, налагодження функціонування як окремої ОТГ та в умовах надзвичайної ситуації і кризи 2022 року.

Політичні та надзвичайні особливості ситуації визначають оптимальну ступінь участі членів громади. Надавати послуги за незначної участі громади можна у небезпечних і невідкладних ситуаціях. Залучення громади може призвести до непорозумінь, конфліктів у ситуаціях, коли трапиться ненавмисне зіткнення агресорів і жертв, переслідувачів і переслідуваних, сторін, що мають протилежні бачення та інтерси, на рівні чи в межах однієї громади. Однак, переважно, високий рівень участі громади є можливим та бажаним. Досвід демонструє, що значна кількість членів громади, з великою долею імовірності, може взяти на себе провідні ролі в організації заходів допомоги і нормалізації ситуації, а більшість членів громади може допомогти у реалізації цих заходів, що сталося і в нашій громаді.

Хоча зовнішні гуманітарні організації стверджують, що на спілкування з місцевим населенням у них немає достатньо часу, розмовляти й вчитися у місцевих – їхній обов’язок. Проте критичний підхід необхідний. Зовнішні процеси, як правило, сприяють пасивній чи вимушеній адаптації громади до плану дій гуманітарних організацій. Ця проблема виникає, якщо зовнішні організації працюють неузгоджено чи наввипередки.

Таким чином, необхідно неухильно сприяти умовам, за яких громади самостійно проводять заходи реагування, допомоги та захисту, а не примушувати громаду дотримуватися чужого (хоч і ефективного та апробованого, проте неприйнятного саме в цій ситуації чи конкретно цій громаді) плану дій.

Висновки до першого розділу

На ранньому етапі кризової чи надзвичайної ситуації необхідна соціальна підтримка постраждалому населенню задля його захисту та збереження психосоціального благополуччя та психічного здоров'я. Крім того, для конкретних випадків потрібно застосовувати цілком конкретні та взаємоузгоджені впливи, механізми й інтервенції.

Комплексний термін «соціально-освітня підтримка» вживають для опису будь-якого типу локальної або зовнішньої підтримки, що спрямована на захист чи сприяння психосоціальному благополуччю та/або запобігання чи лікування психічних розладів, профілактику ризиків та ускладнень вже існуючих складних життєвих обставин. Хоча терміни «підтримка психічного здоров'я» та «соціально-освітня підтримка» тісно пов'язані і часто збігаються, для багатьох працівників соціогуманітарної сфери вони означають різні, хоча й доповнюючі підходи.

З огляду на те, що наша робота охоплює міжсекторні та міжвідомчі принципи взаємодії, загальний термін «соціально-освітня підтримка» призначений для об'єднання якомога ширшої групи установ, організацій, закладів соціального захисту та освіти і підкреслює потребу в застосуванні різнорівневих функціональних підходів, що доповнюють один одного під час надання відповідної підтримки.

Наукових свідчень стосовно соціально-освітньої підтримки, які є найефективнішими в умовах надзвичайної ситуації, все ще замало. Більшість досліджень у цьому напрямку проводили через кілька місяців або років після завершення гострої фази кризи чи надзвичайної ситуації. Із розвитком підходу якісного та ефективного оперативного реагування на виклики, перебіг і наслідки кризи зростатиме база дослідницьких даних, а також база практичного досвіду фахівців (професійних соціальних працівників та асоційованих залучених небайдужих громадян), що працюватимуть, зокрема, на рівні громади.

РОЗДІЛ 2
ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

2.1. Заходи реалізації особливої соціальної підтримки постраждалого населення на рівні громади

Надання особливої соціальної підтримки постраждалому населенню розпочинається з оцінювання, що дозволяє [5, с.41]: «зрозуміти надзвичайну ситуацію; проаналізувати ризики і загрози, можливості підтримки психосоціального благополуччя; проаналізувати відповідні ресурси для визначення (паралельно консультуючись із зацікавленими сторонами) потреби і швидкості реагування, а також його якості і характеру».

Оцінювання включає: документи щодо досвіду осіб, які пережили надзвичайну ситуацію, їх реакцію, аналіз того, як це вплинуло на їх психосоціальний стан. Також тут повинні бути відомості про те, як окремі люди, громади, заклади, установи, організації реагують на надзвичайну ситуацію. В такому документі слід оцінити ресурси, потреби і проблеми. До ресурсів належать: індивідуальні навички самостійної життєдіяльності/копінгу, механізми соціальної підтримки, дії громади, місцевого самоврядування, влади й уряду, можливості неурядових організацій. Також важливе розуміння суті, змісту і завдань допомоги власне постраждалим населенням для більш конструктивного задоволення потреб у сфері соціально-освітньої підтримки. Таке оцінювання може бути складовою частиною постійного процесу збору та аналізу фактичних даних у взаємодії з зацікавленими сторонами, зокрема з постраждалою громадою з метою покращення програми підтримки.

Спроби провести таке оцінювання (принаймні його елементів) були реалізовані і на рівні Вашківецької міської громади Вижницького району

Чернівецької області. Звичайно, процес є надзвичайно трудоємким, містить чимало нюансів та особливостей, про які йтиметься далі. Результати процесу оцінювання відображені в офіційних джерелах та на веб-сайтах органів міського самоврядування та соціального захисту населення Вашківецької міської громади.

Оцінювання відбувалось з урахуванням наступних аспектів [4; 5; 9; 16].

- *Переконатися, що оцінювання узгоджені.*

- Варто координувати оцінювання з усіма організаціями та установами, що проводять оцінку психосоціальних проблем. Координоване оцінювання потрібне для ефективного використання ресурсів, досягнення найточнішого комплексного розуміння кризової чи надзвичайної ситуації, можливостей соціально-освітньої підтримки, уникнення зайвого обтяження населення повторними оцінюваннями у швидкозмінюваних кризових умовах функціонування.

- *Збирати й аналізувати ключову інформацію стосовно соціально-освітньої підтримки населення.*

- За можливості, оцінювання має містити інформацію з розбивкою за віком, статтю та географічним розташуванням. Сюди входить визначення груп ризику всередині самої громади, їх особливих (специфічних) потреб та можливостей самодопомоги.

- Слід звертати увагу на потреби та ресурси різних груп постраждалого населення; на осіб у дистресі, що здатні до нормальної життєдіяльності, та на тих, хто не може нормально функціонувати внаслідок об’єктивних чи навіть суб’єктивних (більшою мірою індивідуальних) причин.

- *Проводити оцінювання слід етично, залучаючи громаду.*

- *Участь.* Оцінювання, наскільки це є можливим, має бути процесом співпраці та залучення відповідних зацікавлених сторін, у тому числі влади й урядів різних рівнів, неурядових, громадських та релігійних організацій, а також постраждалого населення. «Оцінювання з залученням громади є першим кроком до діалогу з постраждалим населенням, який, за умови правильного виконання,

є не тільки інформативний, а також допомагає людям узяти під контроль ситуацію завдяки спільному визначенню проблем, ресурсів і потенційних рішень» [16, с. 26]. Необхідно сприяти зворотньому зв'язку щодо процесів та результатів оцінювання від самих учасників. Постраждале населення також необхідно залучати до визначення та оцінки ситуації благополуччя, дистресу і кризи.

- *Залученість.* Оцінюванням має бути охоплено різні групи постраждалого населення, в тому числі дітей, молодь, жінок, чоловіків, людей старшого та похилого віку, представників різних релігійних, культурних, соціально-економічних та соціально-політичних груп. Треба намагатися залучати формальних і неформальних громадських лідерів, працівників сфери охорони здоров'я, освітян та соціальних працівників, водночас корегувати, а не підсилювати, нерівноправні підходи до організації роботи.

- *Аналіз.* В процесі оцінювання треба аналізувати ситуацію, фокусуючись на визначенні пріоритетних дій, а не обмежуватись лише збором інформації та формальною звітністю.

- *Увага до конфлікту.* Під час роботи в умовах конфлікту фахівці, відповідальні за оцінку, повинні бути поінформовані про сторони конфлікту і динаміку розвитку їх взаємостосунків у минулому. Необхідно дотримуватися незалежності, неупередженості і тактовності, уникати розпалювання соціальної напруги чи загроз для членів громади та організації. Якщо процес оцінювання може наразити на небезпеку його учасників, то оцінювання із залученням громади в таких випадках може бути небажане.

- *Культурна доречність.* Методологія оцінювання (в тому числі інструменти й індикатори) має бути контекстуально й культурно чутливою та відповідною. До команди оцінювання потрібно включати осіб, знайомих з місцевим контекстом, викликають довіру в респондентів (опитуваних), поважають місцеві культурні практики й традиції. Під час оцінювання варто уникати вживання термінології, що у конкретній місцевій ситуації може

призвести до стигматизації представників будь-якої сторони – приймаючої чи постраждалої.

- *Етичні принципи.* Потрібно завжди поважати право на особисте життя та конфіденційність, діяти в найкращих інтересах опитуваних. Відповідно до принципу «не нашкодь», треба дбати про те, щоб не давати нереалістичних надій під час проведення оцінювання. Слід уникати надокучливого розпитування. Організації та установи повинні докладати зусиль для забезпечення лише добровільної участі постраждалих та членів громади в оцінюванні. Працівникам, які беруть участь в опитуванні дітей чи інших груп із особливими потребами (наприклад, людей, що пережили гендерно зумовлене насильство), потрібно володіти певними навичками і досвідом. За можливості, необхідно надати негайний доступ до послуг із соціально-освітньої підтримки респондентам, які цього потребують «тут і зараз», якщо такий факт чи потребу оперативно встановлено.

- *Команди, що проводять оцінювання.* Члени команди повинні пройти тренінг зі згаданих вище етичних принципів, а також мають володіти базовими навичками проведення опитувань та якісного міжособистісного спілкування. Членів команд, що проводять оцінювання, доцільно обирати з урахуванням гендерного балансу, вимог обов’язкової обізнаності у сфері соціально-освітньої підтримки та знання місцевого контексту.

- *Методи збору даних.* Відповідні якісні методи збору даних включають: опрацювання літературних джерел, групові заняття (зокрема, обговорення у фокус-групах), опитування ключових носіїв інформації, спостереження, власне виїзди на об’єкти. В якості кількісних методів корисними будуть короткі анкети і наявні дані системи охорони здоров’я, органів соціального захисту населення, закладів освіти. За можливості, варто послуговуватися різними джерелами даних для перехресної перевірки й аналізу/підтвердження інформації.

- *Динаміка і вчасність.* Оцінювання необхідно проводити досить швидко з метою ефективного використання результатів у плануванні програмної діяльності та організації допомоги в надзвичайній ситуації. Інколи доречно

провести динамічний, поетапний процес оцінювання, що складається з наступних двох етапів:

1. Початкове («швидке») оцінювання, що зосереджене головним чином на розумінні досвіду і теперішньої ситуації постраждалого населення, а також на можливостях громади, організаційної спроможності й недоліках програмної діяльності залучених до надання допомоги органів, установ, закладів та організацій. Зазвичай його необхідно провести за 1-2 тижні.
2. Детальне оцінювання – більш вимоглива процедура оцінювання, що торкається різних аспектів функціонування системи соціального захисту та реагування. Проводиться в процесі розгортання надзвичайної ситуації, простежує динаміку розгортання, розвитку кризи, масштаби та об’єми «охоплення» населення руйнівними наслідками кризи.

- *Збирати і поширювати результати аналізу.*

- Організації та відповідні органи вчасно і доступно повинні обмінюватися результатами своїх оцінювань із громадою, координаційною групою, іншими залученими чи зацікавленими у вирішенні проблем постраждалого населення організаціями. Не варто оприлюднювати інформацію приватного характеру, конфіденційні відомості або такі, що можуть вказувати на конкретних людей або громаду, ставити під загрозу населення або персонал. Інформацію такого плану можна надавати лише в інтересах захисту і підтримки постраждалих осіб або персоналу, а також поширювати лише між відповідними суб’єктами.

- Координаційна група повинна збирати, документувати, переглядати і поширювати результати оцінювання поміж усіх зацікавлених сторін (зокрема, публікувати результати оцінювання в мережі Інтернет на офіційних веб-сайтах, налагоджувати канали і механізми зворотнього зв’язку в громадах тощо).

- Суб’єкти сфери соціально-освітньої підтримки населення (органи соціального захисту, центри надання адміністративних послуг, управління та

заклади освіти) мають використовувати оцінювання як джерело та керівництво для планування, моніторингу та оцінки реалізації програми такої допомоги.

Здебільшого, в кожній громаді є ефективні психосоціальні системи підтримки, джерела сил для резильєнтності і копінгу, що виникають спонтанно. Майже у кожної групи людей, що постраждала внаслідок кризових умов чи надзвичайних ситуацій, є «помічники», до яких, за можливості і потреби, звертаються за психосоціальною підтримкою. На рівні громади і сім'ї за першої ж можливості треба вживати заходів для активізації та посилення місцевих (специфічних) систем підтримки і сприяти духу самодопомоги. Метод спостереження та залученість (як особистісна, так і професійна – робота на посаді соціального педагога Вашківецького ЗЗСО І-ІІІ ступенів) дозволяють констатувати, що на рівні Вашківецької міської громади у період з початку війни форми і формати такої допомоги значно активізувалися.

Самодопомога вкрай необхідна, адже відчуття контролю над певними аспектами життя сприяє відновленню психічного здоров'я та психосоціальному благополуччю людей після пережитого складного досвіду. Постраждалі групи людей, як правило, мають формальні і неформальні структури, через які вони самоорганізовуються з метою задоволення колективних потреб. Навіть якщо ці структури порушені, їх можна відновити й підтримувати як частину процесу ефективного реагування з ліквідації наслідків кризової чи надзвичайної ситуації. Посилення й розвиток актуальних місцевих систем та структур підтримки допомагає створити прийнятне для громади, стійке і культурно відповідне реагування. За такого підходу роль зовнішніх організацій полягає більше в сприянні та супроводі соціально-освітньої підтримки, що збільшує можливості вже доступних ресурсів, зокрема, ресурсів громади, ніж у безпосередньому наданні послуг.

Сприяючи наданню соціальної підтримки на рівні громади, процесам самодопомоги, потрібно проявити критичне мислення, чутливість та гнучкість. Громади зазвичай включають дуже різні конкуруючі між собою підгрупи з різними інтересами та рівнями впливу, що, власне, характерно саме для

Вашківецької міської громади. Тому важливо було уникати посилення впливу одних підгруп завдяки маргіналізації інших. Натомість необхідно сприяти залученню людей, яких не помічають або виключають із групових заходів. Саме цей момент, як показала практика, потребує особливого та неухильного дотримання на рівні Вашківецької міської громади.

Під час кризи чи надзвичайної ситуаціє люди можуть переживати колективні стреси культурного, духовного і релігійного характеру, що потребують негайної уваги. Люди, які надають допомогу і підтримку, але не належать до місцевої культури, дуже часто мислять категоріями індивідуальних симптомів та реакцій, зокрема, таких як депресія і травматичний стрес. Проте багато постраждалих переживають страждання релігійні, духовні, родинні чи пов’язані з громадою.

Постраждалі можуть відчувати неймовірно сильний стрес через неможливість провести прийнятні у їх культурі похоронні ритуали, зокрема у ситуації, коли тіла загиблих неможливо поховати, чи не вистачає фінансів або приватного простору для проведення такого роду ритуалів. Також люди переживають сильний стрес, якщо не можуть нормально практикувати звичні для них духовні, релігійні чи культурні обряди. Звичайно, це меншою мірою стосується саме досліджуваної ситуації, адже говоримо про кризу і надзвичайну ситуацію всередині однієї країни, а більше загальних культурних і релігійних видів підтримки громади, підтримки культурних та релігійних (у тому числі духовних) аспектів для тих груп, що не обов’язково потребують турботи. Наше дослідження охоплює традиційний догляд та підтримку сімей та осіб, які звертаються по допомогу, захист та забезпечення.

На колективні стреси такого роду можна реагувати організацією відповідних релігійних, духовних та культурних обрядів. Так, проведення похоронних ритуалів допоможе зменшити дистрес завдяки можливості жалоби та горя. У деяких середовищах церемонії очищення і зцілення сприяють інтеграції і відновленню. Побожному населенню віра і духовні практики, подібні до молитов, надають змістовність та підтримку у складних обставинах.

Розуміння та, за потреби, здійснення і підтримка проведення культурних практик зцілення покращує психосоціальне благополуччя багатьох постраждалих. З іншого боку, ігнорування таких практик зцілення може подовжити дистрес та заподіяти потенційну шкоду через вилучення та неможливість застосування корисних та культурно доцільних способів копінгу. В багатьох випадках робота з релігійними ресурсами і лідерами є суттєвою частиною соціально-освітньої підтримки у надзвичайній ситуації.

Підтримка контактів у сфері місцевої культури чи релігії часто є важким завданням для немісцевих працівників, які надають допомогу та яким необхідно враховувати особливості світогляд, що суттєво відрізняється від їхнього. Оскільки деякі місцеві практики завдають шкоди, працівники соціогуманітарної сфери повинні підходити до цього критично та підтримувати місцеві ресурси і практики лише тоді, коли вони відповідають міжнародним стандартам з прав людини.

На окрему увагу в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях заслуговує соціальна підтримка дітей та їхніх опікунів. «Раннє дитинство (від народження до 8 років) – найважливіший період для фізичного, когнітивного, емоційного та соціального розвитку у житті людини. Саме в цей період відбувається важливий і стрімкий розвиток мозку, що напряму залежить від адекватного захисту, турботи і стимуляції. Ранні втрати (наприклад, смерть батьків), спостереження сексуального чи фізичного насильства, інші дистресові події підривають емоційні зв’язки та негативно позначаються на здоровому, довготривалому, адекватному соціальному й емоційному розвитку» [12, с.250-251].

Проте більшість дітей відновлюються після пережитого, особливо за умови забезпечення їх належною підтримкою і турботою.

У кризових умовах та надзвичайних ситуаціях благополуччя дітей значною мірою залежить від ситуації в громаді та сім’ї. Благополуччя дітей страждає, якщо їх матері стривожені, виснажені або перебувають у депресії, якщо опікуни через емоційні чи фізичні причини не надають належну турботу, підтримку, не можуть забезпечити звичний ритм, темп і режим дня. Дітей, розлучених із

батьками, можуть направити у тимчасовий притулок, що є небажаним кроком. І батьки, і діти можуть перебувати в групі ризику через низьку якість і малодоступність медичних послуг, недоїдання, погане харчування й цілу низку загроз безпеці.

«У надзвичайних ситуаціях програми для дітей раннього віку мають бути скоординовані і базуватися на відповідному оцінюванні, включаючи дані щодо кількості й віку дітей до 8 років, кількості вагітних жінок і жінок з новонародженими. Програми для дітей раннього віку мають підтримувати їхні сім'ї або опікунів, які піклуються про маленьких дітей. Заходи програм для дітей раннього віку мають стимулювати, надавати базове харчування (у ситуаціях із браком продуктів), забезпечувати захист і зв'язок між немовлятами та опікунами. Такі заходи спрямовані на задоволення основних потреб дітей і на допомогу в зниженні рівня дистресу, спричиненого надзвичайною ситуацією, у безпечних, захищених й організованих умовах, водночас допомагаючи та підтримуючи опікунів» [5, с.112].

Окремо слід згадати про забезпечення постраждалим внаслідок кризи належного харчування як базової потреби, що теж в основному лягає на плечі громади.

В кризових умовах та багатьох надзвичайних ситуаціях голод і нестача їжі є причинами тяжкого стресу, що шкодить психосоціальному благополуччю постраждалого населення. Водночас маємо приклад негативного зворотнього зв'язку – психосоціальні впливи та наслідки надзвичайної ситуації можуть погіршити стан продовольчої безпеки регіону і харчового статусу населення. Усвідомлення зв'язку між психосоціальним благополуччям та харчовою/продовольчою безпекою (див. Табл. 2.1.1) дозволяє суб'єктам соціогуманітарної допомоги підвищити якість та ефективність програм харчової підтримки і продовольчої допомоги за одночасного сприяння почуттю людської гідності постраждалих [5, с.135]. Ігнорування таких взаємозв'язків шкодить та призводить, наприклад, до багатогодинних черг за продуктами харчування,

безособового ставлення до отримувачів як до пасивних споживачів, чи провокує насильство в пунктах роздачі їжі або в їхніх околицях.

Таблиця 2.1.1. Соціальні та психологічні фактори, що стосуються продовольчої допомоги

Фактори продовольчої допомоги	**Типи спричиненого ефекту і приклади**
Основні соціальні фактори (в тому числі такі, що існували раніше) стосуються харчового статусу та продовольчої безпеки	- Маргіналізація окремих груп через зменшення їх доступу до обмежених ресурсів - Соціально-культурні аспекти харчування (звичний порядок і режим харчування: яку їжу вживають та як її вирощують, реалізують, готують; культурні табу)
Соціальні та психологічні фактори, пов'язані з надзвичайною ситуацією, що впливають на харчовий статус і продовольчу безпеку	- Порушення гендерних, сімейних та господарських ролей (н-д, смерть годувальника) - Дезорієнтація, втрата формального або неформального лідера громади (н-д, смерть лідера громади, що мав можливість організувати допомогу) - Порушення неформальних соцмереж, що допомагають людям у групі ризику (н-д, відсутність волонтерів, які доглядають за прикутими до ліжка чи самотніми людьми) - Недостатній рівень безпеки (н-д, напади на працюючих жінок, які повертаються додому в темну пору доби) - Зменшення спроможності постачати їжу своїм утриманцям (н-д, через глибоку депресію) - Сильна дезорієнтація ускладнює або унеможлює доступ окремих людей до їжі (н-д, унаслідок тяжкого неврологічного або психічного розладу) - Острах, що не дозволяє окремим особам або групам людей отримати доступ до їжі

	(н-д, через дезінформацію, політичне переслідування, перестороги, пов'язані з надзвичайною ситуацією) - Втрата апетиту (н-д, унаслідок тяжкого горя через втрату членів сім'ї)
Вплив голоду і браку продовольства на психічне здоров'я та психосоціальне благополуччя	- Тяжкі психічні і когнітивні розлади, особливо у маленьких дітей (н-д, хронічний дефіцит харчування, нестача емоційної чи соціальної стимуляції) - Шкідливі стратегії копінгу (н-д, продаж важливих речей і цінностей, секс за їжу, припинення відвідування школи, залишення напризволяще слабших членів сім'ї, таких як літня людина, дитина) - Руйнування існуючих законів та порядку (н-д, боротьба за ресурси) - Втрата надії та перспективи майбутнього (н-д, під час тривалих збройних чи військових конфліктів) - Відчуття безпорадності та самоусунення (н-д, після втрати засобів до існування) - Агресивна поведінка (н-д, відчуття несправедливості в забезпеченні права на їжу або її розподілі)

В нашій роботі визначено загальні стандарти продовольчої безпеки, харчової та продуктової допомоги в кризових умовах і під час надзвичайних ситуацій. Гайд і ключові дії, подані в Додатку Г, є рекомендаціями щодо соціальних і психологічних факторів, що їх треба враховувати в роботі, спрямованій на забезпечення дотримання зазначених стандартів та загальних об'єктивних стандартів надання соціальної допомоги населенню в кризових умовах.

Поряд із харчуванням актуальною та беззаперечною екзистенційною потребою також є житло.

«Надання безпечного необхідного притулку в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях буквально рятує життя, знижує рівень захворюваності,

дає людям можливість жити в гідних умовах без надмірного стресу. Участь постраждалих від надзвичайної ситуації людей в ухваленні рішень щодо питань житла і планування місць поселення знижує безпорадність, що її можна спостерігати в багатьох таборах чи місцях тимчасового проживання, сприяє благополуччю та допомагає забезпеченню доступу членів родини до місця проживання, що відповідає їх культурі та звичному нормальному адекватному способу життя» [35]. Зокрема, залучення жінок до планування тимчасових поселень є життєво необхідною умовою для врахування гендерних потреб, приватності і забезпечення відчуття захисту та захищеності. Участь внутрішньо переміщених осіб також підтримує їх впевненість у собі, сприяє появі відчуттів громади, відповідальності, формує і підтримує дух громади, стимулює і просуває управління цими об'єктами й інфраструктурою з боку місцевого керівництва.

В кризових умовах та надзвичайних ситуаціях варто дослідити різні варіанти тимчасового житла чи таборів. Початкові рішення про місце розташування і план тимчасових місць поселення, у тому числі самостійно створені табори, можуть мати довготривалий вплив на ефективність організації надання гуманітарної допомоги. Хоча табори чи центри тимчасового перебування дуже часто є єдиним варіантом, в окремих ситуаціях внутрішньо переміщених осіб приймають місцеві сім'ї та родини, які надають їм соціальну підтримку і тимчасове житло. Це корисний варіант за умови усілякого сприяння приймаючим родинам та надання їм відповідних послуг. Саме так сталося і в нашій громаді.

Організація тимчасових притулків та місць проживання суттєво впливає на благополуччя, що погіршується від скупчення людей та відсутності приватності (а це типово для таборів та подібних місць). Проблеми з психосоціальним благополуччям виникають, коли люди ізольовані від своєї сім'ї, родини, групи, друзів у громаді або ж змушені жити в оточенні незнайомих осіб, які розмовляють іншими мовами, викликають підозри й страх. У зоні ризику також перебувають самотні жінки, люди похилого віку, люди з інвалідністю, сім'ї на чолі з людиною, яка не може орендувати, придбати або захищати власне житло.

Конфлікти серед внутрішньо переміщених осіб чи між ними та приймаючою громадою щодо обмежених ресурсів, таких як житловий простір або комунальне обслуговування (санітарно-гігієнічні послуги), часто можуть стати серйозною проблемою. Тому такі потенційні ризики слід мінімізувати під час планування місць поселення.

Розроблений нами Гайд (див. Додаток Г) містить важливі рекомендації та загальні стандарти, що стосуються поселень і житла у надзвичайних ситуаціях. Чіткі і зрозумілі кроки та дії розкривають механізм та алгоритм врахування соціальних факторів, що наближують їх до окреслених стандартів.

2.2. Забезпечення доступу до безпечної підтримуючої освіти та інформаційно-просвітницька діяльність

Під час надзвичайних ситуацій та в кризових умовах функціонування суспільства освіта є важливою психосоціальною інтервенцією, адже вона гарантує стабільне і безпечне середовище для осіб, які навчаються, формує і відновлює почуття нормальності, гідності й надії, пропонує підтримуючі, доцільні та структуровані заходи. Багато батьків і дітей справедливо вважають освіту основою успішного дитинства та фундаментом подальшої сприятливої соціалізації і професійної самореалізації. Належно спроєктована система освіти допомагає постраждалому населенню впоратися з ситуацією шляхом поширення ключової інформації про стратегії допінгу, соціалізації та виживання, забезпечує умови для ознайомлення з самозахистом, самодопомогою, самоменеджментом та підтримує стратегії місцевого населення щодо подолання кризових умов та наслідків наздвичайної ситуації. Важливо негайно розпочинати (відновлювати) формальні та неформальні освітні заходи, вважаючи пріоритетом благополуччя і безпеку всіх дітей та молоді, в тому числі тих, хто перебуває в групі підвищеного ризику (див. Підрозділ 1.1), або тих, хто має особливі потреби в освіті та соціалізації.

«Втрата можливості здобувати освіту часто є одним із найбільших факторів стресу для осіб, що навчаються, та їхніх сімей, які бачать в освіті шлях до кращого майбутнього. Освіта може бути суттєвим інструментом допомоги громадам у відновленні їхньої життєдіяльності. Доступ до формальної і неформальної освіти у підтримуючому середовищі формує інтелектуальну та емоційну компетенції осіб, що навчаються, забезпечує соціальну підтримку через взаємодію з однолітками й освітянами, а також зміцнює почуття контролю та підвищує самооцінку. Освіта також формує життєві навички, які зміцнюють стратегії копінгу, сприяють майбутньому працевлаштуванню і зменшують рівень економічного стресу. Вся система реагування в надзвичайних ситуаціях у сфері освіти має бути спрямована на досягнення вимог Мінімальних стандартів освіти в надзвичайних ситуаціях, хронічних кризах і на ранніх етапах відновлення» [30].

Освітяни і педагоги (вчителі в класі) в межах формальної системи освітньої, викладачі неформальної освіти як фасилітатори освітньої діяльності часто відіграють провідну роль у підтримці психічного здоров’я і забезпеченні психосоціального благополуччя учнів. Справедливо визнати, що викладачам важко долати труднощі, з якими зустрічаються вони самі та їх учні внаслідок руйнівного впливу кризових умов чи надзвичайних ситуацій. Навчання, супервізія і підтримка самих освітян можуть забезпечити чітке розуміння своєї ролі в сприянні благополуччю учнів, надати викладачам можливість захистити дітей, молодь та дорослих учнів, сприяти їх розвитку навіть під час надзвичайної ситуації.

Саме тому для педагогів Вашківецького закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів, а також для зацікавлених батьків, зокрема тих учнів, що є внутрішньо переміщеними особами, було проведено цикл занять лекційного і тренінгового характеру щодо соціального та емоційного навчання дітей та організації соціально-освітніх заходів, спрямованих на сприяння благополуччю останніх (див. Додаток Б). У місцевому ЗЗСО навчається 25-27 учнів з числа дітей переселенців. Число змінюється, оскільки час від часу хтось повертається

у свої домівки, а хтось навпаки – прибуває з регіонів, де бойові дії загострюються. Близько 50 переселенців поселили в місцевому дитсадку, серед них є 7 дітей шкільного віку. Власне приміщення школи підготовлене до заселення, зроблено дві душові, встановлено бойлери, щоб була тепла вода. Загалом розраховано на можливість прийняти за потреби від 100 до 400 осіб.

Отже, проведені заняття дозволили сформувати набір базових навичок і вмінь, володіння якими допомагає спеціалістам обмежити чи знівелювати первинні прояви у дітей стресу, що закономірно виникає внаслідок нещасних випадків, стихійних лих, конфліктів, соціальних катаклізмів, інших кризових ситуацій. Такі форми освітньої роботи охоплювали:

- відпрацювання засобів адекватного спілкування, нормалізації стану, заспокоєння, втішання та підбадьорювання для фахівців, які безпосередньо працюють з дітьми, що зазнали лиха;
- поради, інструкції та вказівки для спеціалістів, які працюють з батьками й основними піклувальниками;
- рекомендації щодо надання підтримки та допомоги дітям у стресових станах.

Зважаючи на здатність освітньої допомоги покращувати можливості дітей адаптуватися й долати негаразди, така допомога запобігає коротко- та довгостроковим психосоціальним проблемам, що можуть виникнути в результаті стресових або травматичних подій, а також озброює дорослих необхідними знаннями, уміннями і навичками реагування. Дедалі більше наукових свідчень підтверджують той факт, що «адекватна підтримка з боку родини, вчителів та інших осіб з найближчого середовища дитини є найважливішим чинником, що сприяє нормальному подальшому розвитку та відновленню дитини після переживання травматичного досвіду» [17, с.75].

Типовими реакціями дітей, які пережили стресові події, є відчуття тривоги та депресії, соціальна відчуженість, порушення сну, проблеми з концентрацію, плач «без причини», «чіпляння» за інших, до інших, замкнутість, агресія та регресія.

Більшість дітей, на щастя, як показує практика, переживають стресові події без ризику розвитку важких і тривалих психічних проблем. Багато відновлюється взагалі без сторонньої допомоги. Але таке відновлення можна пришвидшити та полегшити, якщо надавати дорослим та дітям адекватну підтримку на ранніх етапах, що допоможе суттєво знизити у подальшому ризик виникнення серйозних проблем.

Звичайно, результати таких методів і форм освітньої підтримки залежать від умінь та навичок фасилітаторів (тренерів, вчителів), які несуть повну відповідальність за планування та проведення тренінгу. Важливо, аби тренер був належним чином підготовлений до занять, не мав жодних проблем із запланованими в рамках тренінгу видами діяльності.

Так, здібний фасилітатор завжди [37, с.17]: «ретельно готується до кожного заняття (семінару); уважно слухає, щоб зрозуміти, а не щоб засудити чи розкритикувати сказане; говорить повільно і чітко, уникаючи жаргонізмів; керує процесами у групі; приймає на себе відповідальність за комунікацію між учасниками; делікатно ставиться до невисловлених почуттів; захищає точку зору меншості та звертає увагу на корисні зауваження; підтримує дискусію; обмежує власний внесок, надаючи більше часу для висловлювань інших; уважно слухає, не перебиваючи мовця; розуміє тонкощі мовлення, постави, жестів та виразів обличчя; за необхідності готовий особисто брати участь в усіх вправах та заходах; є гнучким та чутливим, за необхідності адаптуючи види діяльності до потреб учасників; отримує задоволення від своєї роботи».

Оскільки сприятливе для навчання середовище в значній мірі залежить від учасників, то дуже важливо, щоб фасилітатори знали, розуміли і приймали до уваги наступні моменти:

- чому учасники відгукнулися на пропозицію і прийшли на тренінг;
- які вони мають уявлення, сподівання і надії;
- чого вони бояться і що їх турбує;
- досвід учасників, рівні їх підготовки іта дисципліни, вік, стать і статус у громаді.

Саме тому нами було докладено зусиль для зближення учасників, щоб вони почувалися комфортно у своїй групі, адже на заходах були присутні педагоги, колеги, які добре і давно знайомі, а також батьки учнів, що є внутрішньо переміщеними особами.

Під час проведення будь-яких освітніх, навчальних заходів, а особливо на тренінгах з активним добровільним залученням учасників, фасилітатори й тренери повинні підтримувати з ними зворотній зв'язок. Тому навички зворотнього зв'язку дуже важливі для забезпечення якості та ефективності навчання. Спосіб, за допомогою здійснюється зворотній зв'язок, справляє значний вплив на учасників, стимулює їх навчання або, навпаки, принижує і демотивує їх. З огляду на це ми дотримувались таких правил та інструкцій [37, с.22-23]: «1.Говорити чітко і конкретно. Уникати загальних фраз, як-от «Все чудово» або «Це не найкраща відповідь». Натомість краще сказати: «Все чудово – ви прекрасно підготувалися, виступали чітко і уникали жаргонізмів». 2. Уникати узагальнень. Намагатися не вживати слів «завжди», «ніколи», «все» і тому подібних. Зворотний зв'язок має бути пов'язаний з конкретною ситуацією чи контекстом. 3. Бути розбірливими. Людям важко одночасно працювати за кількома напрямками розвитку і відразу досягати змін. Не завантажувати їх надмірною кількістю «пунктів», над якими їм слід працювати. 4. Пропонувати альтернативні варіанти. Критикуючи, завжди пропонувати людині варіанти того, як можна було б вчинити: «Попередня сесія була не дуже вдала – я просто не зміг прочитати те, що ви написали на фліпчарті. Наступного разу спробуйте писати більшими літерами або візьміть кілька аркушів». 5. Намагатися описувати, а не засуджувати. Розпочинати свої коментарі зі слів «Я» або «На мою думку», а потім описувати внесок або вплив учасника на заняття. Наприклад, «Коли Ви сказали, що у Вас немає більше запитань, в мене склалося враження, що Ви просто не хотіли у мене нічого запитувати». 6. Завжди залишати людині вибір. Правильний зворотній зв'язок завжди пропонує вибір – слідувати цим зауваженням чи ні. 7. Важливо якнайшвидше надавати відповідні коментарі та зауваження – бажано відразу після заходу. У протилежному випадку вони

можуть втратити свою вагомість чи адекватність. 8. За певних обставин дозволяти учасникам спершу самим прокоментувати свої дії. Це – можливість показати, що вони особисто визнають і розуміють, що потребує доопрацювання. Наприклад, «Здається, в кінці я почала тараторити – мабуть, мене ніхто не зрозумів». 9. Бути вкрай обережними з порадами. Люди рідко відчувають проблему через брак відповідної інформації. Відтак найкращою допомогою для них є досягнення кращого розуміння проблеми, її причин і розвитку, а також пошук найбільш ефективних шляхів її розв'язання».

Під час занять ми намагалися сформувати й відпрацювати (апробувати) основні навички гарного фасилітатора, тренера, наставника, що відображені у таблиці 2.2.1.

Таблиця 2.2.1. Основні навички фасилітатора в освітній діяльності

Навички	Коротокий опис
Приділення максимальної уваги	Використання непомітних вербальних заохочень і мови тіла для привернення повної уваги до людини. Фізичні дії не менш важливі, аніж слова. Вони передають кцілком онкретний невербальний сигнал: іноді вони підтримують сказане, а іноді – повністю заперечують його. Мова тіла точно відображає увагу й повагу до благополуччя іншої людини
Перефразування	Вміння передати кількома словами зміст сказаного іншим. Вдале перефразування, як правило, виразне і стисле; воно передає одночасно факти і почуття та фокусується на пережитому досвіді людини. За допомогою перефразування можна своїми словами демонструвати точне розуміння почуттів і думок іншої людини
Відкриті запитання	Запитання, що допомагають співрозмовнику відверто і вільно ділитися пережитим досвідом. Такі запитання є

	«запрошенням» поговорити про будь-що. Н-д: «Чи не міг би ти розповісти мені про...?» «Які дії та заходи спадали Вам на думку?» «Як ти відреагував на...?»
Навідні запитання	Запитання, що підштовхують співрозмовника до більш конкретних, чітких та зрозумілих для дешифрування відповідей за допомогою прохання щось пояснити чи уточнити. «Раніше ти говорила, що... Яка твоя думка про це сьогодні?» «Чи не могли б Ви зупинитися на цьому детальніше?» Н-д: Твердження: «Те, що трапилося, мене дратує». Навідне запитання: «А що саме тебе дратує?»
Підбиття підсумків	Резюме ключових моментів/тез сказаного іншою людиною. Підбиття підсумків демонструє розуміння викладеної історії повністю, а не якоїсь її частини. Підсумок має обов’язково відображати почуття, поведінку і досвід співрозмовника. Гарний підсумок допомагає співрозмовнику побачити сенс у сказаному ним, а також помітити те, чого він раніше не сприймав чи не усвідомлював

Проведені з дорослими (вчителями і батьками) освітні тренінгові заходи підготували їх до подальшої інформаційно-просвітницької та психосоціальної роботи з дітьми, що постраждали внаслідок кризових умов чи надзвичайних ситуацій. Гарним прикладом для можливої подальшої діяльності у закладах освіти (звісно, разом з кваліфікованими психологами) є робота за програмою TeamUp.

TeamUp – це програма допомоги, що сприяє навчанню через ігри, фізичну активність, тобто активні дії та постійний рух. Програма включає різні групові ігри, танці і фізичну творчість, спортивні вправи, ігри-хвилинки, пісні і вправи, спрямовані на те, аби навчитися керувати тілом, дихальні практики для покращення соціального, когнітивного, емоційного, культурного та фізичного благополуччя дітей. Також програма TeamUp – це групова програма, що пропонує дітям гратися і проводити час з однолітками для посилення відчуттів згуртованості і залучення.

Важливим компонентом методології TeamUp є тілесно-орієнтоване навчання, а власне центральним елементом навчання є рух тіла. Він дозволяє дітям пов'язати навчання й сенсоутворення невербальними способами (тобто через гру, рухи і вправи) під час спілкування і взаємодії з іншими членами групи. Зв'язок між тілом та розумом дозволяє дітям зрозуміти і прийняти сенс пережитого досвіду.

Також цей підхід допомагає дітям зрозуміти фізіологічні реакції тіла і власні відчуття (швидке дихання, напруга в м'язах, підвищення рівня енергії чи розслаблення тіла тощо). Важливо розуміти, що розпізнання відчуттів у тілі – потенційно перший крок до розвитку здатності саморегулювання (як розпізнавати відчуття злості в тілі, щоб не образити чи не вдарити іншу людину тощо).

Програма TeamUp складається з 10 основних елементів [37, с.26]: «1. TeamUp – тілесно-орієнтована програма групової допомоги для покращення благополуччя дітей у громадах. 2. TeamUp пропонує структуровані сесії тілесно-орієнтованих вправ для дітей віком від 6 до 17 років. Заняття проводяться під керівництвом кваліфікованих фасилітаторів. Сесії тривають годину й можуть проводитися раз на тиждень або у встановлений день і час одними й тими самими фасилітаторами. 3. Сесії TeamUp призначені й адаптовані для різних вікових груп (6–11 років і 12–17 років) і проводяться на засадах інклюзивності (див. Додаток В). Сесії TeamUp є відкритими груповими сесіями. Фасилітатори застосовують стратегію добровільної участі, коли діти можуть приймати або не

приймати участі в будь-яких діях. 4. TeamUp має вісім тем, зосереджених на поведінці й спостережуваних формах поведінки. Теми включають фактори, які впливають на психологічне благополуччя. 5. TeamUp застосовує невербальний і тілесно-орієнтований підхід, який передбачає навчання за допомогою вправ, гри й рухів. Ці тілесно-орієнтовані методи, такі як демонстрація, дозволяють фасилітаторам і дітям із різних мовних та культурних середовищ грати разом. 6. Завдяки невербальності програма TeamUp може бути адаптована до різних місць і контекстів. 7. Щотижневі сесії TeamUp мають чітку структуру (тобто вступну частину, основну частину й заключну частину), щоб забезпечити прогнозованість і відчуття безпеки. 8. Фасилітаторів TeamUp, які проходять суворий відбір, набирають з членів громад. Фасилітатори проходять навчання, новачки отримують підтримку в ході роботи. Задля підвищення кваліфікації проводиться постійне додаткове навчання, навчання з надання першої допомоги, навчання зі стійкості та забезпечується регулярне наставництво (практична робота під наглядом). 9. Програма TeamUp забезпечує можливість раннього визначення потреб. Діти направляються до різних спеціалістів для отримання потрібної допомоги й догляду. Також забезпечується охорона або захист прав дитини. 10. Програма має структуру, яка забезпечує якість, підзвітність, захист і адаптованість».

Плануємо реалізувати Програму вже у наступному семестрі 2022-2023 н.р.

До фактичної освітньої підтримки населення долучилися і представники неурядових організацій, що є свідченням прикладу міжсекторної взаємодії у сфері соціально-освітньої допомоги, про що зазначено у підрозділі 2.1. Так, у Вашківцях аніматора «Карітас Чернівці» проводила заняття для дітей переселенців у школі.

Дійсно, у Вашківцях «Карітас Чернівці» тісно співпрацює з місцевою школою. Завдяки цьому інформаційні, рекреаційні, адаптивно-психологічні заняття для дітей вимушених переселенців ефективно та результативно проводяться у ресурсній кімнаті Вашківецького закладу загальної середньої освіти. Зокрема, у квітні 2022 року аніматора «Карітас Чернівці», танцювально-

рухова терапевтка Юлія Малайко провела цикл занять: для малюків і для молодших школярів. Малюкам дошкільного віку вона проводила танцювально-рухову терапію. Діти із задоволенням грали в рухливі ігри, будували хатинки з м'яких меблів, «пірнали» у басейн з пластиковими кульками, а також розфарбовували намальовані на папері писанки. Школярі вже готові були говорити про власні почуття, тож, окрім ігор і танців, вони мали психологічні вправи, наприклад, «виверження вулкану» – озвучували, що їх роздратувало чи розізлило, а потім «вихлюпували» своє роздратування, викидаючи кульки з басейну. Під час розмальовування зображень писанок на папері вони розмірковували про символізм свята Великодня, вивчали та обговорювали особливості його відзначення в різних країнах, ділилися думками про улюблені кольори та асоціації з ними. Заняття сподобалися як дітям, так і батькам.

Також аніматори «Карітас Чернівці» привезли і вручили у Вашківцях шкільні рюкзаки школярам – дітям із родин у складних життєвих обставинах і з сімей вимушених переселенців. У кожному рюкзаку діти отримали по 19 позицій корисного шкільного приладдя. Загалом юні вашківчани отримали 44 портфелі. Рюкзаки із відповідним наповненням закуплені «Карітас Україна» за кошти доброчинців. Діти і батьки були щиро вдячні за такі корисні та актуальні подарунки.

Окрім ризиків для життя і здоров'я, в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях часто порушуються правда і справедливість. Надзвичайні ситуації зазвичай дестабілізують традиційні і зручні для більшості канали комунікації та поширення інформації. Власне інфраструктура зв'язку може бути зруйнована, а наявні канали зв'язку – використовуватися з асоціальною метою, наприклад, для поширення чуток, пліток чи повідомлень, що містять заклики до ненависті, фальсифікацію історій для покривання неправди чи фактів недбалості.

Як правило, відсутність достовірної і точної інформації, плітки й чутки є основними джерелами занепокоєння для постраждалих від надзвичайної ситуації людей та можуть спричинити плутанину й появу відчуття небезпеки. Крім того, відсутність знань про власні права та шляхи їх захисту може призвести до

експлуатації. Допомогти протистояти цьому може отримана вчасно належна інформація. Надійний механізм повинен випереджувально поширювати таку корисну інформацію [5, с. 92].

Потрібно розробити системи зв'язку й інформування, щоб допомогти громадам брати участь у процесах відновлення. Таким чином, люди будуть активними учасниками відновлення, а не пасивними жертвами. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), а також традиційні методи спілкування та розваги (пісні та ігри, драматичні постановки) можуть зіграти вирішальну роль у поширенні інформації про права і пільги постраждалих. Водночас відповідна інформація про допомогу і місцезнаходження переміщених осіб сприяє возз'єднанню сімей та родин.

Крім конкретних дій, запропонованих у Гайді (див. Додаток Г), належне врядування в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях на основах відповідальності, прозорості та залучення громади допомагає покращити доступ до актуальної та життєво необхідної інформації.

Під час надзвичайних ситуацій більшість зазнає психологічного дистресу (наприклад, розчарування, смуток, страх, гнів, сильне горе). У значній кількості ситуацій багато постраждалих з часом почне почуватися краще, особливо якщо вони будуть застосовувати корисні способи боротьби зі стресом (дієві методи допінгу) і матимуть підтримку від громади та сім'ї. Корисним моментом та умовою ефективного копінгу є доступ до інформації, що стосується надзвичайної ситуації, проведених заходів щодо надання допомоги та підтримки, забезпечення та захисту законних прав постраждалих.

Таким чином, надання доступної культурно та ситуаційно відповідної просвітницької інформації може бути ефективним способом та формою соціально-освітньої допомоги населенню. Метою поширення подібної інформації є покращення спроможності окремих осіб, сімей і громад розуміти спільні шляхи реагування більшості людей на екстремальні стресові фактори та адекватно сприймати власні психосоціальні потреби й потреби інших. Поширення інформації за допомогою місцевих ЗМІ, інтернет-ресурсів,

друкованих роздаткових матеріалів чи радіо є однією з найпоширеніших інтервенцій в кризових умовах та під час надзвичайних ситуацій, отже, має потенціал досягти широкого кола постраждалих.

Висновки до другого розділу

Соціально-освітня підтримка населення в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях передбачає сукупність заходів загальнолюдської підтримки і практичної допомоги ближнім, які відчувають страждання та екзистенційні потреби.

Такі заходи спрямовані на відновлення чи формування відчуття безпеки, зв'язку з іншими людьми, спокою та надії, сприяння доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки, зміцнення віри в можливість допомогти собі й оточуючим.

Заходи проводяться у будь-якому порівняно безпечному місці – безпосередньо на місці події, якщо мова йде про окремий нещасний випадок, чи в місцях надання допомоги постраждалим, наприклад, в медичних закладах та установах, притулках і таборах для переселенців, школах, пунктах розподілу гуманітарної допомоги. Бажано намагатися надавати допомогу там, де спеціально облаштовані і підготовлені приміщення та є можливість поговорити з людиною без перешкод з боку оточуючих.

До заходів особливої соціальної підтримки та освітньої допомоги постраждалого населення належать:

- пошук безпечного місцезнаходження (без обстрілів, проявів насильства, утисків, переслідувань);
- забезпечення продуктами харчування, в тому числі дитячого;
- постачання питної води належної якості;
- надання сезонного одягу, зокрема теплого (у холодну пору року);
- забезпечення медичними препаратами (особливо важливо для осіб з хронічними чи невиліковними захворюваннями);

- перша психологічна допомога (робота з болем, горем, втратою);
- доступ до безпечної підтримуючої освіти;
- тренінгові форми роботи з дорослими й дітьми;
- інформаційно-просвітницька, рекламно-інформаційна (розміщення інформації в ЗМІ, оголошення, реклама освітніх та соціальних послуг), консультативна діяльність;
- інструктаж населення.

ВИСНОВКИ

Науково-пошукова та практична діяльність з реалізації соціально-освітньої підтримки населення в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях, узагальнення отриманих результатів дослідження підтверджують виконання завдань та уможливлюють формулювання таких висновків:

1. Кризові умови та надзвичайні ситуації закономірно відображаються на соціально-психологічному благополуччі населення, різко підвищують рівень стресу та дискомфорту соціального функціонування, дестабілізують практично всі рівні та сфери суспільства. Проблеми психічного здоров'я та соціально-освітньої підтримки в умовах кризи (особистісної, соціальної, економічної, психосоціальної) та надзвичайних ситуаціях тісно взаємопов'язані, при цьому здебільшого це саме проблеми соціального або психологічного характеру. Суттєві проблеми переважно соціального характеру містять соціальні проблеми, що існували раніше (до надзвичайної ситуації), соціальні проблеми, які виникли внаслідок надзвичайної ситуації, соціальні проблеми через надання, справедливий розподіл чи відсутність гуманітарної допомоги. Подібним чином підходять і до аналізу та кваліфікації проблем психологічного характеру.

Залежно від природи кризи чи надзвичайної ситуації певні групи людей можуть зазнавати підвищеного ризику виникнення психосоціальних проблем. Проте фактично усі підгрупи населення потенційно можуть перебувати в зоні ризику залежно від характеру ситуації. До груп осіб, які найчастіше наражаються на більший ризик виникнення проблем у різних надзвичайних ситуаціях, належать жінки, діти, старші люди, люди в злиднях, біженці, внутрішньо переміщені особи і мігранти з невизначеним статусом, люди, які потерпіли від надзвичайно стресових подій/травм, люди з тяжкими фізичними, неврологічними або психічними порушеннями чи розладами, що існували раніше, люди, що живуть у спеціалізованих установах, стигматизовані люди, особи, що наражаються на особливий ризик порушення прав людини.

Необхідно розуміти, що існує багато ризиків, проблем та ресурсів, як у певній групі, так і між згаданими групами, що мають тенденцію до суттєвого загострення на фоні вже існуючої кризи чи надзвичайної ситуації.

2. Завданням і метою ефективної соціогуманірної діяльності в умовах кризи є забезпечення гуманітарних суб'єктів та громад стратегією планувати, впроваджувати і координувати систему мінімального міжсекторного (мультисекторного) реагування задля захисту й покращення психосоціального благополуччя населення в розпалі надзвичайної ситуації. Міжсекторна (мультисекторна) взаємодія передбачає залучення всіх секторів (державного, неурядового і приватного) і рівнів (світового, континентального, загальнодержавного, регіонального, місцевого) функціонування суспільства до втручання і вирішення проблем, зумовлених кризами чи надзвичайними ситуаціями різноманітного характеру.

Міжсекторальне партнерство (міжсекторна взаємодія) – це нові можливості, нові рішення, новий погляд на давно відомі речі, новий досвід, формування нової культури взаємозв'язків у суспільстві. За умови налагодження ефективної конструктивної взаємодії влади, громади і бізнесу можна говорити про соціальне партнерство в управлінні життям суспільства.

Початок такої діяльності спрямований на реалізацію мінімального реагування, що є абсолютно необхідним, першочерговим і невідкладним у разі надзвичайної ситуації. Мінімальне реагування – це першочергові обов'язкові заходи; це суттєві перші кроки, що закладають основу для комплексних подальших дій (у тому числі на стадії стабілізації ситуації або раннього відновлення).

Гуманітарні дії повинні максимально залучати місцеве постраждале населення до заходів реагування. У кризових умовах та надзвичайних ситуаціях значна кількість людей виявляє резильєнтність, що дозволяє їм допомагати постраждалим та брати участь у проведенні заходів з відновлення й допомоги. Значну частину забезпечення соціально-освітньої підтримки реалізують самі постраждалі громади, а не зовнішні спонсори, меценати чи організації. До

постраждалих громад належать як внутрішньо переміщені особи, так і місцеве населення і зазвичай їх утворюють декілька груп, що можуть конкурувати одна з одною. Участь громад має забезпечити дозвіл різним підгрупам місцевих жителів зберегти чи відновити контроль над ухваленням рішень, що впливають на їх життя, а також утвердити принцип відчуття власної відповідальності, такий важливий для забезпечення якості, справедливості і тривалої стабільності виконання програм соціально-освітньої підтримки. Місцевих жителів потрібно максимально залучати до процесів оцінювання, розробки, реалізації, моніторингу та оцінки необхідної допомоги вже з ранніх етапів кризи чи надзвичайної ситуації.

Оскільки надзвичайні ситуації впливають на людей по-різному, то існує потреба різних видів та напрямів підтримки. Ключем до організації роботи з проблемами, пов’язаними з соціально-освітньою допомогою, є розробка багаторівневої системи додаткової підтримки, що задовольняє потреби різних груп та може бути продемонстрована на прикладі піраміди, де на першому рівні говоримо про базові послуги і безпеку, на другому – про підтримку громади і сім’ї, на третьому – про цільову неспеціалізовану підтримку, на четвертому – про спеціалізовані послуги. Усі рівні піраміди є важливими та в ідеалі повинні реалізовуватися узгоджено, що також відповідає механізму реалізації міжсекторної взаємодії щодо соціально-освітньої підтримки населення в кризових у мовах та надзвичайних ситуаціях.

3. Реалізовані на рівні Вашківецької міської громади Вижницького району Чернівецької області заходи і програми соціально-освітньої підтримки населення відображали тенденцію до інтегрованості, проте інколи все ж таки мали фрагментарний характер поодинокої одноосібної чи приватної допомоги.

В цілому реалізовані заходи були спрямовані на формування відчуття безпеки, зв’язку з іншими людьми, спокою і надії, сприяння доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки, зміцнення віри в можливість допомогти собі й оточуючим. Осередками забезпечення базових потреб та надання соціальних послуг стали дитячий садок та заклад загальної середньої

освіти. Власне приміщення школи було підготовлене до заселення, зроблено дві душові, встановлено бойлери, щоб була тепла вода. Загалом розраховано на можливість прийняти за потреби від 100 до 400 осіб.

До реалізованих заходів особливої соціальної підтримки та освітньої допомоги постраждалого населення можна зарахувати: надання притулку та безпечного місцезнаходження, забезпечення продуктами харчування, в тому числі дитячого, надання сезонного одягу, зокрема теплого, забезпечення медичними препаратами, першу психологічну допомогу, доступ до безпечної підтримуючої освіти, забезпечення необхідним шкільним приладдям, тренінгові форми роботи з дорослими та дітьми, терапевтичні заняття, інформаційно-просвітницьку, рекламно-інформаційну, консультативну діяльність, інструктаж населення.

4. Зважаючи на важливість швидкого та ефективного реагування на кризові умови, руйнівний вплив надзвичайних ситуацій та необхідність застосування конкретних стратегій соціально-освітньої підтримки постраждалого населення, нами розроблено Гайд (методичні рекомендації) для працівників соціогуманітарної та освітньої сфер щодо підтримки населення в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях.

Гайд демонструє широке коло рішень для забезпечення соціально-освітньої підтримки з основних гуманітарних напрямів (блоків), а саме: ліквідація наслідків стихійних лих, дотримання прав людини, захист, охорона здоров’я, освіта, водопостачання і санзабезпечення, продовольча безпека та харчування, тимчасове житло, управління таборами для біженців, розвиток громади й засоби масової інформації. Дотримання рекомендацій, запропонованих у Гайді, переслідує завдання координування та узгодження процесів надання допомоги, тобто організації міжсекторної взаємодії, що є одним із найважливіших і найскладніших моментів у функціонуванні соціогуманітарної сфери в період кризи чи надзвичайної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк, Т.П., Безпалько, О.В., Братусь, І.В. (2003). *Організація партнерства у місцевих громадах: Метод. рек. для практиків соціальної сфери.* Заг. ред. І.Д. Звєрєвої. Київ: Наук. світ. 43 с. [українською].
2. Детальний огляд інструментів прав людини, в т.ч. повні тексти та інформацію щодо їх статусу ратифікації.
   URL: http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UniversalHumanRightsInstruments.aspx [українською]. (Веб-сайт містить:
   - Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (1966);
   - Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966);
   - Зауваження загального порядку № 14 про Право на найвищий досяжний рівень здоров'я, прийняті Комітетом з економічних, соціальних та культурних прав у травні 2000 року (E/C.12/2000/4, CESCR від 4 липня 2000 року);
   - Принципи захисту психічно хворих осіб та покращення психіатричної допомоги (1991);
   - Женевську конвенцію (1949) та її додаткові протоколи (ICRC 1977);
   - Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998);
   - Конвенцію ООН про права дитини (1989) та факультативні протоколи до Конвенції (2000);
   - Конвенцію ООН про статус біженців (1951);
   - Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965);
   - Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (1979) та факультативні протоколи до Конвенції (1999).
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. (2012). *Заг. ред. проф. І.Д. Звєрєвої.* Київ, Сімферополь: Універсум, 536 с. [українською].
4. Ільчук, Л.І. (2018). Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад).

Соціально-трудові відносини: теорія та практика. № 1. С. 116-123. [українською].

5. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. (2017). Київ: Університетське видавництво «Пульсари». 228 с. [українською].
6. Кісарчук, З.Г., Омельченко, Я.М., Лазос, Г.П., Литвиненко, Л.І., Царенко, Л.Г. (2015). *Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник*. Заг. ред. З.Г. Кісарчук. Київ: ТОВ «Видавництво «Логос». 207 с. [українською].
7. Кодекс цивільного захисту України. (2013). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text [українською].
8. Маслей, В.М. (2021). *Управління процесами попередження надзвичайних ситуацій та мінімізації їх наслідків.* Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Західноукраїнський національний університет Міністерства освіти і науки України. Тернопіль. 232 с. [українською].
9. Мещан, І.В. (2016). Соціальне партнерство як механізм надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики.* Вип. 27. С. 46-54. [українською].
10. Мюллер, М. (2014). *Якщо ви пережили психотравмуючу подію.* Львів: Видавництво Українського католицького університету «Свідчадо». 120 с. [українською].
11. Омельченко, С.О., Тернопільська, В.І., Чернуха, Н.М., Співак, Я.О., Васильєва-Халатникова, М.О., Бакуліна, О.С., Костенко, Д.В., Рутьян, Л.І. (2021). *Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник.* Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна. 219 с. [українською].
12. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя. (2018). Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 лютого. Суми. 428 с.
    URL: https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/3557/document.pdf
    [українською].

13. Офіційний веб-сайт органів міського самоврядування та соціального захисту населення Вашківецької міської громади Вижницького району Чернівецької області. URL: https://vashkivetska-gromada.gov.ua/ [українською].
14. Пелішенко, І.І. (2020). Ризик як провідна характеристика сучасного суспільства. *Сучасне суспільство*. Вип. 1 (20). С. 154-164. [українською].
15. Письменна, Т.В. (2020). Теоретико-прикладні основи управління соціальними ризиками. *Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.* Т. 31 (70). № 6. С. 188-193. [українською].
16. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. (2019). *Практичні рекомендації.* Київ. 72 с. [українською].
17. Потоцька, Ю., Зайкіна, О. (2019). *Соціальний педагог у школі. Рекомендації для початківця.* Київ: Шкільний світ. 107 с. [українською].
18. Про освіту: Закон України. (2017). *Відомості Верховної ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text [українською].
19. Про соціальні послуги: Закон України. (2019). *Відомості Верховної ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text [українською].
20. Семигіна, Т. (2020). *Сучасна соціальна робота.* Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму. 275 с. [українською].
21. Тернопільська, В.І., Бакуліна, О.С. (2020). Управління соціальними проектами: формування цілей та доцільність їх реалізації. *Інфраструктура ринку.* Вип. 39. С. 309-312. [українською].
22. Титаренко, Т. (2004). *Кризове психологічне консультування.* Київ: Главник. 96 с. [українською].
23. Токарева, У. (2019). *Модель інтегрованих соціальних послуг для українських громад.* 88 с.
URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/573/Soledar.pdf [українською].

24. Шматова, Ю.О. (2014). *Механізм адміністративно-правового забезпечення прав людини в умовах надзвичайних ситуацій.* Кандидатська дисертація. Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ. 224 с. [українською].
25. Ягупов, В. (2004). *Військова психологія. Підручник.* Київ: Тандем. 656 с. [українською].
26. Active Learning Network for Accountability and Performance in Humanitarian Action (ALNAP). (2003). Participation by Crisis-Affected Populations in Humanitarian Action: *A Handbook for Practitioners.* URL: www.alnap.org/pool/files/gs_handbook.pdf [англійською].
27. Active Learning Network for Accountability and Performance in Humanitarian Action (ALNAP). (2005). Protection: An ALNAP *Guide for Humanitarian Agencies.* URL: www.odi.org.uk/alnap/publications/protection/index.htm [англійською].
28. Donahue, J., and Williamson, J. (1999). *Community Mobilization to Mitigate the Impacts of HIV/AIDS. Displaced Children and Orphans Fund.* URL: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacj024.pdf [англійською].
29. IFRC and ICRC. (1994). *The Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and Non-Governmental Organizations (NGOs) in Disaster Relief.* URL: www.ifrc.org/publicat/conduct/index/asp [англійською].
30. Inter-Agency Network on Education in Emergencies (INEE). (2004). *INEE Minimum Standards for Education in Emergencies, Chronic Crises and Early Reconstruction.*
URL: http://www.ineesite.org/minimum_standards/MSEE_report.pdf
[англійською].
31. Inter-Agency Network on Education in Emergencies (INEE). (2005). *Promoting INEE Good Practice Guides – Educational Content and Methodology.* URL: http://www.ineesite.org/page.asp?pid=1238 [англійською].

32. Global protection cluster, Global Education cluster, INEE, & IASC reference group MHPSS. (2018). *Посібник з облаштування дружніх просторів для дітей в надзвичайних обставинах.* URL: www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/Guidelines%20for%20Child%20Friendly%20Spaces%20in%20Emergencies.pdf [англійською].
33. Segerstrom, E. (2001). *'Community Participation' in The Refugee Experience.* Oxford Refugee Studies Centre. URL: http://forcedmigration.org/rfgexp/rsp_tre/student/commpart/com_01.htm [англійською].
34. Selye, H. (1982). *History and present status of the stress concept.* Handbook of stress. P. 7-17. [англійською].
35. Slim, H., and Bonwick, A. (2005). *Protection: An ALNAP Guide for Humanitarian Agencies.* URL: http://www.alnap.org/resource/5263 [англійською].
36. Sphere Project. (2004). *Humanitarian Charter and Minimum Standards in Disaster Response, Common standard 1: participation,* pp. 28-29. Geneva: Sphere Project. URL: http://www.sphereproject.org/handbook/index.htm [англійською].
37. TeamUp. Конструктивна програма психологічної допомоги дітям із різних країн світу, які постраждали внаслідок військових конфліктів. (2019). *Посібник.* Київ. 112 с. [українською].
38. UNHCR. (2002). *Guide for Shelter Planning (chapters on Community Participation and Community Organising).* URL: http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendoc.pdf?tbl=PARTNERS&id=3c4595a64 [англійською].
39. UNHCR. (2006). *Tool for Participatory Assessment in Operations.* URL: http://www.unhcr.org/publ/PUBL/450e963f2.html [англійською].

ДОДАТКИ

Додаток А

Інформаційно-презентаційні матеріали щодо історії та організації соціогуманітарної допомоги і захисту

**Основи міжнародної гуманітарної допомоги.
Роль міжнародних організацій у ситуації гуманітарної кризи.
Принципи та стандарти у гуманітарній діяльності.**

**Основи ЗАХИСТУ у гуманітарній діяльності.
Координація у сфері ЗАХИСТ.
Включення питань ЗАХИСТУ у всі види програм.**

Історія міжнародної гуманітарної допомоги

- 1859
- 1863
- 1876–1879
- 1920
- 1945
- 1948

Історія міжнародної гуманітарної допомоги

- 1983
- 1985
- 1991
- 1997
- 2004
- 2005
- 2011
- 2012

IASC Inter-Agency Standing Committee

Міжвідомчий постійний комітет (МПК)

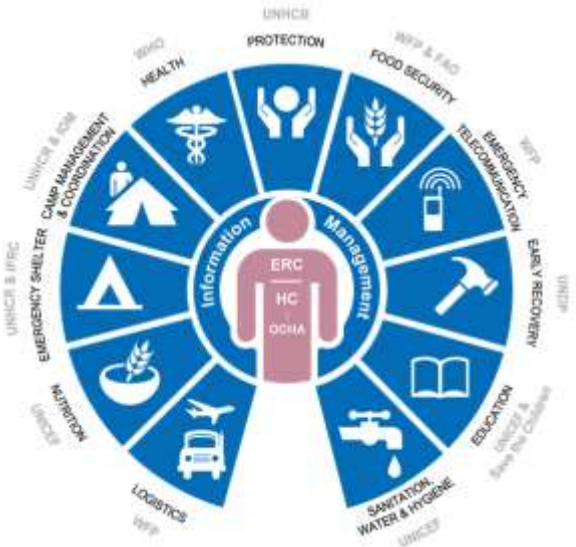

Система кластерів

- Захист (UNHCR)
- Продовольча безпека (WFP & FAO)
- Телекомунікації у надзвичайних обставинах (WFP)
- Відновлення в надзвичайній ситуації (UNDP)
- Освіта (UNICEF & Save the Children)
- Санітарія, вода та гігієна (UNICEF)
- Логістика (WFP)
- Харчування (UNICEF)
- Забезпечення житлом в надзвичайній ситуації (UNHCR & IFRC)
- Організація роботи таборів та координація (UNHCR & IOM)
- Здоров'я (WHO)

Основні гуманітарні стандарти

1. Отримання допомоги **відповідно** до потреб
2. **Своєчасний** доступ до необхідної гуманітарної допомоги
3. Посилення можливостей на місцях та запобігання негативним наслідкам
4. **Комунікація, участь та зворотній зв'язок**
5. **Доступ до безпечних механізмів відновлення порушених прав**
6. **Скоординована допомога**
7. Гуманітарні організації постійно вчаться та покращуються
8. Співробітники гуманітарних організацій **компетентні,** виконують роботу **ефективно, та** отримують **справедливе відношення до себе**
9. Гуманітарні організації управляють ресурсами **відповідально та відповідно до заявленої мети.**

Стандарти гуманітарної діяльності

- Проєкт «Сфера» http://www.sphereproject.org/
- Основний гуманітарний стандарт якості та підзвітності (CHS) http://www.corehumanitarianstandard.org/
- Альянс CHS http://chsalliance.org/
- Мережа активного навчання в інтересах підзвітності та ефективності гуманітарної діяльності (ALNAP) http://www.alnap.org/

The Sphere Project

Core Humanitarian STANDARD

CHSAlliance

ALNAP
Strengthening humanitarian action through evaluation and learning

Гуманітарні співробітники

- 2008: 210,800 гуманітарних співробітників по всьому світу *(джерело: ALNAP)*
  - 50% НУО
  - 25% міжнародний рух Червоного Хреста / Півмісяця
  - 25% система ООН
- Кількість гуманітарних співробітників зростає в середньому на 6% на рік протягом останніх 10 років

Надзвичайні ситуації в світі:

Основні принципи надання гуманітарної допомоги

10

Що таке гуманітарні принципи?

- Як гуманітарні актори, ми повинні керуватися 4 гуманітарними принципами: **гуманність, нейтральність, неупередженість та незалежність.**
- Ці принципи були офіційно закріплені в двох резолюціях Генеральної Асамблеї ООН (резолюція 46/182 (1991) Генеральної Асамблеї та Резолюція 58/114 (2004) Генеральної Асамблеї).

Гуманність	Нейтральність	Неупередженість	Незалежність
Необхідно прагнути усувати людські страждання, де б вони не відбувалися. Мета гуманітарних дій - захистити життя і здоров'я і забезпечити повагу до людей.	Гуманітарні організації не повинні приймати чийсь бік у бойових діях або брати участь у розбіжностях політичного, расового, релігійного або ідеологічного характеру.	Гуманітарні дії повинні здійснюватися тільки виходячи з реальної потреби, віддаючи пріоритет найбільш невідкладним скрутним ситуаціям і не роблячи жодних відмінностей за ознакою національності, раси, статі, релігійних переконань, класу або політичних поглядів.	Гуманітарна діяльність повинна бути незалежною від політичних, економічних, військових або інших цілей, які може переслідувати будь-який суб'єкт щодо територій, на яких здійснюється гуманітарна діяльність.

Таблиця з повідомлень ООНА ради: гуманітарні принципи

PROTECTION/ЗАХИСТ

ЗАВДАННЯ 1:

1. Знайдіть у пошуковому списку Google слово **Mentimeter**
2. Введіть код **60 87 21 06**

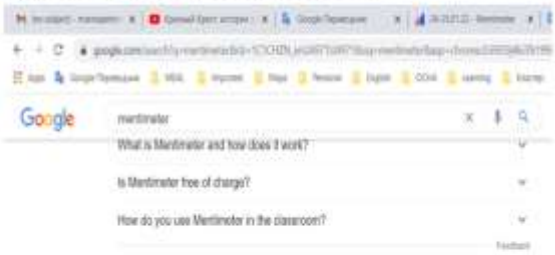

1. Надайте власне визначення поняття «ЗАХИСТ»

- https://www.mentimeter.com/app/presen 0265b08c3a2/8cbc529b2df1/edit

ЩО таке ЗАХИСТ в сфері гуманітарної допомоги?

- «...всі **заходи**, спрямовані на **забезпечення *повної поваги до прав особи*** у відповідності до букви та духу відповідних галузей права...»

В тому числі:
- міжнародне право прав людини
- міждународне гуманітарне право,
- закон про біженців

"Гуманітарні організації повинні проводити ці заходи неупереджено (незалежно від раси, національності або етнічного походження, мови чи статі) ..."

Міжвідомчий постійний комітет (МПК)

Люди повинні жити гідно

Кого ми захищаємо?

- ВПО
- Приймаючі громади
- Інші постраждалі групи населення

ХТО відповідає за захист?

- **Держава /Уряд**
  - Основна (юридична) відповідальність у сфері захисту
  - Коли не може або не бажає – необхідно дозволити гуманітарну інтервенцію
- **Уповноважені та спеціалізовані організації**
  - УВКБ ООН, ЮНІСЕФ, УВКПЧ та МКЧК
- **Не-/само-уповноважені організації**
  - Міжнародні НУО, місцеві НУО та інші гуманітарні організації
- **Люди, які самостійно захищають себе**
  - Сім'я та друзі
  - Громада, релігійні групи

Гуманітарна Хартія та Мінімальні стандарти реагування на стихійні лиха

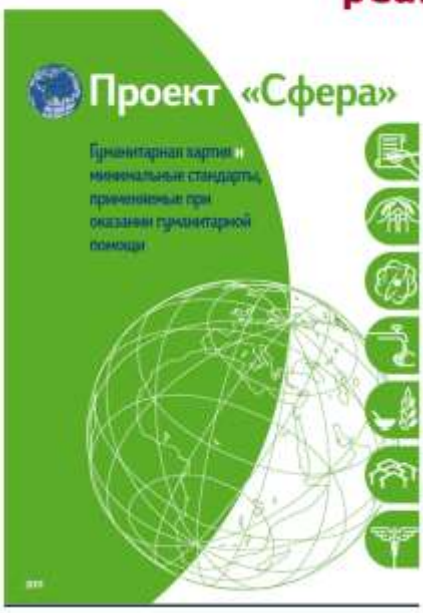

Основні принципи ЗАХИСТУ:

1. **Уникати спричинення шкоди («не нашкодь»)**
2. **Забезпечувати доступ до неупередженої допомоги**
3. **Захищати людей від насильства**
4. **Сприяти заявам про порушення прав, доступу до засобів правового захисту та відновлення від наслідків порушення прав**

- Недопущення дискримінації
- Повага гідності
- Конфіденційність
- Участь та консультації

ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ, ПЕРЕДБАЧЕНІ КЕРІВНИМИ ПРИНЦИПАМИ ПРОЄКТУ СФЕРА (SPHERE HANDBOOK)

1. Забезпечувати безпеку людини, її гідність, права та уникати будь-яких ситуацій, в яких люди піддаватимуться подальшим порушенням:

Гуманітарна допомога повинна надаватися у спосіб, який зменшує ризики, з якими можуть стикатися діти та їхні сім'ї, а також у спосіб, який дозволятиме зберігати гідність людей, котрим надається допомога.

2. Забезпечувати рівний доступ людей до адекватної допомоги в залежності від потреб та на умовах недискримінації:

Спеціалісти, які надають гуманітарну допомогу, повинні керуватися відповідними принципами та законами, щоб відвертати дії, які свідомо обмежують базові потреба дітей та їхніх сімей.

3. Допомагати людям подолати фізичні та психологічні наслідки, які є результатом загрози насильства або вчиненого насильства, примусу або умисних утисків:

Всі дії та учасники дій, спрямованих на допомогу, повинні прагнути до забезпече безпеки дітей та їхні сімей, а також сприяти власних зусиллям дітей та їхніх сімей забезпечення власної безпеки і зменшення ризиків, яким піддаються діти.

4. Допомагати людям захищати свої права:

Гуманітарні дії повинні адвокатувати повагу до прав дітей та дотримання норм м права, які підтримують створення середовища захисту.

Захист від чого?

Захист від:

- умисних актів насильства,
- голоду,
- хвороб,
- **порушення прав**, що призводить до різноманітних форм **страждання** та **приниження**

- Там, де є **загроза** та люди **вразливі, вони** знаходяться в небезпеці (порушення їх прав)
- Чим більше часу люди стикаються з **загрозою**, тим вище **ризик**

ВКЛЮЧЕННЯ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ У ВСІ ВИДИ ПРОГРАМ

Protection Cluster
Ukraine

КЛЮЧОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

- Фокус не на те, «ЩО» ми робимо, а на те, «ЯК» ми це робимо
- Всі гуманітарні сфери
- Завжди і всюди
- На всіх етапах гуманітарних программ

4 КЛЮЧОВИХ ЕЛЕМЕНТИ

1. Пріоритезувати безпеку та почуття гідності, уникати нанесення шкоди
2. Забезпечувати повний та вільний доступ
3. Підзвітність та відповідальність
4. Участь та розширення можливостей

Додаток Б

Інформаційно-презентаційні матеріали циклу занять лекційного і тренінгового характеру щодо соціального та емоційного навчання дітей та організації соціально-освітніх заходів, спрямованих на сприяння благополуччю останніх

Соціальне та Емоційне Навчання
Social and Emotional Learning (SEL)

Введення в SEL

Освіта відіграє важливу роль як у підтримці, так і в розвитку благополуччя дітей

ПІДТРИМКА ДОБРОБУТУ

Структура якісного навчання включає п'ять основ, які забезпечують захисне, інклюзивне та сприятливе навчальне середовище для благополуччя дітей

РОЗВИТОК ДОБРОБУТУ

Освіта також розвиває знання, навички та ставлення, щоб діти могли усвідомлювати своє благополуччя. Благополуччя є одним із трьох результатів для дітей, які включені в нашу систему якісного навчання

SEL

Що таке Соціальне та Емоційне Навчання?

Соціальне та Емоційне Навчання (SEL) – це процес, за допомогою якого діти набувають і ефективно застосовують знання, ставлення та навички, необхідні для:

- ✓ розуміння емоцій та керування ними
- ✓ того, щоб ставити та досягати позитивних цілей,
- ✓ того, щоб відчувати та виявляти співчуття до інших,
- ✓ встановлення та підтримки позитивних стосунків,
- ✓ прийняття відповідальних рішень

SEL

SEL визначення та моделі

What are the benefits?

Підвищує академічність	Покращує психічне здоров'я	Підтримує життєві результати	Вигода всім студентським групам
Успішність учнів зросла на 11%	**Допомогли учням впоратися зі стресом і депресією** та покращили їхнє ставлення до себе, інших та школи	**Підвищення добробуту до 18 років** і зменшення ймовірності отримання державної допомоги	Показує вплив на розвиток усіх **демографічних груп і походження**

SEL

SEL визначення та моделі

Приносить користь академічному навчанню

- Добробут має вирішальне значення для створення міцної основи для навчання.
- Когнітивний, соціальний та емоційний розвиток дітей взаємозалежний і багато в чому взаємопов'язаний.
- Дитині, яка не може регулювати емоції або соціально не обізнана, буде важко сидіти в класі та вчитися читати та робити математику.
- У надзвичайних ситуаціях, коли освіта дитини включає SEL, вони часто демонструють сильнішу готовність до навчання та досягнень у школах.
- SEL розвиваюча діяльність може допомогти дітям збільшити концентрацію, відчуття контролю, покращити поведінку та сприяти більш позитивному ставленню до навчання.

SEL

SEL визначення та моделі

SEL та соціально-екологічні рамки

СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ

SEL

SEL визначення та моделі

SEL у школах та навколо них

На основі спільноти SEL

Громадські організації, релігійні та культурні центри можуть запропонувати позашкільні клуби та програми для закріплення навичок SEL поза класом. Це формує навички SEL у реальному середовищі та допомагає дітям практикувати навички SEL у різних умовах.

Домашній SEL

Сім'я – це перші та основні вчителі дітей. Діти дізнаються про стосунки та емоційне управління спочатку через моделювання своїх батьків та сімей.

SEL

SEL definitions and models

SEL у школах та навколо них

Автономний: *БЕЗПЕЧНИЙ* підхід

Навчальна програма може запропонувати послідовний, активний, цілеспрямований і явний (БЕЗПЕЧНИЙ) підхід, який, як показують дослідження, є найбільш ефективним для розвитку навичок SEL. Навчальний план може бути окремим предметом, додаватися до предметного класу або до розкладу.

Основні: короткі дії та серцевина

Комплексний підхід до предметів може допомогти зменшити часові обмеження в рамках шкільного розкладу. «Ядра SEL» — це не повна навчальна програма, а менші навчальні підрозділи/заходи, зосереджені на конкретних сферах застосування SEL.

SEL

Розвиток соціальних та емоційних навичок дітей та підлітків

Ми не народжуємося з фіксованим набором соціальних та емоційних навичок, але вчимося та вдосконалюємо свої соціальні та емоційні навички протягом дитинства та пізніше.

Співпраця з академічного, соціального та емоційного навчання (CASEL) визначила п'ять компетенцій SEL

SEL

Розвиток соціальних та емоційних навичок дітей та підлітків

5 взаємопов'язаних сфер компетенцій

Самосвідомість	Самоуправління	Соціальна обізнаність	Навички стосунків	Відповідальне прийняття рішень
Розвивати здорове уявлення про те, ким ви є, і краще розуміти свої думки та почуття.	Керувати своїми думками, почуттями та діями для досягнення цілей.	Краще розуміти різні погляди та мати співчуття до інших.	Щоб комунікувати та спілкуватися, разом вирішувати проблеми та захищати інших.	Щоб зробити конструктивний вибір, проаналізувати свої дії та знайти рішення.

SEL

Розвиток соціальних та емоційних навичок дітей та підлітків

Самосвідомість - це здатність точно розпізнавати свої емоції та їхній вплив на поведінку. Це включає в себе точну оцінку своїх сильних сторін і обмежень і володіння добре обґрунтованим почуттям впевненості. Наприклад, **емоційне знання, Я-концепція**.

Самоуправління - це здатність ефективно регулювати свої емоції та поведінку в різних ситуаціях. Це включає в себе управління наслідками хронічного стресу та/або гострих негараздів. Наприклад, **емоційна регуляція, управління стресом**.

Соціальна обізнаність - це здатність співпереживати іншим з різного походження та розпізнавати ресурси та підтримку сім'ї, школи та громади. Наприклад, **емпатія**.

Навички стосунків стосуються здатності встановлювати та підтримувати здорові та корисні стосунки з різними людьми та групами. Це включає чітке спілкування, активне слухання, співпрацю та конструктивне вирішення конфліктів. Наприклад, **соціальна залученість, вирішення конфліктів.**

Відповідальне прийняття рішень стосується здатності дитини/підлітка шанобливо співпрацювати з однолітками та членами спільноти, щоб визначити колективну проблему та реалізувати стратегію вирішення цієї проблеми соціально прийнятним способом. Наприклад, **вирішення проблем.**

SEL

Самосвідомість

Я ЗНАЮ СЕБЕ

Самосвідомість - розвивати здорове уявлення про те, ким ви є, і краще розуміти свої думки та почуття.

Навички:

- Виявлення емоцій
- Точне самосприйняття
- Визнання сильних сторін
- Самовпевненість
- Самоефективність

SEL

Самоуправління

Я ВМІЮ УПРАВЛЯТИ СОБОЮ

Самоуправління – це керувати своїми думками, почуттями та діями для досягнення цілей.

Навички:
- Імпульсний контроль
- Управління стресом
- Самодисципліна
- Самомотивація
- Постановка цілей
- Організаційні навички

SEL

Соціальна обізнаність

Я ЗНАЮ ІНШИХ (НАВІТЬ КОЛИ ВОНИ ІНШІ)

Соціальна обізнаність – це краще розуміти різні погляди та мати співчуття до інших.

Навички:
- Перспектива
- Емпатія
- Цінування різноманітності
- Повага до інших

SEL

Навички стосунків

Я ЗНАЮ, ЯК БУДУВАТИ ТА ВИХОВАТИ ВІДНОСИНИ

Навички стосунків

Навички стосунків – це комунікувати та спілкуватися, разом вирішувати проблеми та захищати інших.

Навички:
- Спілкування
- Соціальна заангажованість
- Побудова стосунків
- Командна робота

SEL

Відповідальне прийняття рішень

Я ЗНАЮ, ЯК ПРИЙНЯТИ ПРАВИЛЬНІ РІШЕННЯ (ДЛЯ СЕБЕ ТА З ІНШИМИ)

Відповідальне прийняття рішень

Відповідальне прийняття рішень – це робити конструктивний вибір, аналізувати свої дії та знаходити рішення.

Навички:
- Аналіз проблеми
- Ідентифікація рішень
- Рефлексія на вплив

SEL

Програма SEL

Керівництво програми SEL

- ✓ **Освіта в надзвичайних ситуаціях - основний пакет ресурсів**
- ✓ **Життєві навички для успіху**
- ✓ **Безпечні школи**
- ✓ **Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка**

Останні два поширені підходи можуть включати елементи існуючих програм, таких як «Зцілення та навчання через мистецтво» (HEART), «Програма стійкості дітей», «Навчання та благополуччя в надзвичайних ситуаціях» і «RESPIRA»..

SEL

Програма SEL

Впровадження: типи втручань SEL

- Підготовка вчителів до інтеграції діяльності SEL у щоденні уроки.
- Навчання фасилітаторів для проведення чітких заходів SEL.
- Навчання вчителів/фасилітаторів і школи для виконання навчальної програми SEL.
- Розвиток та інтеграція можливостей студентського лідерства.
- Удосконалення навичок SEL вчителів.
- Узгодження кодексу поведінки школи, учителя та студента з навичками SEL.
- Узгодження методів управління та дисципліни в школі з навичками SEL.
- Поєднання участі опікунів і громад у шкільних заходах із навичками SEL

SEL

SEL та MHPSS

MHPSS має три основні функції:

1. ПРОМОТИВНИЙ – сприяє добробуту
2. ПРОФІЛАКТИКА – зменшення проблем із психічним здоров'ям
3. ЛІКУВАННЯ – допомагає подолати психосоціальні/психічні проблеми

Психосоціальний стосується зв'язку між психологічними — думками, емоціями, поведінкою, пам'яттю, сприйняттям і розумінням індивіда — і соціальним — взаємодією і стосунками індивіда з родиною, однолітками та суспільством. Терміни психічне здоров'я та психосоціальна підтримка тісно пов'язані. Однак сектор охорони здоров'я більше говорить про психічне здоров'я, тоді як інші сектори зосереджуються на психосоціальній підтримці.
Загалом MHPSS заохочує та покращує ресурси дітей, їх оточення та підтримку, а також зменшує ризики для їхнього психосоціального **благополуччя**.

SEL – це форма психосоціальної підтримки (PSS), яка є стимулюючою (а не профілактичною чи лікувальною). Під егідою MHPSS SEL відрізняється від інших форм PSS, оскільки ***це педагогічний процес, який сприяє розвитку навичок.***

SEL

Навчання та благополуччя в надзвичайних ситуаціях

Тема Глобальної Освіти

Cross-Thematic

- Благополуччя дитини – це ступінь реалізації дитиною своїх прав у кількох сферах, включаючи виживання, здоров'я, харчування, освіту, рівень життя, захист і самовираження, у будь-який час і за будь-яких обставин.

Education Theme

- У контексті освіти благополуччя є цілісним станом, який стосується фізичного, соціального, емоційного та когнітивного благополуччя

SEL

- У нашій базовій освітній роботі ми наразі приділяємо стратегічний наголос кращому визначенню, підтримці та вимірюванню соціальних і емоційних результатів навчання як проксі результатів індивідуального благополуччя дитини.

SEL

Навчання та благополуччя в надзвичайних ситуаціях

LWiE піклується про благополуччя вчителя та учнів

Добробут вчителя

- ✓ Наш підхід: добробут учителя важливий для якісного викладання та навчання
- ✓ Модулі охоплюють: визначення хорошого вчителя, мотивацію вчителя, методи управління стресом і підкреслюють, що надання цілісної підтримки підвищує стійкість

Добробут студента

- ✓ Наш підхід: освіта сприяє добробуту студентів і зміцнює стійкість і результати навчання
- ✓ Модулі охоплюють: процедури та підходи в класі, вирішення конфліктів, спільні ігри, планування класу для благополуччя

SEL

Well-being
Благополуччя

Well-being: що це?

У роботі зі захисту та розвитку дітей, Save the Children підтримує та вимірює результати розвитку і благополуччя дитини в чотирьох сферах: фізичному, когнітивному, соціальному та емоційному

Psychosocial Well-being

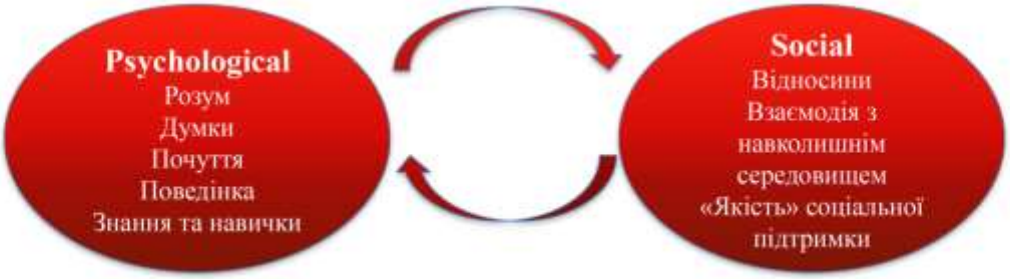

На взаємодію між психологічними та соціальними факторами впливає конкретний контекст і культура, в якій людина живе

Well-being

Що таке благополуччя дитини?

Благополуччя дитини – це те, якою мірою дитина користується реалізацією своїх прав у декількох сферах, включаючи виживання, здоров'я, харчування, освіту, рівень життя, захист і самовираження, у будь-який час та за будь-яких обставин

2018

Well-being

ДОБРОБУТ ПІДЛІТКІВ

Figure 1
Domains of adolescents' wellbeing (UN H6+ Technical Working Group) and Save the Children global themes

ng

Цілі та завдання програми "Well-being"

Благополуччя дітей визначається як «діти мають підтримку, впевненість і ресурси, щоб процвітати в контексті безпечних і здорових стосунків, повністю реалізовуючи свій потенціал і права». П'ять взаємопов'язаних областей в структурі добробуту:

1. ***Міцне здоров'я та оптимальне харчування***
2. ***Зв'язок, позитивні цінності та внесок у суспільство***
3. ***Безпека та сприятливе / підтримуюче середовище***
4. ***Навчання, компетентність, освіта, навички та працевлаштування***
5. ***Свобода та стійкість***

Well-being

Education and Wellbeing

Освіта відіграє важливу роль як у <u>підтримці</u>, так і в розвитку <u>благополуччя</u> дітей

Підтримка добробуту

Структура якісного навчання включає п'ять основ, які забезпечують захисне, інклюзивне та сприятливе навчальне середовище для благополуччя дітей

Розвиток благополуччя

Освіта також розвиває знання, навички та ставлення, щоб діти могли усвідомити своє благополуччя. Благополуччя є одним із трьох результатів для дітей, які включені в нашу систему якісного навчання

Ознаки та симптоми стресу та вигорання

- відчуття постійної перевтоми;
- підвищення частоти та інтенсивності головного болю;
- безсоння;
- погіршення стану здоров'я;
- роздратованість;
- небажання виконувати свою роботу

Вплив стресу на розвиток мозку

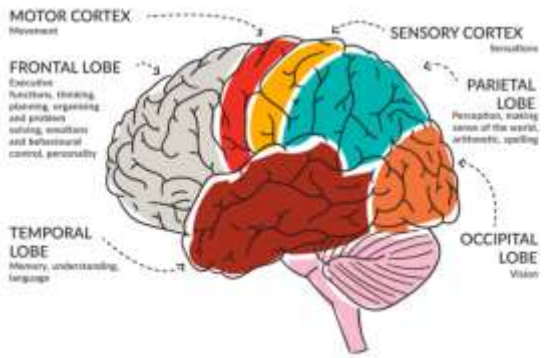

Частини головного мозку

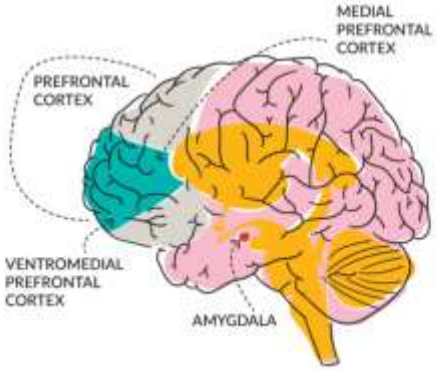

Структури мозку, що беруть участь у боротьбі зі страхом і стресом

Well-being

Види стресу

Позитивний стрес

- Помірні, короткочасні реакції на стрес
- Нормально і важливо для здорового розвитку
- Сприяє емоційній саморегуляції та вирішенню проблем

Терпимий стрес

- Сильний / сильні реакції на стрес
- Викликають легке порушення архітектури мозку
- Короткочасний і дає можливість мозку відновитися (якщо є буферизовані та підтримуючі стосунки, які сприяють адекватному витриманню)

Токсичний стрес

- Серйозне пошкодження архітектури мозку
- Сильні, часті або тривалі реакції на стрес
- Стресовими подіями є: хронічний, неконтрольований досвід, коли дитина не мала підтримуючих опікунів

Well-being

Вплив токсичного стресу на розвиток мозку

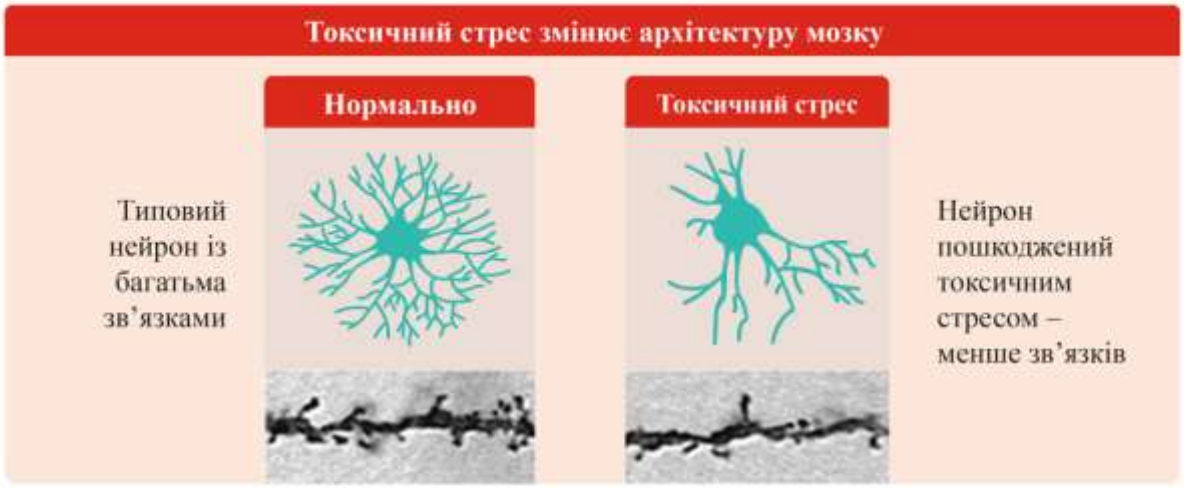

Три поширені реакції на стрес

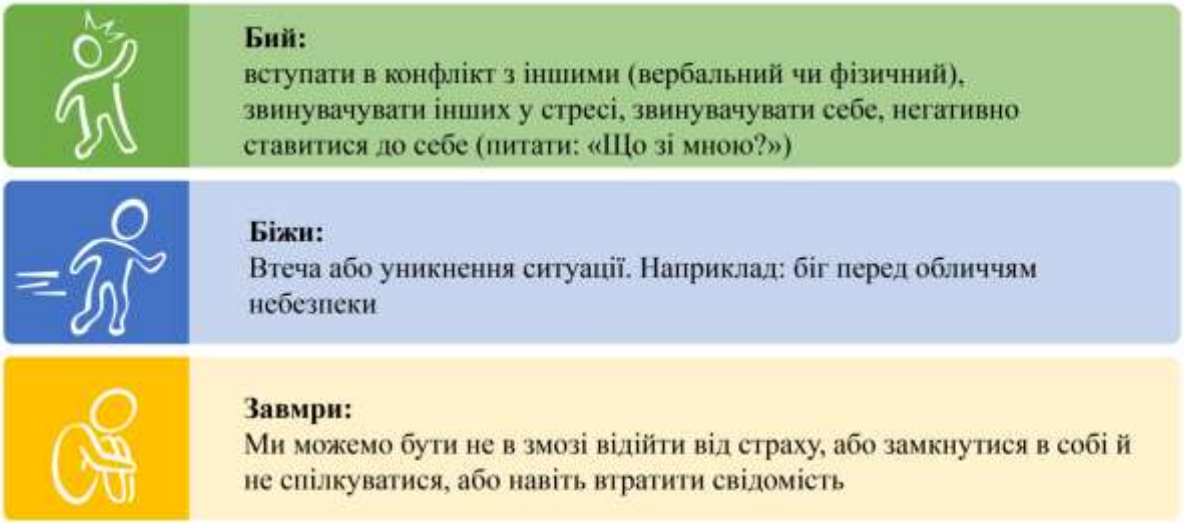

Переверніть кришку (ручна модель мозку)

Стисніть кулак, затиснувши великий палець усередині пальців. Це модель вашого мозку

Великий палець = середній мозок (стовбуровий і лімбічний) = емоційний мозок. Тут обробляються емоції та спогади. Тут запускається боротьба, втеча та заморожування

Пальці = кора головного мозку = розумний мозок. Зберігає нашу здатність мислити та міркувати

Нігті = префронтальна кора головного мозку = вирішення проблем

Коли щось викликає у нас тривогу, ми схильні «**перевертати кришку**», що означає, що префронтальна кора (нігті) має дуже поганий зв'язок із середнім мозком (великий палець), і ми не можемо отримати доступ до логічної частини нашого мозку, яка займається вирішенням проблем. . Наші емоції переважають нашу здатність чітко мислити

- Dr Dan Siegal

Чому це актуально?

- Розвиток дитини відбувається в контексті стосунків та/або прихильності, які є стабільними, турботливими та стимулюючими
- Діти пристосовуються до навколишнього середовища – будь то виховання чи токсичність
- Токсичний стрес значно впливає на розвиток мозку, загальний розвиток і здатність дітей формувати прихильність
- Тривалий стрес підвищує чутливість дитини до майбутнього стресу
- Токсичний стрес ускладнює дітям навчання та створення міцної мережі соціальної підтримки

Вплив стресу навчання

- Діти мають обмежену здатність спілкуватися / взаємодіяти з іншими
- Люди швидше, ніж зазвичай, відчувають сум або злість або думають, що хтось хоче завдати їм шкоди
- Діють не замислюючись, діють силою або відсторонено
- Вчителі не вміють планувати й, швидше за все, застосовують сувору дисципліну
- Стресові вчителі можуть відчувати більшу емоційну втому, їм важче співпереживати учням, взаємодіяти з ними та формувати позитивні стосунки

Етапи розвитку психотравми

I. Травматична подія
II. Гостра стресова реакція миттєво і до кількох годин
III. Гострий стресовий розлад до 30 днів
IV. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР більше 30 днів)

***Статистика**: 70-80% тих, хто пережив травматичну подію, повертаються до нормального життя самостійно*

Основні причини вигорання

- ✓ **Відсутність контролю**. Нездатність впливати на рішення, які стосуються вашої роботи, наприклад, ваш графік, завдання чи робоче навантаження, може призвести до професійного вигорання. Так само може бути брак ресурсів, необхідних для роботи.
- ✓ **Нечіткі очікування щодо роботи**. Якщо ви не знаєте, який рівень повноважень у вас є або чого ваш керівник або інші очікують від вас, ви навряд чи почуватиметеся комфортно на роботі.
- ✓ **Дисфункціональна динаміка на робочому місці.** Можливо, ви працюєте з офісним хуліганом, або відчуваєте, що колеги підривають вас, або ваш бос мікрокерує вашою роботою. Це може сприяти стресу на роботі.
- ✓ **Крайнощі активності.** Коли робота монотонна або хаотична, вам потрібна постійна енергія, щоб залишатися зосередженим, що може призвести до втоми та професійного вигорання.
- ✓ **Відсутність соціальної підтримки.** Якщо ви відчуваєте себе ізольованими на роботі та в особистому житті, ви можете відчувати більший стрес.
- ✓ **Дисбаланс між роботою та особистим життям.** Якщо ваша робота забирає у вас стільки часу та зусиль, що у вас не вистачає сил проводити час із родиною та друзями, ви можете швидко згоріти.

Практичне заняття: способи боротьби зі стресом

- **Psychorelaxation!!!**
- **Breath**
- Дихання та стрес - Mental Health: Global Challenges of XXI Century (mhgc21.org)
- **Meditation**
- Медитація та стрес - Mental Health: Global Challenges of XXI Century (mhgc21.org)
- **Physical posture**
- Роль постави тіла у подоланні стресу - Mental Health: Global Challenges of XXI Century (mhgc21.org)

Створення дружнього середовища для персоналу

Що змушує нас почуватися добре?

- Почуття безпеки
- Задоволення основних потреб (їжа, притулок тощо)
- Позитивні, підтримуючі стосунки та соціальні зв'язки
- Відчуття причетності
- Інформація та контроль за своєю ситуацією
- Можливість робити внесок у життя тих, хто нам небайдужий, та нашої спільноти
- Можливість відпочити, розважитися, бути творчим, навчатися та розвиватися
- Здатний займатися духовною та релігійною діяльністю

Well-being

Методи оздоровлення персоналу

Well-being

Релаксаційні техніки

Well-being

Організація діяльності MHPSS в рамках Well-being

Well-being

Додаток В

Сесії (цикли) занять за програмою TeamUp

СЕСІЯ 1

TeamUp Приклади сесій для дітей від 6 до 11 років

Тема сесії:

Дружба та друзі

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Дитина демонструє соціальні навички та здатність до співпраці
- Дитина здатна налагоджувати ефективну взаємодію з іншими

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Фокуси
- Потяги
- Сонячне дихання

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Нумо!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Земля, сонце, серце	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкрийте великими пальцями	
	Пізнайся командні вправи	
РОЗМИНКА	Назва гри	Змінюйте ритм, предмети.
	Стій – Біжи	Змінюйте рухи, темп, простір.
ГРА-ХВИЛИНКА		Виберіть гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Канат	Змінюйте розмір групи, яка водить через канат. Додайте перестрибування по черзі або групами.
ГРА-ХВИЛИНКА		
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Створення звуків з використанням тіла	Змінюйте організацію групи (коло, пари, невелики групи, черги/шеренги). Змінюйте предмети, застосовуючи бумеранги.
ГРА-ХВИЛИНКА		Виберіть гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Доміно м'яч	Для виконання цієї вправи використовуйте до 10 м'ячів.
ГРА-ХВИЛИНКА		Виберіть гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Довгий, малий, широкий	
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення великими пальцями	
	Що нам найбільше сподобалося в груповій вправі? Показати в русі.	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Дай п'ять	Це лише приклад. Ви можете обрати власний.

TEAMUP

СЕСІЯ 2

TeamUp Приклади сесій для дітей від 6 до 11 років

Тема сесії:

Страх

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Дитина може попросити про допомогу або звернутися за підтримкою
- Дитина може пробувати нові речі та дає собі право на помилки

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Відмінно зроблено
- Потяги
- Сонячне дихання

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Нумо!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Земля, сонце, серце	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкрийте великими пальцями	
РОЗМИНКА	Створення звуків з використанням тіла	Дитина також може бути лідером. Звуки можна створювати бумеранговими, а не за допомогою частин тіла.
	Вітання	Ви можете почати з гри «Стій – Біжи», а потім перейти до вітань. Спитайте дітей про те, як вони ідентифікують один з одним, і попросіть їх придумати власний груповий ідеальний жест (привітання).
ГРА-ХВИЛИНКА		Виберіть гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Повторення	Змінюйте рухи й звуки. Зважте самих лише рухів, ви можете використовувати частини тіла, щоб додати до цієї вправи звуки, які діти можуть повторити. Ви також можете використовувати бумеранги для повторення звуків і рухів, які ви створюєте за їх допомогою. Змінюйте групи: пари, трійки, вся група. Змінюйте лідерів, або робіть вправу зовсім без лідерів.
ГРА-ХВИЛИНКА		Виберіть гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Хто лідер?	
ГРА-ХВИЛИНКА		Виберіть гру-хвилинку залежно від активності групи. Ви можете обирати гру-хвилинку так, щоб допомогти лідерці.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Доміно м'яч	Для виконання цієї вправи використовуйте до 10 м'ячів.
ГРА-ХВИЛИНКА		Виберіть гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Йога для відновлення	
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення великими пальцями	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Фокуси	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 3

TeamUp Приклади сесій для дітей від 6 до 11 років

Тема сесії:

Злість

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Дитина здатна витримати те, що її виключено, або коня програла
- Дитина може демонструвати злість безпечно: не шкодити собі або іншим, не ламаючи предмети

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Відмінно зроблено
- 5 кілограм
- Дихальна вправа 5

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільні ігри	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Запрошую вас!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Груповий ідеальний жест (привітання)	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття з перевіркою термометром	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Танок тварин	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Гакнь-Марля Кроу	Щоб учасники вітання, перед Гакнью-Марлею можна окреслити лінію. Якщо ви проходите лінію, вас приймуть. Змінюйте руки, ролі, правила. Щоб підвищити складність, ви можете додати предмети й руки.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Передай звук	Якщо у вас немає бумеровсів, можна передавати повідомлення в долоні. Додайте правила: два звуки в різних напрямках, надішліть звук вовчу, хто не повторить за вами в коло тощо.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Вода й голки	Діти люблять віддавати команди
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи. Ви можете передати компліменті від одної групи до іншої.
ВІДНОВЛЕННЯ	Повітряна куля	
ЗАВЕРШЕННЯ	Відкриття з перевіркою термометром	Діти люблять віддавати команди
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Мовчазне плескання один одному	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 4

TeamUp Приклади сесій для дітей від 6 до 11 років

Тема сесії:

стрес і напруга

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Дитина здатна жартувати з іншими, сміятися та веселитися
- Дитина приймає участь у грі

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Фехтувати
- 5 кілограм
- Дихальна вправа 5

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільні ігри	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Запрошую вас!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Груповий ідеальний жест (привітання)	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття з перевіркою термометром	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Уявний м'яч	
	Спільна розминка	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Танцюють усі!	Ви можете зробити вправу «Бекеліли травинок», під час якої дві шеренги дітей стоять одна перед одною, а танцюючі діти рухаються вперед-назад спереду назад. Місія невиконима: дві шеренги дітей, як у вправі «Бекеліли травинок», тримають дві нитки, перекручують їх, як лазерні промені, через які партнери мають проходити, не торкаючись їх.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Створення звуків з використанням тіла	Змінюйте групи: спочатку задійте всю групу, а потім розбивайте її на менші групи з одним лідером і на пари. Дитина також може бути лідером. Звуки можна створювати бумеровсом, а не за допомогою частин тіла.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Ритуальне дерево (дерево емоцій)	
ВІДНОВЛЕННЯ	Повторення	Увімкніть спокійну музику. Щоб спростити гру, ви можете давати вказівки, наприклад, спорт або професії. Змінюйте руки й звуки. Зробіть самих лише рухів, як можете використовувати частини тіла, щоб додати до цієї вправи звуки, які діти можуть повторити. Ви також можете використовувати бумеровси для повторювання звуків і рухів, які ви створюєте за їх допомогою. Змінюйте групи: пари, трійки, вся група. Змінюйте лідерів або робіть вправу зовсім без лідерів.
	Порядок плескання	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення з перевіркою термометром	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Фехтувати	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

TeamUp Приклади сесій для дітей від 6 до 11 років

СЕСІЯ 5

Тема сесії:
Конфлікт

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Дитина здатна виражати свої потреби миролюбним чином.
- Дитина відкрита для ідей інших.
- Дитина демонструє співчуття про інших і підтримує інших.

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Плескіт дошу
- Попкорн
- Зігрівання серця

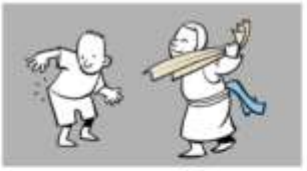

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Нумо!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Фасилітатор проходить по колу й «дає п'ять» кожній дитині, вітаючи її по імені. Інші роблять те ж саме, тобто всі зустрічаються один з одним двічі.	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття «будьмо великими, будьмо малими»	Ви можете запитати: «Добре спали?», «Готові до вихолощів?» тощо.
ГРА-ХВИЛИНКА	Подяка голосуванням. Щастя вам!	Ці ігри-хвилинки записані на відео в системі онлайн-навчання!
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Передай кулаком!	Візьміть цю одну кулаком, якщо група велика.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Хапай за хвіст	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Хіп-хоп	Попросіть дітей придумати додаткові заклики та відповіді.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Пожмурки	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Уявний м'яч	
ЗАВЕРШЕННЯ	Відкриття «будьмо великими, будьмо малими»	Ви можете запитати: «Добре спали?», «Готові до вихолощів?» тощо.
	Що вам сьогодні сподобалось? Покажіть в русі	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Милі бульбашки. Зробіть кільце великим і вказівним пальцем і подуйте через нього. Уявні бульбашки можна лускати, плескаючи в долоні, або давати їм летіти.	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

TeamUp Приклади сесій для дітей від 6 до 11 років

СЕСІЯ 6

Тема сесії:
Повага

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Дитина приймає на себе керівництво іншими та здатна повожати просторові межі інших.
- Дитина відкрита для ідей інших.

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Плескіт дошу
- Попкорн
- Нюхати квіти, задувати свічу

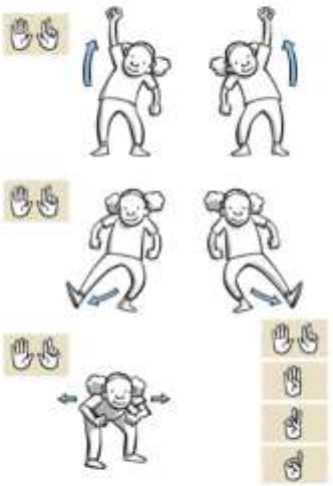

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Нумо!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Земля, сонце, серце	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття великими пальцями	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Невінчана курка	Ви можете провести гру у повторювання або хвилинку вдвох залежно від активності групи. Діти по черзі рахують на власній мові. Змінюйте руки: торкнутися 8, 6, 4, 2, 1 рад головою, плечем, коліж, пальцем
	Повторення	Змінюйте руки й звуки. Заметь самих лише рухів, ви можете використовувати частини тіла, щоб додати до цієї вправи звуки, які діти можуть повторити. Ви також можете використовувати бумажники для повторювання звуків і рухів, які ви створюєте за їх допомогою. Змінюйте групи: парні, трійки, вся група. Змінюйте підхід або робіть вправу хаосом без лідерів.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Ганна-Марія Кусу	Щоб уникнути зіткнення, перед Ганною-Марією можна окреслити лінію. Якщо ви проходите лінію, вас привітано. Змінюйте руки, ноги, тіловину. Щоб підвищити складність, ви можете додати предмети в руки.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Оркестр	Ви можете застосувати бумажники для створення додаткових звуків.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Вода в плюк	Діти люблять відділяти команди.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Інь-Ян	Після цієї вправи для відтворення можна виконати вправу «миттєве холод».
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення великими пальцями	
	Що вам сподобалося найбільше? Покажіть в русі	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Групова крячалка	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 7

TeamUp Приклади сесій для дітей від 6 до 11 років

Тема сесії:
Напористість

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Дитина здатна попросити зупинитися або попросити про допомогу за потреби.
- Дитина здатна керувати виконанням групою рухів, дій або жестів.

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Феєрверки
- Попкорн
- Сонячне дихання

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Запрошую вас!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Зігрівання серця	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття з перевіркою термометрами	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Улюблена буква вашого імені	Запитайте в дітей, які частини тіла вони можуть використовувати, щоб написати свою улюблену букву.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи. Після вправи «Улюблена буква імені» можна виконувати вправу «Танцюють усі!».
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Танцюють усі!	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Хто-хто	Попросіть дітей придумати додаткові загадки та відповіді.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Вибивала в колі	Замість цієї вправи можна грати в «Крокодил».
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Тунелі й мости	
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення з перевіркою термометрами	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Станьте, розведіть руки в сторони так, щоб торкнутися долонями сусідів і разом скажіть: «Двоє!»	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 8

TeamUp Приклади сесій для дітей від 6 до 11 років

Тема сесії:
Страх

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Дитина здатна звертатися за допомогою до дорослої людини або до однолітка
- Дитина може пробувати нові речі та дає собі право на помилки

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Феєрверки
- Попкорн
- Сонячне дихання

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Карабени	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Груповий ідеальний жест (привітання)	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття великими пальцями	
	Правила командної вправи	
	Груповий ідеальний жест (привітання)	
РОЗМИНКА	Передай плескання	Змінюємо передавайте ритм, руки, емоції!
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Стій – біжи	Змінюйте додавши біг і торкання. Для початку оберіть не один предмет, якого кожен має торкнутися. Змінюємо: оберіть на кольори, форми, предмети побіч.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Змагання	Міняйте розмір групи (наприклад, вправа «торкнись колін», «торкнись пальця на нозі» і «бій півнів» робіть у парах, а «міцарський турнір» у 2 парах).
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Канат	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Передай рух. Те ж саме, що «Передай звук», але плескаючими руками	Варіації «Передай звук».
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення великими пальцями	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Гра-хвилинка «Пальці вгору»	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 9

TeamUp Приклади сесій для дітей від 6 до 11 років

Тема сесії:

Цькування

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Дитина демонструє позитивні навички спілкування з іншими.
- Дитина знає, як задовольнити свої потреби без шкоди для інших.
- Дитина захищає власний простір і поважає простір інших.

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Плескіт дощу
- 5 хлопків
- Сонячне дихання

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Коробка	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Зігрівання серця	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття великими пальцями	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	1-2-3	Діти можуть використовувати власну мову.
	Так, привіт, вітання	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Позичання	• Групова змагальна гра • Групова гра на співпрацю (2 на 2) • Фасилітатор може бути ведучим, який закінчує закопілений скарб Змінюйте рухи: повільний бік, стрибки тощо.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Бережи силу	Змінюйте розмір групи: всі в колі, в парах тощо.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Довіряю м'ячі	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Тунелі й мости	
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення великими пальцями	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Групова кричалка	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 10

TeamUp Приклади сесій для дітей від 6 до 11 років

Тема сесії:

Дружба та друзі

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Дитина має соціальні навички й здатність до співпраці
- Дитина здатна ділитися матеріалами й простором
- Дитина здатна робити компліменти, грати разом і приймати участь

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Відмінно зроблено
- Попкорн
- Зігрівання серця

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Запрошую вас!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Подача плескання	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття великими пальцями	Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Стій – Біжи	Змінюйте рухи, темп, простір. Змініть, додавши біг і горіння: Для початку вкажіть на один предмет, якого кожен має торкнутися. Змінюйте вказуйте на кольори, форми, предмети тощо.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Хіп-хоп	Попросіть дітей придумати додаткові заклики та відповіді.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Змагання	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Коригування активності	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Передай предмет	
ЗАВЕРШЕННЯ	Останній раунд вправи «Передай предмет» виконується жестом «дай п'ять».	Дати п'ять можна цей раз по колу, наприклад, як знак подяки або схвалення.
	Завершення великими пальцями	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Пальці догори	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 1

TeamUp Приклади сесій для дітей від 12 до 17 років

Тема сесії:

Дружба та друзі

На яких спостережуваних навичках ми будемо працювати?

- Підлітки здатні ефективно взаємодіяти з іншими
- Підлітки здатні ділитися матеріалами, ідеями та приймати участь

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Попкорн
- Сонячне дихання
- Феєрверки

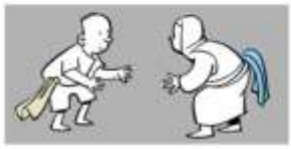

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Що ми робитимемо?	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Груповий однаковий жест (привітання)	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття великими пальцями	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Фруктовий салат	У цей варіант вправи можна додати м'яч.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Хапай за хвіст	Грайте в парах. Грайте в малих групах. Грайте у великій групі.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Естафета	Перенесення предметів на голові, плечах або спині. Перенесення предметів у парах спина до спини або лоб-в-лоб. Рухайтеся через перепони.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Довели м'яч	Кидайте м'яч у іншому напрямку. Останній гравець завжди ловить м'яч у кожен. Гравці стоять обличчям назовні.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Так-ні	
ЗАВЕРШЕННЯ	Відкриття великими пальцями	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Попкорн	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 2

TeamUp Приклади сесій для дітей від 12 до 17 років

Тема сесії:

Страх

На яких спостережуваних навичках ми будемо працювати?

- Підліток може попросити про допомогу або звернутися за підтримкою
- Підліток може пробувати нові речі й дає собі право на помилки

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Попкорн
- Плескіт дощу
- Дихальна вправа 5

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Запрошую вас!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Передай предмет	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття великими пальцями	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Стоп – біжи	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Захисний знак	Два кола. 1 велике коло. Коло із відкритими дверима. 2 відучих і 2 бігуни.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Гра з канатом	Перестрибування. Переходьте по канату поодинці, парами, по четверо, а потім групою.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Балансування	Предмет на голові, плечах або спині. Працюйте в парах і виконуйте балансування разом.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Йога для відновлення	
ЗАВЕРШЕННЯ	Відкриття великими пальцями	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Плескіт дощу	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 3

TeamUp Приклади сесій для дітей від 12 до 17 років

Тема сесії:

Злість

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Підліток здатний витримати те, що його виключено або він програв
- Підліток може демонструвати злість безпечно: не шкодити собі або іншим, не ламаючи предмети

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Бак, клац, клоп
- Дикальна вправа 5
- Плескіт дощу

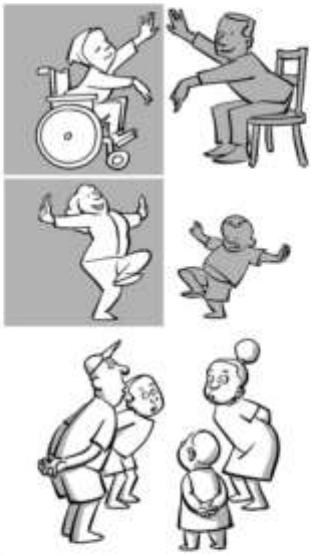

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільні ігри	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Карабела	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Груповий ідеальний жест (привітання)	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття з перевіркою термометром	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Передай звук	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Вибивали в коні	Грайте на час. Використайте додатковий м'яч. Виконуйте паси ногами й руками. Змінюйте розмір поля. Змінюйте правила: наприклад, гравець не може йти, якщо тримає м'яч.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Повторення	Змінюйте рухи й звуки. Замість самих лише рухів, ви можете використовувати частини тіла, щоб додати до цієї вправи звуки, які діти можуть повторити. Ви також можете використовувати бумеранги для повторювання звуків і рухів, які ви створюєте за їх допомогою. Змінюйте групи: пари, трійки, вся група. Змінюйте лідерів або робіть вправу зовсім без лідерів.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Хапай за хвіст	Змінюйте розміри групи: Грайте в парах, групами по 4 або одною великою групою.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Уявний м'яч	
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення з перевіркою термометром	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Потворн	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 4

TeamUp Приклади сесій для дітей від 12 до 17 років

Тема сесії:

стрес і напруга

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Підліток здатний жартувати з іншими, сміятися та веселитися
- Підліток здатний приймати участь у грі

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Зігрівання серця
- Феєрверк
- Мовчазна плескання

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільні ігри	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Нумо!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Земля, сонця, серця	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття з перевіркою термометром	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Скинь його	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Хто лідер?	Грайте в 2 групах. Два гравця мають бути посередині.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Сидячий волейбол	Робіть 3 пасів, перш ніж перекинути м'яч через сітку. Давайте пасів ногами.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Танцюють усі!	Ви можете зробити вправу «Веселий гримай», під час якої дві шеренги дітей стоять одна перед одною, в танцюючі діти рухаються вперед-назад. Моя невеликих: дві шеренги дітей тримають дві нитки, перекриваючи їх, як лазери промені, через які партнери мають проходити, не торкаючись їх.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Розтягнення з утримуванням	
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення з перевіркою термометром	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Потворн	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 5

TeamUp Приклади сесій для дітей від 12 до 17 років

Тема сесії:
Конфлікт

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Підліток здатний виражати свої потреби миролюбним чином.
- Підліток демонструє піклування про інших і підтримку інших.

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Плескання 5 кілограм
- Два плескання
- Сонячне дихання

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Що ми робитимемо?	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Земля, сонце, серце	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Будьмо великими, будьмо малими	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Передай кулаком	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Хіп-хоп	Запросіть дітей до творчості!
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Повторення	Змінюйте руки й звуки. Зовсім самих пищи рухів ви можете використовувати частини тіла, щоб додати до цієї вправи звуки, які діти можуть повторити. Ви також можете використовувати бумеранги для повторювання звуків і рухів, які ви створили за їх допомогою. Змінюйте групи: пари, трійки, вся група. Змінюйте лідера або робіть вправу зовсім без лідера.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Естафета	Перенесення предметів на голові, плечах або спині. Перенесення предметів у парах спина до спини або плеч-в-плеч. Рухайтеся через перешкоди.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Повітряна куля	
ЗАВЕРШЕННЯ	Будьмо великими, будьмо малими	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Поплорн	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 6

TeamUp Приклади сесій для дітей від 12 до 17 років

Тема сесії:
Цькування

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Підліток демонструє позитивні навички спілкування з іншими.
- Підліток захищає власний простір і поважає простір інших.

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Плескання 6 кілограм
- Земля, сонце, серце
- Попкорн

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Нумо!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Передай предмет	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття великими пальцями	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Танцюють усі!	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Позначення	• Групова змагальна гра. • Групова гра на співпрацю (2 на 2). • Фасилітатор - ведучий
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Пропанцюйте емоції	Вивчайте різні пісні й рухайтеся залежно від емоційності музики. Нерухомий танець.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Дискримінація без правил	Грайте у звичайний волейбол. Необхідно зробити 6 або більше пасів м'ячем, перш ніж його можна кинути опоненту. Правила встановлюють підлітки.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Високий, широкий, малий	з дихання і розтяжкою.
ЗАВЕРШЕННЯ	Відкриття великими пальцями	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Поплорн	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 7

TeamUp Приклади сесій для дітей від 12 до 17 років

Тема сесії:
Напористість

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Підліток здатний попросити зупинитися або попросити про допомогу за потреби.
- Підліток здатний керувати виконанням групою рухів, дій або жестів.

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Бак, клац, клоп
- Дихальна вправа 5
- Попкорн

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Корабель	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Груповий ідеальний жест (привітання)	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття з перевіркою термометром	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Наїжачене курча	Діти по черзі ричуть на власній мові. Змінюйте рухи: торкніться 8, 6, 4, 2, 1 раз голови, плечей, колін, пальців.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Улюблена буква	Альтернатива: поділіться улюбленим рухом рукою, ногою або кінчиком.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Оркестр	Ви можете застосувати бумажерки для створення додаткових звуків.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Зимовий знак	Змінюйте коло. Залишіть двері – їх відтворюватимуть двоє дітей, які не тримthemуться за руки. 2 ведучих і 2 бігуна. Запитайте про пропозиції.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Розтягнення з утриманням	
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення з перевіркою термометром	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Плескіт дощу	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 8

TeamUp Приклади сесій для дітей від 12 до 17 років

Тема сесії:
Повага

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Приймає на себе керівництво іншими й здатен поважати просторові межі інших.
- Відкритий для ідей інших.

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Попкорн
- Плескання 5 кілограм
- Два плескання

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Запрошую вас!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Земля, сонця, серця	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття з перевіркою термометром	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Гов, привіт, вітання	
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Гамма-Марія Кумі	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Дюстиф'ячя без правил	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Вода й голк	Додавайте матеріали або руки в команди. Запропонуйте одному з підлітків стати ідером.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Йога для відновлення	Варіації «Передай звук».
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення з перевіркою термометром	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Груповий ідеальний жест (привітання)	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 9

TeamUp Приклади сесій для дітей від 12 до 17 років

Тема сесії:

Повага/дружба й друзі

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Підліток демонструє соціальні навички й здатність до співпраці
- Підліток відкритий для ідей інших
- Підліток не порушує простір і межі інших

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Два плескання
- Дихання спина до спини
- Феєрверки

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Нумо!	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Передай тридцять!	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Будьмо великими, будьмо малими	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Вітання	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Хіп-хоп	Попросіть підлітків озвучити свої побажання та ідеї.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	Ганна-Марія Куху	Звіжніть руки з кодьби на стрибання, повзання, якщо можливо, ходіння спиною вперед, в сторони, приміжуючи двох людей Ганною-Марією.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Дрібний м'яч	Кидайте м'яч у протилежному напрямку. Останній гравець завдяє м'яч у кошик. Гравці стоять обличчям назовні.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Повітряна куля	
ЗАВЕРШЕННЯ	Будьмо великими, будьмо малими	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Дай п'ять	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

СЕСІЯ 10

TeamUp Приклади сесій для дітей від 12 до 17 років

Тема сесії:

Конфлікт/стрес і напруга

Над якими спостережуваними навичками ми будемо працювати?

- Підліток здатний жартувати з іншими, сміятися та веселитися
- Підліток демонструє піклування про інших і підтримку інших.

Перелік ігор-хвилинок залежить від активності групи:

- Феєрверки
- Сонячне дихання
- Попкорн

	ЩО	ВАРІАЦІЇ
ПРИБУТТЯ	Вільна гра	
ЗАКЛИК ДО ГРУПИ	Що ми робитимемо?	Це лише приклад. Ви можете обрати власний заклик до групи.
ВСТУПНА ГРА-ХВИЛИНКА	Груповий ідеальний жест (привітання)	Це лише приклад. Ви можете обрати власну вступну гру-хвилинку.
ВІДКРИТТЯ	Відкриття великими пальцями	
	Правила командної вправи	
РОЗМИНКА	Спільна розминка	
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 1	Хіп-хоп	Попросіть дітей придумати додаткові заклики та відповіді.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 2	М'яч у кошик	Без ведення м'яча, тільки пасе м'ячем. Використайте додатковий м'яч. Виконуйте паси ногами й руками. Змінайте розмір поля.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ОСНОВНА ВПРАВА 3	Танцюють усі!	Ви можете зробити вправу «Вечірній тремпель», під час якої дві шеренги дітей стоять одна перед одною, а танцюючі діти рухаються в середині спереду назад. Місія неможливих: дві шеренги дітей тримають дві нитки, перекриваючи їх, як лазери промені, через які партнери мають проводити, не торкаючись їх.
ГРА-ХВИЛИНКА		Вибирайте гру-хвилинку залежно від активності групи.
ВІДНОВЛЕННЯ	Повітряна куля	
ЗАВЕРШЕННЯ	Завершення великими пальцями	
ЗАКЛЮЧНА ГРА-ХВИЛИНКА	Груповий ідеальний жест (привітання)	Це лише приклад. Ви можете обрати власну заключну гру-хвилинку.

TEAMUP

Додаток Г

Гайд (методичні рекомендації) для працівників соціогуманітарної та освітньої сфер щодо підтримки населення в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях

Міжсекторна взаємодія

Ключові дії

1. Ініціювати або створити міжсекторну координаційну групу з питань соціально-освітньої підтримки

• Сформувати групу для координування дій у сфері соціально-освітньої підтримки і спільно розробити план, який визначає завдання і виконавців. Рекомендується сформувати єдину міжсекторну координаційну групу з питань соціально-освітньої підтримки, що охоплюватиме суб'єкти, які традиційно належать до секторів освіти, охорони здоров'я та захисту.

• Це найефективніший спосіб уникнути фрагментації та переконатися, що всі аспекти соціально-освітньої підтримки інтегровані, включаючи як соціальну підтримку за участі громади, так і профілактику і лікування різного роду стресових станів. Однак так само корисно створювати підгрупи для вирішення певних проблем (наприклад, пихосоціальна підтримка в школах, психіатрична допомога в медичних установах). Координаційна група з питань соціально-освітньої підтримки має узгоджувати свою діяльність з усіма відповідними секторами або Кластерами МПК, аби впевнитися у проведенні їхніх заходів у спосіб, який сприяє підтримці психічного здоров'я та психосоціального благополуччя, і що ці Кластери здійснюють відповідні заходи з соціально-освітньої підтримки.

• Залучати до складу координаційних груп із питань соціально-освітньої підтримки представників ключових урядових міністерств (наприклад, Міністерства охорони здоров'я, соціальної політики, освіти), організацій ООН та неурядових організацій. Учасники від інших організацій, таких як урядові міністерства, професійні асоціації та університети, релігійні або громадські організації чи міжнародний рух Червоного Хреста/Червоного Півмісяця, можуть бути залучені лише у разі їхньої діяльності у сфері соціально-освітньої підтримки. Рекомендації і внесок громади треба заохочувати на всіх рівнях координування.

• За наявності, користуватися вже створеними координаційними групами.

За їх відсутності, необхідно їх відразу ж сформувати. Координаційна група з питань соціально-освітньої підтримки має взаємодіяти з кластерами захисту й охорони здоров'я і, якщо доцільно, з додатковими національними координаційними механізмами, в т. ч. з відповідними вебсайтами (наприклад, Гуманітарний інформаційний центр: www.humanitarianinfo.org).

• Створити координаційні групи з питань соціально-освітньої підтримки на місцевому та національному рівнях, а також заохочувати обмін інформацією між організаціями на міжнародному рівні. Спілкування між місцевими й національними групами має підтримуватися чітким визначенням їхніх відповідних ролей.

• За можливості, координаційні групи з питань соціально-освітньої підтримки має очолювати одна або декілька національних організацій із відповідною технічною підтримкою міжнародних організацій. Очолюючі організації мають бути обізнані в сфері соціально-освітньої підтримки та мати навички ведення всеохоплюючих координаційних процесів (наприклад, уникати домінування певного підходу/сектору або, в ситуаціях збройного конфлікту, сприйматись як неупереджена сторона усіма ключовими суб'єктами).

• Працювати над зменшенням нерівноправ'я між членами координаційної групи і над сприянням участі груп, які недостатньо представлені або менш впливові (наприклад,

послуговуючись місцевою мовою і зважаючи на структури зустрічей і місця їхнього проведення).

• Усі організації відповідальні за координування своїх заходів реагування (якщо це не суперечить принципу «не нашкодь»). Організації мають докладати зусилля для того, щоб їхні представники мали повноваження, знання та навички для ефективної участі в координуванні.

2. Координувати планування програми та її реалізацію

• Координаційна група відповідальна за координування планування програми та її реалізації згідно з цим Керівництвом. Це передбачає забезпечення правильного виконання мінімальних заходів із соціально-освітньої підтримки у місцевій ситуації для постраждалого від конфлікту населення рівноцінно і вчасно.

• Організація процесу міжсекторного, міжвідомчого стратегічного планування програми з соціально-освітньої підтримки передбачає:

- координування оцінювань й інформування про результати;
- створення узгодженого програмування і визначення географічних пріоритетів;
- визначення і ліквідацію прогалин у реагуванні;
- забезпечення функціонального розподілу праці серед суб'єктів;
- сприяння міжвідомчій співпраці щодо спільних дій (таких, як механізми перенаправлення або спільні тренінги);
- координування поширення інформації про надзвичайну ситуацію, гуманітарну допомогу, законні права й самодопомогу серед постраждалого населення;
- документування та обмін інформацією про відомчі підходи, матеріали, набуті уроки;
- моніторинг та оцінка й інформування про результати. Якщо доцільно, можна розробити міжвідомчий стратегічний план.

3. Розробити і розповсюджувати керівництва та координувати дії з захисту інтересів (адвокації)

• Координаційна група з питань соціально-освітньої підтримки має очолити процес адаптації до місцевого контексту цього або інших керівництв. За необхідності, група має розробити додаткові керівництва/політики з питань соціально-освітньої підтримки. Це має бути процес із максимальним залученням. Розробити механізми для забезпечення широкої поінформованості та дотримання Гайду і політик (наприклад, офіційне впровадження національними органами влади та організаціями, що працюють у сфері соціально-освітньої підтримки).

• Група має координувати адвокацію сфери соціально-освітньої підтримки. Мінімальні ключові дії:

1) дійти згоди щодо основних питань захисту інтересів шляхом визначення найвпливовіших чинників із соціально-освітньої підтримки і факторів, які, найімовірніше, зміняться внаслідок адвокації;

2) визначити зацікавлені сторони, такі як: держава, озброєні групи, ЗМІ, донори, НУО, відповідальні за розроблення політик та інші координаційні суб'єкти, і для кожного з них розробити цільові повідомлення;

3) визначити ролі та відповідальність у сфері захисту інтересів різних організацій.

4. Мобілізувати ресурси

• Координування збору коштів передбачає забезпечення того, що соціально-освітньої підтримки відповідно включено до будь-якого консолідованого процесу апеляції, а також визначення і мобілізацію фондів для заходів координування і спільного звернення (адвокації) до донорів.

Захист прав

Ключові дії

1. Просувати дотримання міжнародних норм прав людини в усіх формах психічного здоров'я та соціально-освітньої підтримки в надзвичайних ситуаціях

- Сприяти наданню всеохопних і недискримінаційних послуг; уникати направлення в заклади осіб із психічними розладами; поважати свободу думки, совісті та віросповідання під час надання допомоги в сфері соціально-освітньої підтримки.
- Допомагати тим, хто отримує підтримку психічного здоров'я і психосоціального благополуччя, розуміти свої права.
- Завжди поважати право постраждалих на конфіденційність і поінформовану згоду, в т. ч. право на відмову від лікування.
- Захищати постраждалих унаслідок порушення прав людини від подальшої стигматизації, залучаючи їх у ширші програми.

2. Впроваджувати програми з соціально-освітньої підтримки, які сприяють і захищають права людини

- При розробленні, впровадженні й оцінці програм із соціально-освітньої підтримки під час надзвичайної ситуації права людини мають бути їх невід'ємною частиною, особливо для людей із груп ризику. Варто співчутливо інтегрувати права людини в психосоціальні програми.
- Працювати з зацікавленими сторонами на різних рівнях (сім'ї, громади, місцеві та міжнародні неурядові організації та уряд) задля забезпечення розуміння ними своїх обов'язків.
- Де це доречно, обговорювати тему прав людини як засіб мобілізації громади у відстоюванні своїх прав і як спосіб посилення соціальної допомоги.
- Аналізувати вплив програм на поточні або потенційні порушення прав людини.
- Врахувати, де необхідно, можливість надання інформації з цих програм для оганізацій з прав людини. Це могло би включати надання добровільних або анонімних свідчень постраждалих з метою адвокації. При цьому треба оцінити можливі ризики для бенефіціарів, місцевого та міжнародного персоналу, і дотриматися жорстких норм приватності, захисту даних, конфіденційності та поінформованої згоди.

3. Звертати увагу на права людини та їхній захист під час навчання всього відповідного персоналу

- Проводити тренінги для місцевих і міжнародних гуманітарних працівників усіх секторів, а також для персоналу медичних і соціальних служб, які працюють у структурах, що існували раніше, і для представників влади, в т. ч. поліції і військових.
- Зробити фундаментальні права постраждалого населення ключовими компонентами навчання персоналу нормам поведінки.
- Сприяти врахуванню психосоціального впливу порушень прав людини на постраждалих під час навчання персоналу гуманітарних організацій і державних службовців. Наголосити на необхідності використання відповідних технік опитування, які поважають постраждалих і враховують психологічний вплив події.
- Відстоювати необхідність соціально-освітньої підтримки для постраждалих під час спілкування з гуманітраними організаціями і надавати постраждалим інформацію щодо доступних структур допомоги.

4. Встановити - в межах контексту гуманітарних і раніше існуючих послуг - механізми моніторингу і звітності щодо зловживань і експлуатації

- Особливу увагу приділяти особам із груп ризику.

5. Просувати і надавати конкретні рекомендації державам щодо приведення відповідного національного законодавства, політик і програм у відповідність з міжнародними нормами та посилення дотримання цих стандартів державними установами (інституціями, поліцією, армією і т. д.)

Під час надзвичайної ситуації боротьбу за просування прав (адвокацію) слід починати якомога скоріше і враховувати необхідність заходів для попередження насильства і

зловживань, а також забезпечити відповідальність за порушення прав. Слід просувати політики, які відстоюють право на істину, справедливість і відшкодування. Можливі сфери адвокації:

- Припинення нападів на лікарні, школи, ринки.
- Припинення дискримінації меншин.
- Припинення вербування дітей у збройні сили або угруповання.
- Звільнення дітей зі збройних угрупувань і незаконного затримання.
- Попередження і реагування на сексуальне насильство (в т. ч. сексуальне рабство і торгівлю людьми).
- Сприяння гуманітарному доступу до підтримки і реабілітації.

Вирішити, як найкраще реагувати на недотримання або серйозні порушення шляхом розгляду цих питань сторонами на міжнародному рівні, в засобах масової інформації, враховуючи потенційний вплив будь-якої інтервенції з ризиками для бенефіціарів і для місцевого та міжнародного персоналу.

Ключові дії

1. Вивчити за даними професійних оцінювань з питань захисту, коли і як збирати інформацію щодо загроз захисту

Багато заходів з оцінювання і захисту мають проводити фахівці в цій сфері, що мають технічні знання і розуміють місцевий контекст. Слід уникати залучення нефахівців до проведення оцінювання особливих питань, таких як: зґвалтування, тортури і затримання. Однак нефахівці так само можуть робити свій внесок. Освітян, приміром, необхідно інформувати про ризики захисту щодо дітей і зробити навчання безпечним. Для того, щоб досягти позитивного результату, робота нефахівців повинна ґрунтуватися на роботі кваліфікованих фахівців із захисту:

- Отримання інформації про потенційні загрози, які були визначені.
- До початку заходів із соціального захисту, обговорювати їх зі спеціалістами.
- Вивчити, які канали існують щодо звіту про питання захисту.
- Оцінювання будь-яких можливих небезпек (для респондента, інтерв'юера, фахівців, які надають допомогу, місцевого населення), що стосуються запитань. Запитати надійні джерела інформації з різних підгруп:
  - Про що можна запитати не зашкодивши?
  - Коли і де безпечно ставити запитання?
  - Як запобігти шкоді?

Перед тим, як опитувати осіб, що пережили тортури, уточнити, чи не потягне це за собою небезпеку для інших членів їхньої сім'ї; хто може безпечно провести інтерв'ю; коли і де можна провести інтерв'ю; і до яких наслідків для тих, хто пережив тортури, це може призвести.

2. Провести мультисекторне оцінювання з залученням громад щодо загроз захисту і спроможності

- Провести ситуаційний аналіз проблем безпеки:
  - Якщо це доцільно з погляду безпеки і Ви вважаєте, що представники з числа постраждалого населення неупереджені, то їх також можна залучити до команди для подальшого навчання і підтримки.
  - Визначити, чи прийнятне обговорення чутливих питань безпеки, як індивідуально, так і в груповому форматі.
  - Визначити загрози захисту в різному середовищі (наприклад, табори, маршрути людей, коли вони набирають воду, або йдуть по дрова, майданчики для неофіційної освіти, ринки). Такі загрози можуть включати гендерно зумовлене насильство (ОБУ), напади на цивільних осіб, примусове переміщення, викрадення, вербування неповнолітніх, торгівлю людьми, експлуатацію, протипіхотні міни, мінні поля, загрозу зараження ВІЛ/СНІДом і відсутність належного догляду в установах. Намагатися уникати «критеріального» підходу (зі списком критеріїв), який може стати «сліпим» оцінювачем інших або нових загроз захисту.

• Уникати заподіяння шкоди, ставлячи такі запитання:

- Які фактори викликають насильство і хто порушники?
- Чи порушники ще не усунені й чи залякують вони місцевих людей, або тих, хто пропонує захист?
- Чи відбулося розділення сім'ї? Чи це ще відбувається?
- Де перебувають діти, розлучені з сім'єю, або діти без нагляду?
- Що сталося зі людьми похилого віку/інвалідами?
- Що сталося з тими, хто живе в установах і лікарнях?
- Які проблеми безпеки/захисту існують тепер?

• Проаналізувати місцевий потенціал безпеки, ставлячи такі запитання:

- Як групи в громаді займалися загрозами безпеки, такими, які виникли зараз, і чим вони наразі займаються?
- Як криза вплинула на систему захисту і механізми копінгу, що функціонували раніше?
- Де перебувають ті, хто, як правило, забезпечує захист?
- Чи створюють деякі з передбачуваних захисних ресурсів, - наприклад, поліція, солдати, миротворці чи школи, - загрози безпеці?

• За можливості, зібрати дані з розбивкою за віком та статтю.

• Запровадити протоколи/рекомендації щодо поінформованої згоди, документування, збереження та обміну конфіденційною інформацією.

• Сповістити про виявлені проблеми секторні і міжсекторні групи з оцінювання, а також координаційні інститути щодо визначених проблем захисту.

3. Відновити або створити механізми соціального захисту за розбудови місцевої спроможності захисту, де необхідно

• За потреби мобілізувати людей, які мають досвід, або раніше брали участь на рівні громад в організації догляду чи безпеки. Подбати про те, щоб були представлені жінки і представники інших ключових груп ризику.

• Покращити поінформованість місцевого населення щодо надання даних про порушення захисту.

• Створити, за можливості, робочі групи з захисту (РГЗ), діяльність яких ґрунтується на існуючих ініціативах і включає різних учасників (у т. ч. представників організацій із захисту прав людини). Такі групи виступають у ролі координаційного органу щодо безпеки для гуманітарних організацій. РГЗ допомагають контролювати і реагувати на питання безпеки і можуть бути створені в селах, таборах або у ширших географічних межах. Вони мають визначену роль, наприклад, заповнення прогалин у галузі безпеки та обмін передовим досвідом.

• За необхідності, організувати проведення навчань фахівцями із безпеки задля розбудови спроможності РГЗ, включаючи в навчання матеріал щодо ризиків для людей із психічними розладами.

• Скрізь, де можливо, скоординувати РГЗ із іншими системами захисту в сусідніх областях, сформувати регіональні мережі захисту, які обмінюватимуться інформацією про загрози.

• Надати доступ до освіти як інструменту захисту, впевнившись при цьому, що освітяни розуміють, як проводити навчання безпечно.

4. Контролювати загрози безпеки, обмін інформацією з відповідними установами та зацікавленими сторонами

• Відстежувати загрози безпеки і зміни в їхній природі, інтенсивності, тенденціях і зосередитися на різних локаціях: таких як школи і ринки.

• За допомогою РГЗ та організацій, відповідальних за питання захисту, регулярно ділитися інформацією із зацікавленими сторонами у сфері захисту, за можливості створивши центральну базу даних, доступну різним установам, що містить дані з розбивкою за статтю та віком.

• Створити місця для обміну інформацією, що стосується загроз і питань безпеки, через які постраждале населення та працівники організацій можуть надавати інформацію, запобігаючи таким чином поширенню чуток.

• Захищати конфіденційність і обмін інформацією відповідно до рекомендацій РГЗ.

5. Реагувати на загрози захисту за рахунок дій, визначених громадою

• Переконатися в тому, що інтервенції виконуються з урахуванням консультацій і, за можливості, за участі постраждалих громад.

• Вчитися і спиратися на успішні дії на рівні громади з реагування на загрози і, за можливості, поширювати ті, які громада (і відповідний сегмент громади) створила для власного захисту з реагування і розбудови своєї діяльності.

• Організувати відповідну систему реагування у галузі соціального захисту, наприклад:

- Організація безпечних просторів, де діти можуть погратися, а дорослі зустрітися, щоб обговорити заходи щодо посилення захисту і благополуччя.

- Створення систем для визначення, документування, відстеження, возз'єднання і тимчасового догляду за дітьми, що розлучені з сім'ями (Inter-Agency Guiding Principles on Unaccompanied and Separated Children).

- Надання невідкладної допомоги в безпечних місцях, центрах або спеціально відведених місцях для надзвичайно вразливих осіб/сімей.

- Відновлення місцевих процесів вирішення конфліктів.

- Активація локальних процесів допомоги людям, які зазнають найбільшого ризику.

- Надання малих грантів, де це доречно, для послаблення економічних загроз благополуччю.

- Підтримка місцевих заходів, спрямованих на зниження ризиків, пов'язаних із протипіхотними мінами, боєприпасами і відкритими свердловинами.

- Запобігання викраденню дітей-сиріт, молодих самотніх жінок або інших осіб із груп ризику.

• Організувати підтримку жертвам насильства, які перебувають у стані важкого психологічного дистресу.

• Уникати виокремлення або орієнтованості на конкретні підгрупи для надання допомоги, якщо це не має вирішального значення для запобігання подальшої шкоди. Інтегрована підтримка допомагає зменшити дискримінацію і може налагодити соціальні зв'язки. Розглянути, наприклад, поділ на жіночі групи, а не групи для жінок, які зазнали зґвалтування.

• Інтегрувати захист у всі сектори гуманітарної допомоги, у т. ч.:

- Моніторинг після розподілу продовольчої допомоги, щоб упевнитися, що її отримали діти та інші особи, які її потребують.

- Моніторинг програми житла, щоб переконатися, що всі, хто потребує спеціальної допомоги, мають адекватне житло (притулок).

- Забезпечення належних санітарних умов поблизу житлових приміщень, де має бути добре освітлення і безпечний доступ для жінок і дітей.

- Розроблення стратегії щодо міжсекторної стратегії щодо гендерно зумовленого насильства, де це необхідно.

6. Запобігати загрозам захисту через поєднання реалізації програми і адвокації

• Вимагати дотримання кодексів поведінки працівниками гуманітарної сфери, які займаються захистом дітей, і попереджувати сексуальну експлуатацію та насильство.

• Розробити стратегії адвокації спільно з місцевим населенням і відповідними координаційними групами, розглядаючи ключові питання, такі як:

- Заходи щодо захисту фізичної безпеки та безпеки місцевого населення.

- Необхідність гнучкого, довготермінового фінансування задля реагування на комплексні загрози і їх зміни.

- Відповідні умови догляду за дітьми в сиротинцях і установах.

• Визначити процедури, що стосуються доступу ЗМІ до групи ризику, зважаючи на те, що увага засобів масової інформації може призвести до: (a) помсти колишнім дітям-солдатам або тим, хто піддавалися зґвалтуванню; (b) дистресу, пов'язаного із порушеннями конфіденційності, численними інтерв'ю або невідповідними запитаннями; і (c) стигматизація через відмінності.

• Надавати інформацію відповідним чином, зрозумілим для людей, що дає можливість ухвалювати обдумані рішення щодо ключових питань захисту.

Мобілізація ресурсів громади

Ключові дії

1. Координувати зусилля для мобілізації громад

• Активно визначати і координувати наявні процеси з мобілізації громади. У місцевого населення зазвичай є формальні й неформальні лідери, а також є структури громади, які можуть бути корисні під час координування дій, однак при цьому важливо забезпечити, щоб вони не виключали певних осіб.

• Важливо співпрацювати з місцевим органами влади, якщо існують урядові служби, що надають підтримку.

2. Оцінити політичне, соціальне і безпечне середовище якомога скоріше

Крім перегляду і збору загальної інформації щодо ситуації, необхідно:

• забезпечити спостереження і обговорення з різними людьми, що представляють постраждалу громаду, у неформальній обстановці;

• визначити й провести бесіди з основними носіями інформації чоловічої і жіночої статі (наприклад, лідери, вчителі, цілителі тощо), які можуть поділитися інформацією стосовно: (a) питань влади, організації і процесів ухвалення рішень у громаді, (b) культурних правил, яких треба дотримуватися і (c) складнощів і загроз, які необхідно усвідомлювати під час мобілізації громади.

3. Спілкуватися з різними носіями інформації, а також офіційними й неофіційними групами, розуміти, як організоване місцеве населення і як різні організації можуть брати участь у заходах з допомоги

Громада складається з різних підгруп, що мають різні інтереси й повноваження. На всіх етапах мобілізації громади необхідно враховувати інтереси всіх підгруп разом із усіма відмінностями. Часто корисно окремо зустрічатися з підгрупами, різними за віросповіданням, етнічним походженням, політичною прихильністю та расовою приналежністю, статтю і віком, кастою і соціально-економічним класом. Ставте групам такі запитання:

• Як місцеве населення реагувало на кризу під час попередніх надзвичайних ситуацій?

• Як люди допомагають один одному зараз?

• Як люди тут можуть узяти участь у заходах реагування на надзвичайну ситуацію?

• Хто ті люди або групи людей, які могли б допомогти в організації медичної допомоги, облаштуванні укриттів тощо?

• Як може кожна територія табору чи села «персоналізувати» свій простір?

• Чи буде корисно активувати структури і механізми ухвалення рішень, що існували раніше? Якщо так, то що можна зробити для того, щоб люди в таборі змогли організувати групи самостійно (наприклад, за приналежністю до клану чи села, звідки походять)?

• Якщо існують які-небудь конфлікти щодо ресурсів або об'єктів, як громада може їх зменшити? Як розв'язуються конфлікти?

4. Сприяти залученню маргіналізованих людей

• Бути поінформованим у питаннях влади і соціальної несправедливості.

• Залучати маргіналізованих людей до планування та надання допомоги.

• Ініціювати обговорення способів надання маргіналізованим групам повноважень і запобігання їх стигматизації чи дискримінації.

• За можливості, забезпечити, щоб такі дискусії враховували наявні владні структури, в т. ч. структури місцевого самоврядування.

• Залучати молодь. Часто її сприймають як проблему, однак вона може бути цінним ресурсом для реалізації дій із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, бо зазвичай молодь здатна швидко й творчо адаптуватися до стрімко мінливої ситуації.

5. Якомога скоріше облаштувати безпечний і достатній простір для проведення обговорень і поширення інформації

Безпечний простір, який може бути як відкритий, так і закритий, дає можливість групам людей зустрічатися для того, щоб планувати участь у заходах із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і проводити заходи із самодопомоги, релігійні або культурні заходи. Безпечні місця також можна використовувати для захисту та надання допомоги дітям, для навчання і для надання важливої інформації членам громади.

6. Сприяти процесам мобілізації громади

• За умов безпеки, проводити обговорення соціальних, політичних та економічних питань, а також причин, що призвели до кризи.

Надання відчуття значущості та мети може бути потужним джерелом соціально-освітньої підтримки.

• Сприяти умовам для процесу колективного усвідомлення із залученням ключових гравців, груп громади або громади загалом щодо:

- вразливостей, які необхідно розглядати зараз і які можна очікувати в майбутньому;
- спроможності й можливостей, які можна розвивати і розбудовувати;
- потенційних джерел психологічної пружності (резильєнтності), які визначила група;
- механізмів, які допомогли членам громади впоратися з трагедією, насильством і втратами в минулому;
- організацій (наприклад, місцеві жіночі групи, молодіжні групи або професійні, трудові чи політичні організації), які можуть брати участь у процесі залучення допомоги;
- того, як інші громади успішно реагували під час кризової ситуації.

• Одним із ключових заходів процесу залучення громади до мобілізації є допомога людям у встановленні зв’язку між тим, що у громаді було раніше, де її члени перебувають зараз, чого вони хочуть у майбутньому, а також шляхів і способів досягнення цього. Сприяння цьому процесу означає створення умов для людей у досягненні їхніх цілей оптимальним і неагресивним чином. За потреби, може бути корисно проводити різні заходи (засновані на популярних освітніх методиках) для того, щоб сприяти дієвому діалогу та обміну ідеями. За наявності ресурсів, цей процес необхідно документувати для поширення серед інших організацій, які працюють задля мобілізації громади.

• Описаний вище процес має привести до обговорення «планів дій у надзвичайних ситуаціях», які координують заходи, розподіляють обов’язки і відповідальність, враховують раніше встановлені пріоритети й можливість виконання певних дій. Також планування може припускати довготермінові сценарії і заздалегідь визначати потенційно продуктивні дії. Має бути зрозуміло, хто відповідальний за дію: громада чи зовнішній агент (такий, наприклад, як держава). Якщо відповідальність лежить на громаді, варто розробити план дій для членів громади. А якщо відповідальність лежить на зовнішніх агентах, тоді можна створити план адвокації інтересів громади.

Заходи в громаді

Ключові дії

1. Визначити людські ресурси у місцевій громаді

Прикладами таких людських ресурсів є авторитетні старійшини та лідери громади (в т. ч. лідери місцевого самоврядування), народні цілителі, релігійні лідери/групи, вчителі, працівники сфери охорони здоров’я та психічного здоров’я, соціальні працівники, жіночі та молодіжні групи, групи сусідів, лідери профспілок і ділових кіл. Корисним підходом є

розроблення схеми (карти) «місцевих ресурсів» шляхом опитування членів громади, до кого вони звертаються по допомогу під час кризи. Конкретні імена чи групи осіб, імовірно, згадуватимуться неодноразово, визначаючи таким чином потенційних помічників серед постраждалого населення.

• Зустрічатися і говорити з визначеними потенційними помічниками, в т. ч. із маргіналізованих груп, і запитувати у них, чи в змозі вони допомогти.

• Визначити соціальні групи і механізми, які діяли до надзвичайної ситуації і які можна відновити для того, щоб задовольняти нагальні потреби. До них можуть належати групи співпрацівників, групи самодопомоги, каси взаємодопомоги та кредитування, похоронні компанії, жіночі та молодіжні групи.

2. Сприяти процесу визначення громадою пріоритетних дій завдяки механізму оцінки за участі громад та інших методів залучення

• Визначити наявну непрофесійну та професійну підтримку, яку можна негайно задіяти або посилити.

• Сприяти колективному процесу осмислення минулого, сьогодення і майбутнього людей, що допомагає плануванню. Виявивши всі наявні підтримки, що були в минулому, але порушені через надзвичайну ситуацію, населення може обрати корисні заходи з відновлення дієвих заходів підтримки. Розмірковуючи над тим, чого вони хочуть досягти через кілька років, люди можуть уявити своє майбутнє і зробити кроки для досягнення цього бачення.

• Обговорити з основними учасниками або громадами такі питання:

- організації, які раніше вже працювали в умовах кризи, і які корисно відновити;
- механізми (ритуали, свята, жіночі дискусійні групи тощо), які допомагали членам громади в минулому впоратися з трагедіями, насильством і втратами;
- як і наскільки нинішні обставини порушили соціальні мережі й механізми копінгу;
- як криза вплинула на людей;
- на яких пріоритетах варто наголосити людям для реалізації свого бачення майбутнього;
- які дії допоможуть людям досягти їхніх пріоритетних цілей;
- які успішні досвіди організацій є в цій або сусідній громаді.

• Обмінюватися результатами процесу ідентифікації з координаційною групою.

3. Підтримувати громадські ініціативи, активно заохочуючи ті, які сприяють підтримці на рівні сім'ї та громади для всіх членів постраждалої громади, у т. ч. для осіб групи підвищеного ризику

• Виявляти, що члени постраждалого населення уже роблять для допомоги собі та один одному, і шукати способи підсилення цих зусиль. Наприклад, якщо місцеве населення вже організовує які-небудь освітні заходи, але у них не вистачає базових ресурсів, таких як папір та письмове приладдя, треба вжити заходів для забезпечення необхідними матеріалами (при цьому усвідомлюючи можливість виникнення проблеми створення залежності). Регулярно запитувати, що можна зробити для підтримки місцевих зусиль.

• Де доречно, в процесі оцінювання з залученням громади, підтримувати ініціативи, які пропонують її члени.

• Сприяти, за доречності, створенню груп, особливо тих, які ґрунтуються на раніше утворених групах, для проведення заходів із самодопомоги й планування.

4. Заохочувати й підтримувати додаткові заходи, що сприяють підтримці сімей та громад і охоплюють усіх членів постраждалої громади, а особливо осіб із групи підвищеного ризику

Окрім підтримки власних ініціатив громади, можна розглядати низку додаткових доречних ініціатив. Сприяти власним ініціативам громади в таких напрямах:

(a) вибір заходів для підтримки, (b) розроблення, впровадження і моніторинг вибраних заходів і (c) підтримка й сприяння процесам перенаправлення. Приклади потенційно доцільних заходів наведені в таблиці далі.

Приклади заходів, які просувають підтримку на рівні сім'ї та громади для населення, що постраждало в надзвичайній ситуації, й, особливо, для осіб із групи підвищеного ризику

- Групові обговорення того, як громада може допомогти особам у групі ризику, виявленим у результаті проведеного оцінювання як осіб, які потребують підтримки та захисту.
- Завданням комітетів із захисту дітей, створених у громаді, є виявлення дітей груп ризику, моніторинг ризиків, втручання і, коли це можливо, перенаправлення випадків до органів із захисту або для отримання послуг громади.
- За можливості, для дітей, розлучених з батьками, організовувати структуровану й підконтрольну опіку, а не сиротинці.
- Розшук членів сімей і їхнє воз'єднання для всіх вікових груп.
- Захист безпритульних дітей та дітей, які раніше перебували у складі військових підрозділів чи озброєних угрупувань, і сприяння їхній інтеграції у громаду.
- Заходи, що полегшують залучення ізольованих осіб (сиріт, удів, удівців, людей похилого віку, людей із тяжкими психічними розладами чи захворюваннями, або тих, хто вратив сім'ю) до соціальних мереж.
- За потреби, створювати групи підтримки та занять для жінок.
- Програми, які допомагають батькам виконувати їхні обов'язки.
- Спортивні та молодіжні клуби чи інші оздоровчо-розважальні заходи, наприклад, для підлітків, що перебувають у зоні ризику зловживання психоактивними речовинами, чи виникнення інших соціальних і поведінкових проблем.
- Відновлення проведення культурних і релігійних заходів для усіх.
- Постійні групові обговорення, що стосуються психічного здоров'я та психосоціального благополуччя громади.
- Створювати мережі, які об'єднують постраждале населення з організаціями, що надають допомогу, а також із урядовими та різними службами.
- Спільні для громади практики зцілення.
- Інші заходи, які допомагають членам громади отримати чи відновити контроль над своїм життям.
- Заходи, що сприяють ненасильницькому вирішенню конфлікту, наприклад, дискусії, драматичні постановки й пісні, спільні заходи, які проводять представники протилежних сторін.
- Структурно організовані заходи для дітей та молоді (в т. ч. неофіційне навчання у закладах, дружніх до дітей).
- Організація доступу до інформації про події, послуги, дані про зниклих безвісти, питань безпеки тощо.
- Організація доступу до тимчасового житла і базових послуг.

5. Проводити, коли це доречно, короткі навчання за участі громади з подальшою підтримкою

У разі недостатніх систем підримки або їх неспроможності досягати певних цілей, рекомендується навчати працівників громади, в т. ч. волонтерів, виконанню певних завдань:

- визначення і належне реагування на особливі потреби певних членів громади, які не спроможні нормально функціонувати;
- розроблення і надання підтримки з урахуванням культурних особливостей;
- надання базової підтримки, наприклад, першої психологічної допомоги тим, хто зазнав сильного дистресу внаслідок контакту з надзвичайними стресовими факторами;
- створення груп «матері і дитини» для обговорення та сприяння розвитку малолітніх дітей;
- за доцільності, надання підтримки сім'ям, інформуючи їх про різноманітні стратегії вирішення проблем і забезпечуючими знаннями з виховання дітей;
- ідентифікація, захист і піклування про дітей, розлучених із сім'єю;
- залучення до різних видів діяльності людей із обмеженими можливостями;
- підтримка постраждалих від гендерно зумовленого насильства;

- сприяння звільненню та інтеграції хлопців та дівчат, пов'язаних із різними збройними силами й озброєними угрупуваннями;
- організація груп самодопомоги;
- залучення молоді до практик позитивного лідерства, наприклад, до організацій молодіжних клубів, спортивних заходів, діалогів із вирішення конфліктів, освіти щодо репродуктивного здоров'я та до інших тренінгів із необхідних навичок для життя;
- залучення дорослих та підлітків до конкретних змістовних заходів в інтересах громади, наприклад, таких як будівництво/організація тимчасового житла, організація програм пошуку членів сім'ї, розподіл харчів, приготування їжі, санітарія, проведення вакцинації і навчання дітей;
- за необхідності й за можливості, перенаправлення постраждалих до відповідних юридичних, медичних організацій чи до організацій, які надають засоби для існування, харчування і соціальну допомогу.

6. За потреби, відстоювати інтереси маргіналізованих людей і осіб із групи ризику всередині громади чи за її межами

Зазвичай осіб, які були маргіналізовані до початку кризи, ігнорують і не підтримують під час і після кризи. Працівники гуманітарної сфери можуть приділити увагу і цій проблемі, керуючись у своїй роботі принципами соціальної справедливості, виступаючи на захист тих, хто може бути обділений увагою, і надаючи маргіналізованим людям можливість самостійно відстоювати себе.

Ключові дії

1. Звернутися до місцевих релігійних та духовних лідерів, а також до інших культурних наставників, щоб дізнатися про їхні погляди на ступінь шкоди, заподіяної людям, і на те, які практики можуть підтримати постраждале населення

Корисні кроки:

- проглянути наявні оцінювання ситуації для уникнення ризику повторення опитувань;
- звернутися до місцевих релігійних чи духовних лідерів, віддаючи перевагу інтерв'юеру з тієї самої етнічної чи релігійної групи, щоб дізнатися більше про їхні погляди (див. Ключову дію 3 нижче). Оскільки серед постраждалого населення можуть перебувати люди різних груп і течій, важливо звернутися до представників усіх ключових релігійних груп і течій. Через опитування можна з'ясувати духовні та релігійні проблеми, а отримана інформація може допомогти скерувати надану допомогу на підтримку місцевих ресурсів, які покращують благополуччя людей.

2. Дотримуватися етичної чутливості

Вживати місцеву мову, за необхідності при допомозі компетентного перекладача, ставити запитання, які наставник з культури, особа обізнана в місцевій культурі, рекомендував як відповідні. Для постраждалих може бути важко ділитися інформацією про їхню релігію і духовність зі сторонніми, особливо у ситуаціях, пов'язаних із геноцидом чи зі збройним конфліктом, під час якого зазнали нападів їхні релігійні вірування і/або етнічна приналежність.

Досвід засвідчує, що працівникам гуманітарної сфери можна поговорити з релігійними і духовними лідерами, якщо працівники проявлять повагу і пояснять, що їхньою метою є лише вивчення найкращих способів підтримати постраждалих і уникнути шкідливих практик. У багатьох надзвичайних ситуаціях релігійні та духовні лідери виявлялися основними партнерами у навчанні гуманітарних працівників тому, як підтримати постраждалих. Етична чутливість необхідна ще й тому, що деякі духовні, культурні й релігійні практики (наприклад, принесення у жертву вдови) призводять до шкоди. Дуже важливо дотримуватися критичної точки зору й підтримувати культурні, релігійні й духовні практики тільки тоді, коли вони відповідають стандартам прав людини. Висвітлення місцевих практик у ЗМІ може спричинити проблеми, тому це можна допустити лише з повної згоди залучених членів громади.

3. Вивчати культурну, релігійну й духовну підтримку, а також механізми копінгу

Щойно встановивши контакт, ставити такі запитання:

- Які, на Вашу думку, духовні причини й наслідки надзвичайної ситуації?
- Як це вплинуло на людей із культурної та духовної точки зору?
- Що зазвичай відбувається після смерті людини?
- Чи є ритуали або культурні практики, які можна було б провести і який для цього найбільш відповідний час?
- Хто може надати рекомендації з проведення цих ритуалів і поховання тіл?
- Хто у громаді отримає найбільшу користь від певних ритуалів очищення і зцілення та чому?
- Чи погодитеся Ви надавати поради міжнародним працівникам, які тут перебувають, щодо того, як підтримати людей духовно й не завдати шкоди?

Якщо доцільно, повторити візити, щоб зміцнити довіру й дізнатися більше про релігійні та культурні практики. Також, якщо можливо, підтвердити зібрану інформацію, обговоривши її з місцевими антропологами та іншими спеціалістами з культури, які мають широкі знання місцевих традицій і практик.

4. Поширювати зібрану інформацію серед гуманітарних діячів на секторних та координаційних зустрічах

Обмінюватися зібраною інформацією з колегами з інших секторів, у т. ч. на міжсекторних координаційних зустрічах та інших платформах, щоб поінформовувати про культурні та релігійні проблеми й практики. Підкреслювати потенційну шкоду, яку можна завдати, наприклад, неритуальними масовими похованнями або наданням харчів та інших матеріалів, які вважаються образливими з релігійних причин.

5. Сприяти умовам для належних практик зцілення

Роль працівників гуманітарної сфери полягає у забезпеченні проведення практик, необхідних для постраждалих людей, які відповідають міжнародним стандартам з прав людини. Ключовими кроками є:

- робота з обраними лідерами, щоб визначити, як можна застосувати відповідні практики;
- виявлення перешкод (наприклад, брак ресурсів) для проведення цих практик;
- усунення цих перешкод (наприклад, надання місця для ритуалів та ресурсів, таких як їжа для присутніх на похованні, а також матеріалів для похорону);
- за можливості, проведення змішаних практик (наприклад, місцевих та західних).

Підтримка дітей та їхніх опікунів

Ключові дії

1. Діти мають перебувати разом із їхніми матерями, батьками або іншими опікунами

(a) Запобігати роз'єднанню. Під час надзвичайних ситуацій, де можливе переміщення людей, підтримувати громади й сім'ї у створенні культурно прийнятних і належних методів уникнення роз'єднання сімей.

- Слідкувати, щоб матері, які годують грудьми, та їхні діти перебували разом.
- Навчити старших дітей пісням, які включають їхні прізвище, селище і контактну інформацію.
- Для полегшення пошуку дітей і таким чином мінімізації роз'єднання передбачити засоби ідентифікації дитини, наприклад за допомогою бірок, записок в одязі тощо.

(b) Возз'єднувати батьків із дітьми.Якщо діти були роз'єднані з сім'єю:

- зв'язатися з організацією, що займається возз'єднанням сімей;
- сприяти відстеженню людей та їхньому подальшому возз'єднанню; реєструвати дату і місце віднайдення загублених дітей; збирати інформацію у самих дітей, застосовуючи методи, відповідно до їхнього віку, наприклад, попросивши дітей намалювати місце, де вони жили, або розповісти про себе;
- зберігати одяг дитини, тому що він є одним із основних ключових заходів встановлення особи дитини і возз'єднання з батьками.

(c) Сприяти створенню альтернативних варіантів догляду. Під час кризи і надзвичайних ситуацій, за відсутності інших варіантів, може виникнути потреба облаштувати тимчасові центри для захисту дітей, розлучених із сім'єю, доки не буде знайдене довготермінове рішення. Доки діти очікують возз'єднання зі своїми сім'ями, за ними може наглядати особа або родина, що можуть надати належні догляд та захист. Дитячі будинки треба розглядати як крайній захід, оскільки вони, зазвичай, не надають належної підтримки.

- Ухвалювати рішення щодо умов догляду, максимально враховуючи інтереси дитини в місцевому культурному контексті.
- За можливості, намагатися забезпечити утримання дитини з родичами і/або громадою, уникати розлучення братів і сестер одне з одним.
- За можливості, намагатися, щоб сім'я опікуна була постійною, щоб не було багатьох таких сімей.
- Для новонароджених дітей, які втратили матір чи були розлучені зі своїми батьками, задовольняти базові потреби в їжі, теплі та турботі, враховуючи те, що у деяких культурах дівчата більше ризикують отримати недостатньо турботи.

Якщо дітей уже помістили в дитячі будинки або інші заклади, необхідно провести оперативне оцінювання їхнього стану та здійснити можливі кроки для підтримки занять із розвитку дітей раннього віку.

2. Заохочувати продовження грудного годування

Грудне годування оптимальне для фізичного, психосоціального й когнітивного благополуччя немовлят і дітей ясельного віку. Грудне годування підтримує когнітивний розвиток дитини, заспокоює її, посилює зв'язок між матір'ю та дитиною, не потребує додаткових приготувань, безкоштовне та зазвичай достатньо безпечне (UNICEF 2002, HIV and Infant Feeding).

- Заохочувати грудне годування через індивідуальну підтримку і в діалозі з громадою.
- Консультувати матерів із новонародженими дітьми (і їхніх родичів) стосовно догляду за новонародженими, звертаючи увагу на грудне годування, сповивання і зігрівання дитини, купання та гігієну.
- Уникати розповсюдження молочних сумішей, адже вони не сприяють грудному годуванню.
- Звертати першочергову увагу на додаткове харчування вагітних та жінок, що годують.
- Уникати надмірного тиску на матерів щодо грудного годування.

Матері, які відмовляються годувати грудьми, або зазнають труднощів під час цього процесу, чи не можуть годувати грудьми, повинні отримати належну підтримку.

3. Заохочувати ігри, дбайливий догляд та соціальну підтримку

Під час надзвичайної ситуації треба проводити різноманітні заняття з розвитку дітей раннього віку. Ці заняття можуть охоплювати навчання батьків, домашні візити, спільний догляд за дітьми й ігрові групи, «безпечні місця», бібліотеки іграшок і неофіційні зібрання батьків у безпечних місцях.

- Створювати доречні нагоди для активних ігор, стимуляції та соціалізації. Це може пом'якшити негативний психосоціальний вплив кризових ситуацій.
- Адаптувати заняття до віку дітей, їхньої статі й культури. Для мінімізації дистресу дітям потрібне відчуття повсякденності та участь у нормалізуючих заняттях, які мають відображати їхню звичайну буденність (наприклад, дитина з кочової сім'ї, яка ніколи не була у школі, не може вважати офіційну освіту ні нормалізуючою, ні заспокійливою). У плануванні та реалізації програми використовувати показники розвитку дитини, що належать до культури, які можуть виявитися прийнятнішими, ніж західні моделі розвитку.
- У безпечних місцях проводити заходи, які надають особливу підтримку зовсім маленьким дітям. Якщо умови дозволяють, організувати групові заняття відповідно до їхнього

розвитку: 0-12/18 місяців (ще не почали говорити і ходити), від 12/18 місяців до трьох років і 3-6 років.

Навчати батьків, братів та сестер, бабусь та дідусів, а також молодь, як співпрацювати з наявним персоналом, а також як поширювати інформацію вдома, розповідаючи сім'ї про те, як вони можуть сприяти здоровому розвитку маленьких дітей. Залучати довірених літніх жінок та молодих дівчат як волонтерів у безпечних місцях.

- Оцінити можливість використання відомих ігор, пісень і танців,

а також саморобних іграшок, адже вони є найбільш практичні в умовах надзвичайної ситуації.

- Облаштувати місце для ігор дітей, спілкування опікунів у всіх закладах, які надають послуги маленьким дітям, наприклад, у програмах лікувально- профілактичного годування, шпиталях, клініках, а також у місцях розподілу їжі й непродовольчих товарів.
- Заохочувати проведення занять для маленьких дітей, що сприяють розвитку громади та ненасиллю в громадах, які постраждали від насилля.
- Залучати дітей з особливими потребами до заходів з догляду, ігор і соціальної підтримки на рівні громади.
- Для ознайомлення зі спеціальним керівництвом щодо стимулювання маленьких дітей під час продовольчої кризи див.: WHO, 2006 Mental health and psychosocial well-being among children in severe food shortage situations.

4. Турбуватися про опікунів

Під час надзвичайної ситуації дуже важливо організовувати зустрічі, на яких опікуни маленьких дітей можуть обговорити минулі, теперішні та майбутні події, поділитися методами вирішення проблем і підтримати одне одного з метою ефективного піклування про дітей.

- У безпечних місцях організувати групи підтримки, де батьки/матері зможуть поділитися одне з одним своїми проблемами.
- Рекомендувати батькам не обговорювати деталі жахливих подій при дітях або разом із ними.
- Під час занять у малих групах для сімей із маленькими дітьми батьки отримують можливість багато дізнатися, спостерігаючи за спілкуванням інших людей та дітей. Потрібно привертати увагу до позитивних прикладів спілкування батька-матері й дитини та заохочувати інших батьків спілкуватися зі своїми дітьми у подібний спосіб.
- Допомагати батькам і опікунам зрозуміти зміни після кризи, які вони зауважують у дітях. Пояснити, що підвищене почуття страху перед іншими, замикання у собі, надмірна забіякуватість щодо інших дітей, - поширена реакція на стрес, а не показник помилок, яких допустився опікун.
- Ділитися інформацією з батьками та опікунами про те, як визначити проблеми й підтримати психосоціальне здоров'я дітей, а також про контроль, регулювання і зміну агресивної поведінки дітей через послідовне дотримання дисципліни і визначення меж.
- Визначити негативні реакції на стрес дитини, такі як: побиття, залишення без нагляду або стигматизація, і пропонувати батькам та лідерам громади альтернативні стратегії.
- Батьків, які мають труднощі в піклуванні про дітей через тяжкі проблеми з психічним здоров'ям, треба перенаправляти для отримання відповідної підтримки від медичного персоналу (якщо вони пройшли підготовку з надання послуг з психічного здоров'я). Зокрема, тяжкі депресії можуть вплинути на здатність піклуватися про дітей.

Харчування

Ключові дії

1. Оцінити психосоціальні фактори, що стосуються продовольчої безпеки, харчової і продовольчої допомоги

• Проаналізувати доступні дані з оцінювання продовольства і харчування, психічного здоров'я та соціально-освітньої підтримки.

За потреби, провести подальше оцінювання основних соціальних і психологічних факторів, пов’язаних із підтримкою харчування і продовольства.

• Звіти з оцінювання ситуації з харчуванням і продовольством рекомендується надати відповідним координаційним групам, у яких необхідно визначити:

- шляхи і ступінь впливу недостатнього харчування/недоїдання на психічне здоров’я та психосоціальне благополуччя, і навпаки (див. також Стандарт 2 загальної продовольчої допомоги групам ризику і Стандарти 1-2 оцінки продовольчої безпеки та харчування в межах проекту «Сфера»);
- психологічні та соціально-культурні фактори, які необхідно враховувати під час планування, реалізації та здійсненні подальшої продовольчої допомоги і харчових інтервенцій.

2. Максимально розширити участь місцевого населення у плануванні, розповсюдженні й контролі продовольчої допомоги

• Зробити можливою ґрунтовну і значущу участь цільових громад в оцінюванні, плануванні, розподілі та контролі подальшої допомоги.

• Забезпечити участь груп ризику маргіналізованих і менш помітних груп.

• Зробити участь жінок на всіх етапах надання продовольчої допомоги високопріоритетною. У більшості спільнот жінки керують розподілом їжі всередині сім’ї, і важливість їхньої ролі полягає також у тому, що вони піклуються про те, щоб продовольча допомога досягла всіх визначених реципієнтів без будь-яких небажаних наслідків.

• Вивчити можливість використання продовольчої допомоги для створення і/або відновлення неформальних мереж соціального захисту, наприклад, доручити роздачу харчових пайків волонтерам, що надають послуги з догляду вдома.

3. Під час надання продовольчої допомоги приділяти увагу безпеці й захисту

• Звернути особливу увагу на ризик того, що продовольство можуть неналежно використати з політичною метою або що його розподіл призведе до маргіналізації окремих людей чи до посилення конфлікту.

• Забезпечити належне планування та відповідний обмін інформацією задля уникнення напружень, що можуть призвести до насильства або масових заворушень.

• Вживати усіх необхідних заходів для уникнення некоректного використання продовольчої допомоги, в т. ч. обмін продовольства на сексуальні послуги, який можуть пропонувати працівники, що надають допомогу, або інші люди на схожих посадах.

4. Здійснювати надання продовольчої допомоги належним чином, тобто дотримуючись культурних особливостей і захищаючи ідентичність, мораль і гідність основних зацікавлених осіб

• Поважати релігійні та культурні звичаї, пов’язані з харчовими продуктами та способами приготування їжі за умови, що ці практики поважають права людини й сприяють відновленню ідентичності, моралі й гідності.

• Уникати дискримінації, усвідомлюючи, що норми й традиції місцевих культур можуть дискримінувати окремі групи людей, наприклад, жінок. Особи, які розробляють плани розподілу продовольчої допомоги, відповідальні за розпізнавання дискримінації і забезпечення того, що продовольча допомога дійде до цільових реципієнтів.

• Надавати відповідні прийнятні продукти зі спеціями та кухонним приладдям, що має особливе культурне значення (див. також Стандарти 1-2 проекту «Сфера» з планування продовольчої допомоги).

• Обмінюватися важливою інформацією. Якщо продукти харчування невідомі реципієнтам, надавати інформацію про спосіб їх приготування.

5. Співпрацювати із закладами охорони здоров’я та іншими організаціями, що надають підтримку, з метою перенаправлення

• Використовувати програми з надання продуктів і програми забезпечення харчами та харчуванням як можливі відправні точки визначення окремих осіб та/або груп, які потребують нагальної соціальної та/або психологічної підтримки.

- Конкретні рекомендації щодо сприяння розвитку мололітніх дітей під час харчової кризи, наведені в документі ВООЗ (2006).
- Забезпечити працівників програм із надання продуктів харчування інформацією, куди і яким чином перенаправляти людей у стані гострого психологічного чи соціального дистресу.
- Поінформувати постраждале населення та працівників у галузі харчування, що недостатність певних мікроелементів може згубно позначитися на когнітивному розвитку дитини і нашкодити внутрішньоутробному розвитку плоду.
- Допомагати працівникам програм із надання продовольчої та харчової допомоги зрозуміти медичні наслідки крайнього недоїдання.
- Визначати ризики для здоров'я і перенаправляти людей із ризиком середнього або гострого недоїдання до спеціальних установ (додаткові або лікувально-оздоровчі центри годування відповідно; див. Стандарти 1-3 проекту «Сфера» з виправлення недоїдання).
- Звертати особливу увагу на вагітних жінок і жінок, що вигодовують грудьми, з метою запобігання недостатності мікроелементів.
- Розглянути потенційну можливість запровадження програми шкільного годування для того, щоб узяти під контроль ризики недоїдання серед дітей.

6. Сприяти обговоренню в громаді довготермінових планів продовольчої безпеки

З уваги на те, що продовольча допомога є лише одним зі способів підвищення рівня продовольчої безпеки та харчування, розглянути ще такі варіанти:

- Безпосередні грошові перекази, програму «Платна робота» і діяльність, що приносить дохід;
- Програми продовольчої безпеки та безпечної життєдіяльності, які ініціює громада, що зменшують рівень безпорадності й прагнення до самоусунення, можуть залучити людей до дій із соціально-економічного відновлення.

Житло

Ключові дії

1. Практикувати підхід із залученням жінок і людей з груп ризику до процесів оцінювання, планування і впровадження

- Провести оцінювання за участю широкого кола постраждалих осіб, у т. ч. з групи ризику.
- При початковому оцінюванні зосередитися на ключових питаннях, наприклад, культурні вимоги до тимчасового житла, місця приготування їжі у випадку розташування будівель; вентиляція у приміщенні; питання приватності й близькості проживання з сусідами; доступ до туалетів для людей із обмеженими можливостями пересування; необхідна потужність світла, якщо робота проводиться назовні тощо.
- Знайти найкраще рішення проблем із житлом для кожного члена громади, щоб знизити ризик потенційних психологічних стресів і занепокоєння серед населення.
- Організувати підтримку для тих, хто не може самостійно побудувати житло.

2. Обрати місця для поселення так, щоб забезпечити безпеку і мінімізувати конфлікт із постійними жителями

- Провести консультації з місцевим урядом та сусідніми громадами, щоб переконатися в тому, що місцева громада не використовує обрану місцевість для сільського господарства, і з'ясувати інші проблеми, пов'язані з землеволодінням.
- Забезпечити визначення оцінки місця поселення, яка враховує природну ресурсну базу в цьому регіоні й забезпечує управління в навколишньому середовищі (їх раціональне використання). Невиконання цього може призвести до погіршення стану навколишнього середовища і дистресу, спричиненого недостатністю природних ресурсів для харчування, пиття і приготування їжі. Оцінка також допоможе забезпечити постійним жителям переконання, що це не становить ризику втратити доступ до цих ресурсів.

- Радитися, особливо з жінками, з приводу питань приватності й безпеки, в т. ч. щодо безпечного відкритого доступу до місцевих ресурсів (наприклад, дров) для приготування їжі й обігріву та розташування туалетів (для рекомендацій див. Керівництво МПК з інтервенцій у сфері гендерно зумовленого насильства в гуманітарних ситуаціях). Якщо необхідне централізоване місце для приготування їжі, то його треба облаштувати недалеко від житла.
- Вибрати і спланувати місце тимчасового проживання з урахуванням вільного й безпечного доступу до комунальних послуг (наприклад, до послуг з охорони здоров'я, пунктів роздачі харчування, пунктів водопостачання, ринків, шкіл, місць для богослужінь, громадських центрів, джерел палива, зон відпочинку і місць утилізації твердих відходів).

3. Включити в планування і створення місць поселення безпечні місця для зібрання громад

Розробити (запроектувати) безпечний простір для зібрань громади, де надається психологічна підтримка, де можна проводити соціальні, культурні, релігійні та освітні заходи і заходи поширення інформації. Такий безпечний простір має включати території для дітей, де вони могли б зустрічатися і бавитися.

4. Розробити та використовувати дієві системи документування та реєстрації Усі зацікавлені суб'єкти мають домовитися щодо спільної системи реєстрації та індивідуального документування, яка допоможе проектувальникам місця поселення в розробленні плану поселення і тимчасового проживання за одночасного захисту конфіденційних даних. Документарна система передбачає розбивку даних за віком і статтю.

5. Надавати житло і розподілити землі без дискримінації

- Враховувати різноманітність (вікові групи, стать, етнічні групи тощо) серед постраждалого населення, щоб максимально врахувати потреби кожної групи.
- Забезпечити, аби надання житла і розподіл землі всім сім'ям і домогосподарствам відбувається без дискримінації, без преференцій щодо етнічної приналежності, статі, мови, релігії, політичних та інших поглядів, національного або соціального походження, майна, народження або іншого статусу.

6. Забезпечувати максимальну приватність, свободу пересування та соціальну підтримку

- Перевагу надавати сімейному тимчасовому житлу, що сприяє приватності й прозорості в свободі пересування. У використанні великих тимчасових поселень в умовах надзвичайної ситуації передбачати перегородки для збільшення приватності й зменшення шуму.
- Забезпечити вільне пересування людей у групових поселеннях або поблизу сімейного житла без порушення приватності інших осіб чи надмірного втручання.
- За будь-якої можливості уникати роз'єднання людей, які хочуть жити з членами своєї родини, релігійної або етнічної групи, односельцями.
- Дати можливість знову об'єднаним сім'ям жити разом.
- Сприяти наданню житла ізольованим, вразливим людям, які проживають самі через психічні розлади або інвалідність.

7. Під час організації житла і місць поселення дотримуватися балансу між гнучкістю і захистом

- Розуміти, що в деяких обставинах табори необхідні, проте внутрішньо переміщені особи часто воліють жити з приймаючими родинами у власному тимчасовому житлі, а іноді можуть обрати готель, школу або інші доступні муніципальні будівлі.
- Дати людям можливість самостійно обирати житлові умови, сусідів і місцевість для проживання. Це допомагає жити відповідно до їхньої мети, культури і цінностей й повернути відчуття контролю і засобів до існування, що підтримують психосоціальне благополуччя.
- Застерігати людей щодо проживання в небезпечних умовах, якщо існують безпечніші альтернативи.

8. Уникати створення звички залежності серед внутрішньо переміщених осіб та просувати тривалі рішення

• Встановлювати напівпостійні табори лише коли це абсолютно необхідно і, за можливості, забезпечувати баланс між безпекою і відстанню від місця виникнення надзвичайної ситуації (території виїзду).

• Використовувати відомі й доступні в цій місцевості будівельні матеріали, які дозволять сім'ям самостійно здійснювати ремонти й уникнути залежності від зовнішньої допомоги, адже це може допомогти уникнути дистресу.

• Сприяти якнайшвидшому поверненню внутрішньо переміщених осіб (як тривале рішення), надавати підтримку тим сім'ям, які хочуть повернутися туди, звідки приїхали, і мають таку можливість.

• Забезпечити надання послуг не тільки в таборах, а також у зонах повернення.

Подбати про зв'язок із соціальними структурами, що надають підтримку.

Освіта

Ключові дії

1. Сприяти безпечному середовищу для навчання

Освіта відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки, створюючи платформу для поширення повідомлень і набуття навичок у галузі безпеки у вільному від насильства середовищі. Нагальні кроки передбачають:

• оцінку потреб і спроможностей для формальної та неформальної освіти з урахуванням питань безпеки, а також інтеграцію та підтримку місцевих ініціатив. Формальна і неформальна освіта, за можливості, повинні взаємодоповнюватися та впроваджуватися узгоджено;

• максимальну участь постраждалого населення, в т. ч. батьків, та відповідних органів освіти (наприклад, посадових осіб Міністерства освіти, якщо це можливо) в процесах оцінювання, планування, впровадження, моніторингу та оцінки освітньої програми;

• оцінку проблем безпеки в розташуванні й організації місць, навчальних структур або шкіл:

- розміщувати школи далеко від військових зон і установок;
- розташовувати школи близько до населених пунктів;
- забезпечувати населення окремими туалетами для чоловіків та жінок у безпечних місцях;

• стеження за безпекою у місцях, де відбувається навчання/школах і навколо них (наприклад, визначення контактного центру в школі) і реагування на загрози для учнів із зони збройного конфлікту;

• забезпечення того, щоб місця, де відбувається навчання/школи були мирними зонами:

- закликати озброєні угрупування не обстрілювати і не займатися вербуванням у місцях, де проводять навчання/школах;
- заборонити зброю в місцях навчання та школах;
- забезпечувати супровід для дітей по дорозі до або з місць, де відбувається навчання/зі шкіл;

• визначення основних загроз системі освіти ззовні (наприклад, збройні конфлікти), а також внутрішніх загроз (наприклад, групове цькування, жорстокі покарання):

- визначення основних загроз безпеці в межах освітньої системи, таких як: гендерно зумовлене насильство (ОБУ), вербування дітей або насильство в освітніх закладах;
- внесення повідомлень про те, як запобігати й реагувати на ці та інші питання безпеки (такі як: діти, розлучені з сім'ями, і заходи з безпеки на рівні громади) у навчальному процесі;
- організація заходів з монтірингу освіти/захисту окремих дітей для визначення та підтримки учнів у зоні ризику або тих, чия безпека під загрозою;

- використання Керівництва МПК з інтервенцій у сфері гендерно зумовленого насильства в умовах гуманітарних ситуацій для запобігання гендерно зумовленому насильству в місцях, де відбувається навчання, та школах і навколо них;

• швидку організацію неформальної освіти, наприклад, облаштування безпечного середовища для дітей та молоді (центрів анімації) або неформальних освітніх груп на місцевому рівні. Члени громади, працівники гуманітарної сфери та освітяни можуть допомагати організувати такі центри без фізичної інфраструктури в той час, як система формальної освіти (повторно) створюється або поновлюється. Працівники просторів, дружніх до дітей та молоді, повинні мати сильні навички міжособистісного спілкування, здатність застосовувати підходи активного навчання і мати досвід роботи в галузі неформальної освіти або в громадських програмах. Досвід роботи у галузі формальної освіти не є необхідним у цих умовах.

2. Зробити формальну й неформальну освіту більш сприятливою та відповідною

Сприятлива, відповідна освіта відіграє важливу роль у сприянні психічному здоров'ю та психосоціальному благополуччю учнів під час надзвичайної ситуації, водночас сприяючи ефективному навчанню.

• Зробити освіту гнучкою і орієнтованою на емоційні, когнітивні та соціальні потреби й можливості учнів, що постають унаслідок надзвичайної ситуації. Наприклад, можна запропонувати нетривалі види діяльності, якщо учні мають труднощі з концентрацією уваги; створити гнучкий графік, щоб уникнути зайвого стресу для учнів, освітян та членів їхніх сімей, пропонуючи гнучкі години роботи/зміни; відкоригувати терміни складання іспитів, щоб дати учням додатковий час для приготування.

• Забезпечити освіту, яка допомагає відновити відчуття структури, передбачуваності й нормальності для дітей; створює можливості для самовираження, вибору, соціальної взаємодії і підтримки та формує компетенції і життєві навички у дітей. Наприклад, розробити розклад заходів і розмістити його в місцях, де відбувається навчання/школах; уникати покарання учнів, класна робота яких страждає через проблеми психічного та психологічного характеру; практикувати групові ігри з акцентом на навички співпраці, а не конкуренції; збільшити застосування активних підходів до навчання, які заохочують самовираження учнів; використовувати культурно доцільні структуровані заходи, такі як ігри, пісні, танці і п'єси з використанням місцевих наявних матеріалів.

• Включити навчання з життєвих навичок та надання інформації про надзвичайну ситуацію. Життєвими навичками і змістом навчання, які можуть бути особливо актуальні в умовах надзвичайних ситуацій, є: сприяння дотриманню правил особистої гігієни, ненасильницьке вирішення конфліктів, навички міжособистісного спілкування, профілактика гендерно зумовленого насильства, профілактика захворювань, що передаються статевим шляхом (наприклад, ВІЛ/СНІД), обізнаність про міни і небезпеку вибуху, а також інформація про нинішню ситуацію (наприклад, про землетруси, збройні конфлікти тощо). Зміст та проведення (фасилітація) тренінгів із життєвих навичок мають враховувати результати оцінювання ризиків і пріоритизацію потреб.

• Застосовувати інтерактивні методи, які залучають представників громади та учнів до навчальної діяльності. Особливо цінною є участь підлітків та молоді у проведенні заходів для дітей молодшого віку. Потрібно також враховувати підхід «рівний - рівному».

• Використовувати освіту як механізм для мобілізації громади. Залучати батьків до управління навчанням і освітою та залучати громаду до будівництва (відновлення) освітніх установ (які можуть бути тимчасовими або постійними спорудами). Організовувати щотижневі зустрічі громади з дітьми/молоддю/представниками громади з метою сприяння діяльності, доцільній у місцевому контексті та такій, що впроваджує місцеві знання та навички.

• Впевнитися, що будь-які координування питань освіти або робоча група враховують проблеми психічного здоров'я/психосоціальні аспекти.

Призначити відповідальну особу, яка налагодить зв'язок координаційної групи з питань психічного здоров'я/соціально-освітньої підтримки із механізмом координування питань освіти.

- Надати можливості навчання життєвим навичкам для дітей та молодих людей у місцях, дружніх до дітей і молоді та участі, наприклад, у додатковій освіті, професійній підготовці, мистецьких, культурних та екологічних заходах та/або заняттях спортом.
- Підтримувати неформальне навчання, таке як: освіта для дорослих, загальноосвітнє і професійне навчання навичкам, які стосуються нинішнього і майбутнього економічного середовища і які пов'язані з можливостями працевлаштування. Для дітей до 15 років неформальна освіта має слугувати доповненням до формальної освіти, а не його заміною.
- Використовувати програми «Обід у школі» для сприяння психічному здоров'ю та психосоціальному благополуччю, де це доречно. Харчування в школі (їжу можна брати з собою) у навчальних закладах може бути об'єктивною стратегією підвищення відвідування і зменшення кількості тих, хто кидає навчання, що сприяє покращенню психічного здоров'я та психосоціального благополуччя. Крім того, програми харчування можуть безпосередньо впливати на психосоціальне благополуччя, підвищуючи концентрацію, знижуючи соціальні розбіжності між «багатими» й «бідними» тощо. Забезпечення їжею або програми харчування в навчальних закладах необхідно застосовувати тільки тоді, коли це можна провести ефективно, не шкодячи харчуванню учнів і суттєво не підриваючи соціальні традиції (наприклад, роль сім'ї у забезпеченні належного харчування для дітей).

3. Забезпечити стійкий доступ до освіти для всіх

- Оперативно розширювати доступ до формальної і/або неформальної освіти. Для цього можуть знадобитися креативні та гнучкі підходи, наприклад, такі як: поетапне відкриття шкіл, робота в дві зміни або використання альтернативної місцевості.
- Тимчасово спростити вимоги до документації для вступу і бути гнучкими в питаннях прийняття. Представники населення, що постраждало внаслідок надзвичайної ситуації, можуть не мати документів, які засвідчують громадянство, народження/вік, документів, що засвідчують особу, або шкільних табелів із оцінками. Не можна застосовувати вікові обмеження щодо постраждалих дітей та молоді.
- Забезпечувати конкретні потреби певної групи учнів, наприклад, надавати послуги з догляду за дітьми матерям-підліткам, старшим братам і сестрам, яким доручено піклуватися про молодших дітей; забезпечувати шкільним приладдям учнів, що потребують допомоги.
- Зробити освітні простори доступними й доцільними для різних груп дітей, насамперед, для маргіналізованих дітей (наприклад, для дітей-інвалідів або дітей з економічно неблагополучних сімей, дітей із етнічних меншин). Розробити окремі види діяльності для підлітків та молоді, які часто отримують недостатньо уваги.
- Де це доречно, забезпечувати додаткові курси й курси прискореного навчання для дітей старшого віку (наприклад, для тих, хто раніше був пов'язаний із повстанцями або озброєними групами), які пропустили певні частини освітньої програми.
- За необхідності, проводити кампанії з підготовки до нового навчального року, в межах яких громади, управління освіти та гуманітарні працівники сприяють доступу всіх дітей та молоді до освіти.

4. Підготувати та заохочувати освітян підтримувати психосоціальне благополуччя учнів

Викладачі можуть надавати психосоціальну підтримку учням шляхом адаптації взаємодії з учнями; створюючи безпечне й сприятливе середовище, в якому учні можуть висловлювати свої емоції і переживання, а також застосовуючи структурований психосоціальний підхід у процесі викладання/навчання.

Однак їм не варто намагатися проводити терапію, яка потребує спеціальних навичок. Надання підтримки освітянам у вирішенні їхніх проблем у сфері психосоціального благополуччя є важливим компонентом підтримки учнів.

- Регулювати взаємодію з учнями через:

- інтегрування тем, пов’язаних із надзвичайною ситуацією, в процес навчання;
- звернення уваги на причини проблемної поведінки в класі (наприклад, агресивність);
- допомогу учням розуміти і підтримувати одне одного.

• Забезпечувати освітян можливістю послідовного навчання та підготовки, а також відповідною професійною підтримкою в надзвичайній ситуації, а не лише надати разовий тренінг або короткотермінове навчання без подальшого супроводу. Основні теми можуть містити:

- заохочення участі громади й створення безпечного середовища навчання;
- наслідки складних переживань і ситуацій на психологічне благаполуччя і психологічну пружність (резильєнтність) дітей, у т. ч. хлопців і дівчат різного віку; етика соціально-освітньої підтримки;
- життєві навички, актуальні в умовах надзвичайної ситуації (див. «Ключова дія 2» вище для ознайомлення з можливими варіантами);
- конструктивні методи управління класом, що пояснюють недоцільність застосування тілесних покарань, а також забезпечують конкретні альтернативи використанню насильства;
- як конструктивно вирішити проблеми учнів (наприклад, гнів, страх і горе);
- як проводити структуровані групові заходи, такі як: арт-терапія, культурні та спортивні заходи, ігри та формування навичок;
- як працювати з батьками та місцевими громадами;
- як застосовувати механізми перенаправлення для забезпечення додаткової підтримки учнів, у яких проявляються серйозні проблеми з психічним здоров’ям та психосоціальні труднощі (див. Ключові дії 5 нижче);
- як розробляти плани дій із впровадження соціально-освітньої підтримки в роботі викладачів;
- допомога освітянам краще справлятися з життєвими проблемами під час та впродовж надзвичайної ситуації, враховуючи впливи стресу на освітян, навички копінгу, підтримуючу супервізію (нагляд та контроль) і групову підтримку фахівців.

• Застосовувати методи навчання, що передбачають рівність та залучення абсолютно всіх груп учнів, адаптовані до місцевого контексту і культури. Переконуватися, що освітяни мають можливість поділитися своїми знаннями та досвідом розвитку місцевих дітей і дієвими практиками, а також відпрацювати на практиці нові навички. Доцільність і корисність тренінгів треба періодично оцінювати. Освітянам необхідно надавати постійну підтримку, в т. ч. рекомендується проводити професійні супервізії і надавати матеріали.

• Активувати доступну психосоціальну підтримку освітян. Наприклад, зібрати освітян разом із кваліфікованим фасилітатором для обговорення минулого, сьогодення та мабутнього, або розробити механізм підтримки на рівні громади для допомоги освітянам у боротьбі з кризовими ситуаціями.

5. Зміцнити спроможність системи освіти підтримувати учнів, що переживають психосоціальні та психічні труднощі

• Зміцнити спроможність освітніх закладів у підтримці учнів, які переживають певні психічні й психосоціальні труднощі:

- визначити контактних осіб для моніторингу й подальшого контролю (супроводу) окремих дітей;
- якщо наявні шкільні психологи, провести навчання зі справляння з питаннями, пов’язаними з надзвичайною ситуацією.

• Допомогти працівникам школи, таким як: завучі, психологи-консультанти, викладачі та працівники охорони здоров’я, зрозуміти куди перенаправляти дітей із тяжкими проблемами з психічним здоров’ям і психосоціальними труднощами (це можуть бути діти, які безпосередньо не постраждали від надзвичайної ситуації, але мали труднощі раніше) до відповідних фахівців у сфері психічного здоров’я, соціальних послуг та соціально-освітньої

підтримки в громаді і до фахівців у сфері медичних послуг, якщо це доцільно. Переконайтеся, що учні, батьки та члени громади розуміють, як користуватися цією системою перенаправлення.

Інформаційно-просвітницька діяльність

Ключові дії

1. Сприяти формуванню інформаційної та комунікаційної команди

• Якщо нормальні системи зв'язку (з огляду на людей та інфраструктуру) не є повністю функціональними, треба допомогти створити інформаційну команду для надання повідомлень про надзвичайну ситуацію, заходи з допомоги та законні права, щоб посилити право «голосу» маргіналізованих чи забутих груп. Команду можна сформувати з місцевих організацій засобів масової інформації, лідерів громад, установ із надання допомоги, уряду чи інших сторін, задіяних у реагуванні на надзвичайні ситуації. Члени постраждалої громади самі можуть відігравати ключову роль у поширенні інформації про послуги.

2. Регулярно оцінювати ситуацію та визначати ключові інформаційні прогалини і ключову інформацію для поширення

• Вивчити наявні дані оцінювання й проблеми, на яких вони зосереджують увагу.

• Проаналізувати, хто контролює канали зв'язку, цікавлячись, чи поширюють певні групи інформацію такими способами, що сприяють їхнім інтересам.

• Провести, за необхідності, додаткове оцінювання, яке стосується таких питань:

- Які громади/групи людей перебувають у процесі розселення і які вже влаштувалися на новому місці?

- Які люди в групах ризику належать до тих, кого зазвичай вважають вразливими, чи новими?

- Чи є звіти про постраждалих, які втратили здатність пересуватися?

Якщо так, то з'ясувати їхнє місце перебування і проаналізувати чинне реагування.

- Де люди можуть почуватися в безпеці і які місця є небезпечні?

- Якщо є доступні послуги з охорони психічного здоров'я та соціально-освітньої підтримки, то хто їх надає? Які установи беруть активну участь у цій галузі? Чи покривають вони потреби всіх постраждалих громад і верств населення? Чи є прошарки в громаді, про яких забули?

- Які можливості існують для інтеграції інформаційної та комунікаційної кампанії в інші заходи з надання допомоги?

- Який рівень грамотності серед чоловіків, жінок, дітей і підлітків постраждалого населення?

- Які з раніше наявних каналів зв'язку функціонують зараз? Які канали будуть найефективнішими в нинішній ситуації для передачі повідомлень стосовно надзвичайної ситуації, заходів допомоги і законних прав?

- Які групи населення не мають доступу до засобів масової інформації (ЗМІ)?

- Які групи населення не мають доступу до ЗМІ через інвалідність (наприклад, люди з порушеннями зору або слуху)? Які методи, можливо, буде потрібно розробити для поширення інформації, щоб звернутися до таких людей?

• Щоденно збирати й зводити відповідну інформацію. Це може охоплювати інформацію щодо:

- наявності та безпечності заходів з допомоги;

- угоди про припинення вогню, зони безпеки та інші мирні ініціативи;

- повторення подій, пов'язаних із надзвичайною ситуацією (наприклад, насильство чи повторні сейсмічні поштовхи);

- місця та характеру різних гуманітарних послуг;

- розташування безпечних просторів та доступних послуг;

- основних результатів оцінювання та моніторингу заходів з допомоги постраждалим;

- основних рішень, ухвалених політичними лідерами і гуманітарними координуючими організаціями;
- прав і пільг (наприклад, кількість рису, на яку переміщена особа має право, права на землю тощо).

• Відстежувати відповідну інформацію, яку надають уряд або місцеві органи влади, зокрема інформацію стосовно роздачі пакетів допомоги.

• Опитувати різні зацікавлені сторони серед населення, а також гуманітарних працівників, про ключові інформаційні прогалини, які треба заповнити (наприклад, відсутність відомостей про послуги, права, знаходження членів сімей тощо). Працювати з постраждалими для того, щоб визначити тип повідомлень, які вони хотіли б поширювати, в який спосіб і щодо очікуваного громадського впливу.

• Постійно визначати шкідливі практики ЗМІ або зловживання інформацією, на які потрібно звернути увагу. Такі практики передбачають:

- поширення упереджених повідомлень або використання мови ненависті;
- агресивне опитування людей про їхні емоційні переживання;
- неспроможність організувати доступ до соціально-освітньої підтримки людям, яких розпитували про їхні емоційні переживання під час катастрофи;
- стигматизацію людей через опитування їх неналежним чином;
- використання зображень, імен або іншої особистої інформації без поінформованої згоди або способами, які ставлять під загрозу постраждалих.

• Постійно визначати корисні практики засобів масової інформації, такі як:

- запрошення досвідчених працівників гуманітарної сфери (в сфері психічного здоров'я та соціально-освітньої підтримки) для надання порад через ЗМІ;
- надання конкретних рекомендацій на брифінгах.

3. Розробити план комунікації та кампанії

• Максимально залучати громаду до процесу розроблення плану і кампанії з комунікації.

• Розробити систему для поширення корисної інформації, яка заповнює виявлені прогалини.

• Навчати місцеві ЗМІ тому, що таке потенційно корисна і потенційно шкідлива практика, і як уникнути останньої.

• Поважати принципи конфіденційності та поінформованої згоди.

4. Створити канали доступу та поширення достовірної інформації серед постраждалого населення

• Визначити серед постраждалого населення людей, які впливають на поширення інформації в громадах.

• Створити каталог ЗМІ та комунікації, у т. ч.:

- список місцевих ЗМІ з іменами й контактними даними ключових журналістів, які висвітлюють новини, пов'язані зі здоров'ям, дітьми, та суспільні теми;
- список імен та контактних даних журналістів, які висвітлюють події надзвичайної ситуації;
- каталог персоналу різних гуманітарних організацій, що працюють у сфері комунікацій.

• Комунікаційні команди можуть створювати канали для поширення інформації місцевою мовою. Це може передбачати ефірний час на місцевих радіостанціях або площу на рекламних щитах у районі основних транспортних розв'язок і в інших громадських місцях, або у школах, таборах постраждалих чи поблизу туалетів.

• За відсутності будь-яких засобів масової інформації розглядати нестандартні механізми, наприклад, радіоточки.

• Залучати місцевих жителів на кожному етапі процесу комунікації і упевнитися в тому, що повідомлення є тактовні (тобто демонструють розуміння ситуації постраждалого населення) і нескладні (тобто зрозумілі, наприклад, для місцевих 12-річних дітей).

- Організувати брифінги для поширення інформації про конкретні гуманітарні заходи, які заплановані в найближчі кілька днів, тобто що, коли, де і хто організовує тощо.
- Переконатися, що немає зайвого повторення минулих жахливих подій у місцевих ЗМІ (наприклад, уникати повторення частих відеороликів, які зображають найгірші моменти надзвичайної ситуації) шляхом організації брифінгів для ЗМІ і виїздів на місця. Заохочувати ЗМІ та журналістів уникати непотрібного використання зображень, які, ймовірно, можуть викликати екстремальний дистрес серед глядачів. Крім того, заохочувати ЗМІ поширювати не тільки зображення і розповіді людей у відчаї, а друкувати або транслювати зображення та історії психологічної пружності (резильєнтності) та залучення постраждалих до заходів із відновлення.
- Підтримувати інтерес місцевих ЗМІ, висвітлюючи різні теми, наприклад, різні види проблем психічного здоров'я та психосоціального благополуччя, розповіді про одужання постраждалих, залучення груп ризику до заходів з відновлення та ініціатив системи реагування.
- Поширювати повідомлення про права та пільги постраждалих, наприклад, про закони з прав інвалідів, закони щодо державної охорони здоров'я, про права на землю для відбудови, набори гуманітарної допомоги тощо.
- Розглянути питання про підготовку повідомлень про міжнародні стандарти з гуманітарної допомоги, наприклад, такі як мінімальні стандарти проекту «Сфера».
- Розглянути методи поширення інформації, які допомагають людям отримати доступ до повідомлень (наприклад, акумулятори для радіоприймачів, встановлення щитів для вуличних газет).

5. Забезпечити координування між персоналом у сфері комунікацій, що працює у різних організаціях

Координування важливе для:

- забезпечення послідовності інформації, яку поширюють серед постраждалого населення;
- сприяння розвитку міжвідомчих інформаційних платформ (наприклад, дошки оголошень), де постраждалі можуть отримати всю необхідну інформацію, у т. ч. інформацію про позитивні стратегії копінгу.